

ISSN 1311-3321

РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „Ангел Кънчев“
UNIVERSITY OF RUSE „Angel Kanchev“

Филиал Силистра
Branch Silistra

СБОРНИК ДОКЛАДИ
на
СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ – СНС’13

СБОРНИК ДОКЛАДОВ
СТУДЕНЧЕСКОЙ НАУЧНОЙ СЕСИИ – СНС’13

PROCEEDINGS
of
the SCIENTIFIC STUDENT SESSION – SSS’13

Русе
Ruse
2013

Сборникът включва докладите, изнесени на студентската научна сесия **СНС'13**, организирана и проведена във **Филиал Силистра** на Русенския университет "Ангел Кънчев".

Докладите са отпечатани във вида, предоставен от авторите им.

Доклады опубликованы в виде, предоставленном их авторами.

The papers have been printed as presented by the authors.

ISSN 1311-3321

Copyright ©

♦ **СТУДЕНТСКАТА НАУЧНА СЕСИЯ** се организира от **АКАДЕМИЧНОТО РЪКОВОДСТВО** и **СТУДЕНТСКИЯ СЪВЕТ** на **РУСЕНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ (РУ)** с цел да се предостави възможност на студенти и докторанти да популяризират основните резултати от своята учебно-изследователска работа и да обменят опит.

♦ **ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ:**

• **Съпредседатели:**

проф. д.т.н. Христо Белоев – РЕКТОР на РУ
Теодор Георгиев – ПРЕДСЕДАТЕЛ на Студентския съвет

• **Научни секретари:**

проф. д-р Ангел Смрикаров –
Заместник-ректор на Русенския университет
ASmrikarov@ecs.uni-ruse.bg; 082-888 249
Диляна Пеева –
Член на Студентския съвет
semeremida@dir.bg; 082-888 390

• **Членове:**

Факултет „Аграрно индустриален”

доц. д-р Калоян Стоянов
kes@uni-ruse.bg; 082-888 542
Владимир Вилсонов; vvilsonov@gmail.com

Факултет „Машинно-технологичен”

доц. д-р Стоян Стоянов
sgstoyanov@uni-ruse.bg; 082-888 572
Виктория Карачорова; Vickie_best@abv.bg

Факултет „Електротехника, електроника и автоматика”

доц. д-р Теодор Илиев
tiliev@ecs.uni-ruse.bg; 082-888 839
Божидар Петров; bpetrov@uni-ruse.bg

Факултет „Транспортен”

доц. д-р Валентин Иванов
vdivanov@uni-ruse.bg; 082-888 373
Бобан Николовски; blew_del@yahoo.com

Факултет “Бизнес и мениджмънт”

проф. д-р Диана Антонова

dantonova@uni-ruse.bg; 082 888 726

докт. Свилена Маринова; tzonevasv@mail.bg

Факултет „Юридически”

ас. Веселин Гръцманов

jewelverso@yahoo.com; 0890 235 946

Боян Войков; bvoykov@abv.bg

Факултет „Природни науки и образование”

доц. д-р Емилия Великова

evelikova@uni-ruse.bg; 082/ 888 848

Ина Георгиева; georgievi_92@abv.bg

Факултет „Обществено здраве и здравни грижи”

доц. д-р Стефан Янев

snyanev@uni-ruse.bg ; тел. 082-821 883

Емануил Панайотов; emo7700@abv.bg

Филиал Разград

доц. д-р Цветан Димитров

tz_dimitrow@abv.bg; 0887-631 645

Живка Иванова; ivanova_jivka@abv.bg

Филиал Силистра

Гл. ас. д-р Галина Лечева

Lina Lecheva_bg@abv.bg; 086 821 521/ 130

СЕКЦИЯ

2013г. обявена от ЮНЕСКО
за година на Светите братя Кирил и Методий

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

1. Кирил и Методий – основни моменти от жизнения им път	12
Автор: Гургана Вичева	
Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева	
2. Панонски легенди – каноничната формула в Пространно то житие на Константин Философ.....	16
Автор: Несрин Мехмед	
Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева	
3. Литературно-творческа дейност на Кирил и Методий (оригинални творби)	19
Автор: Мелис Сунай	
Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева	
4. Йоан Екзарх - идеологът на българския феодализъм (“Небеса” и “Шестоднев”)	24
Автор: Светлозар Симеонов	
Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева	
5. Делото на Константин Преславски, за създаването на Златния век на българската книжнина	28
Автор: Илиана Кирилова	
Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева	
6. Апокрифите в контекста на старобългарската писмена традиция	31
Автор: Мария Данкова	
Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева	
7. Старозаветната апокрифна проза - неканоничен средновековен образ на Света	36
Автор: Невин Недрет	
Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева	
8. Климент Охридски и Охридската книжовна школа.....	41
Автор: Кристина Георгиева	
Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева	
9. Разноликата истина за богомилството в България	45
Автор: Меглена Нейкова	
Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева	
10. Климент Охридски – учител и проповедник	49
Автор: докт. Мария Томова	
Научен ръководител: доц. Тодорка Георгиева	
11. Богомилството и неговата книжнина	53
Автор: Адриан Атанасов	
Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева	
12. Словото на Презвитер Козма за богонеугодния поп Богомил	59
Автор: Анина-Вали Димитрова	
Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева	
13. Исихазмът и османското нашествие на Балканите	63
Автор: Таня Димитрова	
Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева	

14.	Исихастското слово на Цамблак в “Похвално слово за Евтимий”	66
	Автор: Емел Мехмед	
	Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева	
15.	Развоят на степенуваните прилагателни имена и неговото отражение в “Троянската повест”	69
	Автор: Виктория Йорданова, студент от II курс, спец. ПОБЧЕ	
	Научен ръководител: доц. Тодорка Георгиева	
16.	Обхват и характер на старобългарската писмена култура	72
	Автор: Бурчин Илияс	
	Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева	

СЕКЦИЯ

Хуманитарни, стопански и природни науки

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

1.	Словно-категориален и семантичен обхват на архаичните думи в романа “Антихрист”	75
	Автор: докт. Силвия Ангелова	
	Научен ръководител: доц. Петранка Трендафилова	
2.	Прояви на езиково строителство в художествените текстове на Иван Вазов	80
	Автор: Галина Иванова, студент от IV курс, спец. ПОБЧЕ	
	Научен ръководител: доц. Тодорка Георгиева	
3.	Българският езиков развой и неговото отражение в Дубровнишката грамота на Иван-Асен II	84
	Автор: Светлана Стефанова, студент от II курс, спец. ПОБЧЕ	
	Научен ръководител: доц. Тодорка Георгиева	
4.	Наблюдения върху фейлетоните на Христо Смирненски	87
	Автор: Мариела Веселинова, студент от III курс, спец. ПОБЧЕ	
	Научен ръководител: доц. Румяна Лебедова	
5.	Библейски образи в поезията на Смирненски	92
	Автор: Станимира Станчева, студент от III курс, спец. ПОБЧЕ	
	Научен ръководител: доц. Румяна Лебедова	
6.	Драмата “Последната нощ на Сократ” от Стефан Цанев	95
	Автор: Радослава Димитрова, студент от IV курс, спец. ПОБЧЕ	
	Научен ръководител: доц. Тодорка Георгиева	
7.	Митологични образи и мотиви в поезията на Смирненски	98
	Автор: Габриела Узунова	
	Научен ръководител: доц. Румяна Лебедова	
8.	Билингвизмът като социално явление в България	101
	Автор: Илиана Михайлова, студент от IV курс, спец. ПОБЧЕ	
	Научен ръководител: доц. Тодорка Георгиева	
9.	Тоталитарният режим в България	105
	Автор: Мария Веселинова, студент в I курс, Университет “Овидиус”, Констанца, Румъния	
	Научен ръководител: доц. Тодорка Георгиева	
10.	Влияние на антропогенните фактори за изменение на климата	108
	Автор: Бетина Ковачева	

	Научен ръководител: доц. д-р Теменужка Богданова	
11.	За какво ни разказва светлинният лъч Автор: Бетина Ковачева Научен ръководител: доц. д-р Теменужка Богданова	113
12.	Ултравиолетовите лъчи в живота на човека Автор: Любомир Стефанов Научен ръководител: доц. д-р Теменужка Богданова	118
13.	За трептенията в нашия живот Автор: Елиз Бакал Научен ръководител: доц. д-р Теменужка Богданова	122

СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ - 2013

**КИРИЛО-МЕТОДИЕВИЯТ КОНТЕКСТ
НА СТАРОВЪЛГАРСКАТА ПИСМЕНА КУЛТУРА**

СЕРТИФИКАТ

ЗА УЧАСТИЕ

НА

11 май 2013г.
гр. Силистра

Директор:
(проф. Златожневка Здравкова)

2013 - *година на светите братя Кирил и Методий - спокровители на Европа*

През Коледата на 893-894 година, в бъдещата българска столица Преслав, княз Борис-Михаил и приближените му свикват църковен събор.

На този събор се взимат **4 важни решения**:

1. Владимир-Расате е детрониран и ослепен.
2. За княз на българите е коронован Симеон.
3. Българско богослужение заменя гръцкото.
4. Започва процесът **ПРЪЛОЖЕНИЕ КЪНИГЪ**, т.е. превеждане на целия корпус богослужебни книги, необходими да се извършва богослужение на български в българските църкви, в пределите на българската държава.

Според повечето специалисти, точно за този събор, един нестандартно храбър за Средновековието Черноризец пише своето „СКАЗАНИЕ ЗА ПИСМЕНАТА“.

Към края на текста, прославяйки Константин-Кирил философ и делото му, той посочва **6363 година от Сътворението на света** като **година на създаването на славянската азбука от светите братя Кирил и Методий**.

Когато трансформираме летоброенето от Сътворението на света към летоброенето от Христовото раждане, ще получим **893 година**.

През 893 г. стартира мисията на Кирил и Методий във Велика Моравия (т.н. провинция Долна Панония), която в онези времена е васална държава на Българската империя. Във Велика Моравия Константин Философ и Методий заварват църковна организация и училища, създадени от франкското духовенство, от патриаршията на Аквилея и от мисионери на Венеция. Те са от тип, предназначен за новопокръстени народи – за усвояване на азбучната догматика и основна грамотност. Привилегированото положение на носители на „неизповедаемите тайни“ си запазват латинските духовници и то не само по отношение на славянството, но и към другите народи в Европа. Това на практика означава, че само висш латински духовник има право да тълкува, да пише, да законодателства. На масите, които не разбират латински, се е разрешавало да се молят на своя език, но това се отнася само за ежедневните молитви.

В отговорите на папа Николай I до българския княз Борис от 866г. изрично е подчертано, че не може на местен духовник да се повери тълкуването на книгите. То ще бъде упражнявано от пратеник на папата.

През 1980 година друг папа – Йоан-Павел II обяви родоначалниците на славянската писмена култура за **СЪПОКРОВИТЕЛИ НА ЕВРОПА!** В

медиавистиката винаги е бил открит въпросът за етническата принадлежност на създателите на глаголицата (кирилицата) и за диалекта, който Константин Философ използва като основа за своята азбука. Вероятно християнският универсализъм от една страна и славянският произход на папата от друга, мотивират този акт.

Големият исторически принос на Константин Философ и Методий е в ИДЕЯТА СЛАВЯНСКАТА ПИСМЕНА КУЛТУРА ДА БЪДЕ РАЗВИТА ДО ВСЕОБЕМАЩ ОБСЕГ – И КАТО БОГОСЛУЖЕНИЕ, И КАТО МИРОГЛЕД, И КАТО ОБРАЗОВАНИЕ, И КАТО ЕТИЧНО И ДЪРЖАВНО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО. Така младата писменост на славяните бива спасена от опасността да се превърне в един от провинциалните варианти било на римската, било на византийската.

Мисълта за пълноправна славянска църква се съдържа във всички прояви на Кирило – Методиевото дело. Практическите ходове по постигането на тази идея се диктуват от условията: първоначално при княз Ростислав (863-867), след това при блатенския (Панонски) княз Коцел (867г.) и окончателно в Рим (867-869г.) Тази идея е така настъпателно развивана от Кирил и Методий, че в Пространното Кирилово житие бива заложена още в квази цитата от писмото на княз Ростислав до император Михаил III : „...затова, господарю, изпрати ни такъв епископ и учител”.

В медиавистиката за тривиален се приема фактът, че **чрез ПРИЛОЖЕНИЕ КЪНИГЪ¹ през IX век, се полага началото на процес, продължил до XIX век, при който богослужбният корпус книги се „изнася” от класическите езици и се възпроизвежда на говоримите²** Този процес има непредполагаема страна – поражда се интерес към хуманитарните дялове. Така в преславския придворен книжовнически кръг се раждат Симеоновите сборници. Симеон е владетел от нов тип, който иска да се обгради с образовано болярство и да издигне авторитета на българската столица. Той „бяга” от византийската програма за християнизация, изразявана образно от патриарх Фотий като взаимоотношения кръстник – кръщелник, която цели превръщането на старобългарската култура в маргинална, придружаваща византийската. Симеон живее с идеята за културно изравняване с Константинопол, за превръщането на Преслав в център на Славянското просвещение – в III Рим на средновековния християнски свят.

Християнският универсализъм, т.е. надетничността на новата религия дават философско основание на Владетеля да желае изравняване с Византия и славянската писмена култура да бъде приета като нов етап в развитието на християнската цивилизация, а не като продукт на локално-византийската.

¹ ... «приложение книги», т.е. превеждане, прилагане на Христовото учение на говоримия в България език.- този, който днес наричаме старобългарски.».

² **Виж:** Кирило-Методиевата традиция в процеса Приложение книги на Балканите. В: Драгова, Н. Балканският контекст на старобългарската писмена култура (VIII – XII век). С. 1992. с. 126-138.

Ⲁ	Ⲃ	Ⲅ	Ⲇ	Ⲉ	Ⲋ	Ⲍ	Ⲏ	Ⲑ	Ⲓ	Ⲕ
а	б	в	г	д	е	ж	дз	з	и	и
Ⲗ	Ⲙ	Ⲛ	Ⲝ	Ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲟ	ⲡ	ⲣ
и	г'	к	л	м	н	о	п	р	с	т
Ⲙ	Ⲟ	Ⲛ	Ⲝ	Ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲟ	ⲡ	ⲣ
у	ф	х	о	ш	ц	ч	щ	ъ	ы	ь
Ⲙ	Ⲟ	Ⲛ	Ⲝ	Ⲟ	Ⲡ	Ⲣ	Ⲥ	ⲟ	ⲡ	ⲣ
я	ю	ѐ	ѐ	ѐ	ѐ	ѐ	ѐ	ѐ	ѐ	ѐ

През 2013 година се навършват 1150 години от създаването на **СЛАВЯНСКИТЕ РИСУВАНИ ЗВУЦИ**

По предложение на Симеон Дянков и със съдействието на Ирина Бокова **ЮНЕСКО обявява 2013 за година на СВЕТИТЕ БРАТЯ КИРИЛ И МЕТОДИЙ.**

През настоящата 2013, НИЕ, БЪЛГАРИТЕ, отбелязваме още една годишнина, свързана със славянските първоучители: **150 години** от първото честване на празника на Светите братя: през **1863 г. 11 май** (стар стил) се установява като църковен празник на Светите първоапостоли. В София, Сава филаретов, произнася вълнуващо слово; има тържества и в Пловдив.

Импровизираната изложба, която имам честта да открия, проследява етапите в установяването и разпространението на славянската писмена култура по българските земи чрез големите книжовни школи в Охрид, Преслав, Търновград, Света Гора – Атон, Рилския манастир и София.

Колегите – студенти от I курс на спец. Педагогика на обучението по български език и чужд език, в първия етап от студентската научна сесия „Силистра – 2013“, омасловена „**Кирило-Методиевият контекст на старобългарската писмена култура**“, ще Ви представят своите прозрения, свързани с годишнината.

Сега Ви предлагам да обогатим познанието си за делото на Кирил и Методий с документалния филм на РТВЦ – Русе „Покровителите на Европа“.

Д-р Галина Лечева
11 май 2013 г.

Кирил и Методий-създатели на славянската писменост и култура

автор: Гергана Вичева
научен ръководител: д-р Галина Лечева

Cyrille et Méthode créateurs de la littérature slave et de la culture: En 862 l'empereur Michel choisit Cyrille et Méthode enseignants, qui expliquent l'étude chrétienne. Cyrille ne peut pas imaginer la traduction et la messe sans livres. Avec son frère Méthode, Cyrille se retire dans un monastère et en peu de temps ils créent l'alphabet cyrillique. Le nouveau pape Adrien 2 sanctifie des livres et ordonne des prêtres slaves.

Les mots-clés: l'étude chrétienne, livres, l'alphabet cyrillique

ВЪВЕДЕНИЕ

Независимо от това, какви са били Кирил и Методий по рождение, за история на културата за отношението на славянството към тях е важна същността на делото им, отношението на самите тях към него и последиците от него.

Навремето Византия има интерес от използването на славянско писмо сред западните славяни, затова тя подпомага това дело, по-късно се обръща срещу него. Остава големият факт, че Кирил и Методий създават букви и книги за славяните и че стават първи славянски учители, проповедници и писатели. Те имат съзнание за трайните измерения на своето просветно дело и се борят за него не само като византийски мисионери, но и като учени, като хуманисти и демократи, като хора, за които съдбата на славянството в бъдеще не им е безразлична. Те завещават на славянството не само азбука и книги, но и значителни идеи за принципите на превода и др. Мисията на Кирил и Методий остава епизод в културната политика на Византия в Средна Европа, но за славяните тя е начало на нова епоха. Едно начало, което в България даде своите изумителни резултати, за да се наложи славянската писменост завинаги. Още тогава учениците на Кирил и Методий израстват и биват утвърдени в историята като велики синове на славянството. Затова и през по-късните векове никой не гадае какви са били те по народност, те се приемат като славяни, и по-точно като българи, и стават знаме и гордост на българския народ.

ИЗЛОЖЕНИЕ

През 862г. при император Михаил пристигат посланици от моравския княз Ростислав с молба да му бъдат изпратени учители, които да могат на славянски език да разяснят християнското учение. Още през първата половина на 9 век започва бързата християнизация на моравците от страна на римски и баварски мисионери. Латинското духовенство заема в Моравия твърди позиции, а чрез него и неразбираемия за народа латински език. В условия на политически съюз с Византия Ростислав се обръща към нея за помощ в стремежа си да изгради и културен фронт срещу домогванията на немците. Изборът пада върху Кирил и Методий, които са учени хора с обществен опит и при това солуняни, владеещи добре славянски език. Философът е готов да поеме задачата, но има пречка по пътя на нейното изпълнение-славяните нямат букви. Константин не може да си представи проповед и богослужение в Моравия без книги. Затова според житиеписецът той казва на императора: „Макар да съм изморен и болен телесно, с радост ще ида, ако имат букви на своя език“. Ако са правени опити за създаване на славянски букви, те са били предназначена за славяните извън империята като средство за тяхното християнизация и привличане към източното християнство. Затова, изхождайки от собствените си интереси Византия бързо решава да изпрати моравците мисионери, които да проповядват на славянски, а Михаил изказва увереността си, че ако другите не са успели да намерят славянски букви, Константин ще успее.

Заедно с брат си Методий Константин се оттегля в манастир, за да се подготви за мисията. Те започват да се трудят заедно със своите „поспúшници“, т. е. съмишленици, сътрудници. Несъмнено помощниците на Кирил и Методий са били славяни, иначе тяхното участие в създаването на славянската писменост не може да се обясни. Житиеписецът не ни разказва подробности за извършената работа. Той е удивлен, че за сравнително кратко време Константин създава азбуката и започва да превежда.

†	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ
a	b	v	g	d	ε	ž	dz
Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ
z	i	i	ġ	k	l	m	n
Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ
o	p	r	s	t	u	f	x(kh)
Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ
o	ts	č	š	žt	w/a	i	y
Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ
æ/e	yu	ž	yž	š	yš	f	i/v

Първата книга, която бива преведена, е Изборното евангелие, след което следват Псалтирът, Изборният апостол и един сборник с избрани служби.

Точно колко време е работила групата над азбуката и книгите, не може да се каже, но през есента на 863г. тя тръгва за Моравия и в същата година пристига там. Константин носи със себе си препоръчително писмо от императора. В него се казва, че на Ростислав се изпраща „този човек (Константин), комуто Бог откри буквите, мъж почтен, благоверен и много учен философ“. Дават се съвети на княза да приеме този дар като по-ценен от злато и от сребро, да подтиква всички да вървят по истинския път и така да остави за себе си вечен спомен.

В Моравия Кирил и Методий са посрещнати с радост и веднага започват да обучават ученици. Както Кирил, така и Ростислав добре са разбрали, че подготовката на кадрите е основата за утвърждаването на славянското писмо и на литоргията. Кирил запознава учениците с вечерната и утринната. Сега задачата е да се усвои славянското богослужение в духа и ритуала на източната църква. Учениците е трябвало да усвоят новата азбука и да се научат да четат славянските богослужбени книги. Ако мисионерската дейност на Кирил и Методий е покровителствувана от моравците, немското духовенство скоро почва да я атакува. От векове в Европа властвува убеждението за трите свещени езика-латински, еврейски и гръцки, на които трябва да се слави Бог, а един обикновен учител е дръзнал да създаде книга на езика на славяните. Нападките са от позицията на триезичието, което за латинското духовенство в онзи исторически момент е много изгодно, то цели да отстрани съперниците. Константин се съпротивлява на триезичниците с помоща на каноничните книги, които цялата християнска църква зачита, и продължава своята просветна работа. След като прекарват в Моравия около три години, двамата братя решават да се завърнат в Цариград и да посветят там свои ученици в духовен сан. Самите те не са имали това право, тъй като не са имали епископски сан, а Кирил дори не е бил и свещеник. На връщане двамата братя се отбиват в Панония, в столицата на княз Коцел. По това време Панония се намира по духовната власт на Залцбург и църковният живот се ръководи от

немското духовенство. Без да скъсва добрите си отношения с Залцбург, Коцел по примера на Ростислав привлича в княжеството си Кирил и Методий с надеждата с тяхна помощ да постигне някаква самостоятелност. Той приема с почести славянските учители и им поверява ученици.

Кирил и Методий остават в Панония близо година. В края на тяхното пребиваване те получават папски писма да отидат в Рим. Двамата братя от своя страна също се зарадвали и веднага тръгнали, като „взели някои от учениците си“. Очевидно те са разбрали, че учениците могат да бъдат „посветени“ и в Рим. За Великоморавия това дело било много по-удобно, тъй като, благословени от папата, Кирило-Методиевите ученици по-безпрепятствено биха могли да вършат своето дело.

Радостта на Кирил и Методий е обяснима – открива се възможност за признаване на тяхното книжовно творчество и от страна на римската църква. Създава се възможност за притърпяване на конфликта между източната и западната църкви, изострен особено много при Фотий. Що се отнася до папата, той едва ли се е зарадвал от хуманни християнски съображения. Искал е точно да разбере в какво се състои работата на Константин и да вземе под своя контрол славянското богослужение във Великоморавия. Освен това се променя политиката на Византия. На 24 септември 867г. е убит Михаил III. Властта в Константинопол заема Василий I Македонец. Той веднага изпраща в манастир Фотий и поставя за патриарх неговия противник Игнатий. Това събитие бележи изменение в отношението към Рим и съответно в отношението на Рим към цариградската църква.

Преди да отидат в Рим, двамата братя се задържат във Венеция. Тук те участват в събор, на който латинското духовенство отново поставя въпроса за славянските книги. Междувременно папа Николай 1 умира. На 14 декември 867г. е избран нов папа-Адриан 2. Той навярно потвърждава поканата на своя предшественик, затова Кирил и Методий продължават от Венеция за Рим. Те пристигат във „вечния град“ срещу Коледа 867г. Тук са посрещнати лично от папа Адриан 2, който ги удостоява с голяма почит. Вниманието отделено на двамата братя, може да се обясни с подобряването на отношенията между Рим и Цариград. За благополучния изход на срещата немалка роля изиграва и един сполучлив дипломатически акт от страна на Кирил. Той подарява на папата мощите на папа Климен Римски, открити в Крим. Народът отдал „най-голяма възхвала на Бога, гдето благоволил след толкова дълго време да върне в техния град наследника на Петър“ и да прослави „не само целия град, но и целокупната Римска империя.“

Папа Адриан усвещава славянски книги и ръкополага славянски свещеници. За Кирил и Методий това е голяма победа. В знак на признание на славянския език като богослужебен новопосветените славянски духовници започват да служат в римските църкви литургия на славянски. В течение на три дни в четири от римските църкви се извършва тържествена литургия на два езика.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Така славянската писменост и славянския книжовен език, а това ще рече старобългарският, са официално признати на думи и на дело-и от западната църква, а дейността на Кирило-Методиевите ученици сред западните славяни е узаконена. Езикът на Кирило-Методиевите книги става трети културен език в света.

На пръв поглед като че ли победата е окончателна, неуспорима. Но не е така. Немските епископи и консервативните кръгове в Рим не могат да се помират с този изход на борбата. В Рим двамата братя трябва многократно да дават обяснения по различни въпроси и да влизат в спор с римляни, евреи и немци. Триезичната теория не е сразена, а успехът на двамата братя изостря амбициите на заинтересованите от църковната власт кръгове. Методий ще бъде съден и заточван, учениците му ще бъдат гонени, ще намерят убежище и благослов в България, ще се натъкнат там

вече на съпротивата на Византия. Борбата завърши бляскаво в България, за да се утвърди завинаги делото на Солунските братя и се изгради за тях дълговечен култ.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Георгиев, Е. Константин-Кирил и Методий - основоположници на славянските литератури. С., 1956.

[2] Георгиев, Емил. Кирил и Методий - истината за създателите на българската и славянската писменост. С., 1969. В: http://www.ilit.bas.bg/bg/stara_bul_lit.php

[3] Кирило-Методиевска енциклопедия.. Т. II. (И-О). С., 1995

[4] Изследвания по Кирило-методиевистика. С., 1985.

[5] Константин-Кирил Философ. Български и славянски първоучител. С., 1983 (Сборник статии).

[6] Лечева, Г. Разработки за семинарни занятия. В: Пакет на студента по Стара българска литература 2013.

[7] Петканова, Д. Старобългарска литература 9-18 век. С., 1997. [111-125].

За контакти:

Гергана Стефанова Вичева, спец. Педагогика на обучението по български език и чужд език" (френски), I курс, Русенски университет "Ангел Кънчев", Филиал – Силистра, е-mail: gerito_eg@abv.bg

Гл. ас. д-р Галина Лечева, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенския университет „Ангел Кънчев” е-mail: Lina_Lecheva_bg@abv.bg

Докладът е рецензиран

Панонски легенди - каноничната формула в Пространното житие на Константин Философ

Автор: Несрин Мехмед

Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева

ВЪВЕДЕНИЕ

При поезията и риториката има стабилна антична традиция, възприета от Византия и чрез нея от славянския свят. Неслучайно античните поетики и риторики са теория на поетическата и ораторската реч (Аристотел, Деметрий и др.)

Прозата най-късно бива осъзната като възможно средство за художествено въздействие.

Агиографската проза (от гр. "агиос" – свят; „о агиос“ – светец) включва два основни жанра: житие и разказ за чудеса или пренасяне на мощи.

Агиографската проза принадлежи към богослужебните жанрове и заедно с похвалното слово и службата оформя пълният цикъл от текстове за църковните празници.

Системата от основни събития, която може да бъде преразказана - схема на сюжета, основен събитийен скелет на повествованието. (Какво е станало)

ИЗЛОЖЕНИЕ

Сюжет, фабула и композиция се обясняват въз основа на ПЖК.

1. Сюжет

Фабулната експозиция *включва* сведения за родното място; канонът изисква „славно“ родно място за светеца; за родителите - „благочестиви“; имущественото положение на родителите интересува агиографа в определен аспект: светецът да има възможност да изпълни евангелската заповед: „Продай имането си и раздай на сиромасите“ (Матей 19:21); за детството - родителите са бездетни и чрез горещи молитви се сдобиват с рожба → библ. – Аврам и Сара; раждането на Йоан Кръстител ИЛИ при многобройна челяд *те се въздържат до смъртта си*; юношеството - *предопределеността* на героя за богоугодни дела може да бъде почертана пред раждането му, чрез неговия стремеж да отблъсне нечистото закъмяне. Следвайки античната традиция средновековието приема делението на човешкия живот на седем годишни цикли → устойчив канон: до 7 год. възраст – възпитаван от родителите, в честност, целомъдрие и пр. на 7 год. → на „книжно учение“ – героят предпочита евангелието и псалтира пред светските игри; преуспява *повече от другите в учението*; учението – до момента на започване на Деянията

Канонът повелява преминаването от детска към зряла възраст на светеца, т.н. съзряване за деянията, да се реализира чрез маркирането на конфликт с обществото, което пречи на героя да се отдаде на Бога. Изграждането на образа в тази част се извършва чрез последователната идеализация и чрез центричната композиция, която непрекъснато ориентира героя към неговия архетип и Бога. Завършва със смъртта на героя; канонът изисква наличиено на предсмъртна молитва. Постбиографичната фабула *разказва за* посмъртните чудеса на мощите

Изходният момент за строежа на агиографската фабула е зададен в евангелския текст - животът на Христос, който се извлича от четирите канонични евангелия.

Реализацията на действието, обрисовката, изобразяването му в художествената тъкан на творбата – реалната верига от изобразени движения.

Сюжетът се изгражда чрез движение във времето и пространството; чрез непрекъснат диалог с Библията; чрез идеализация на героя.

2. Композиция

В СБЛ текстовете имат кръгова, центрична композиция, в която елементите са разположени около един неизменен семантичен център и са логически свързани с него, докато връзката помежду им е лабилна. При конструирането на цялостния текст в СБЛ функционират два принципа.

- Паралелно свързване на еднородните части на текста → структурната цялост се осъществява от единството на логическия и граматически субект, а връзката между съседните части е нестабилна и позволява контаминации (отворена композиция).

- Обособяване на чуждото слово и на разнородните части на текста, при спазване на една доминираща ГЛЕДНА ТОЧКА, която е трансцендентна. (Красимир Станчева. Поетика на старата българска литература. стр. 82 - 83)

Изграждане на художествения образ се осъществява чрез Закона за подвижната неизменчивост на агиографския герой – всеки момент от живота на героя проецира в една и съща точка от ценностната скала (на архетипа). Движейки се в земното времепространство героят НЕ ТЪРПИ РАЗВИТИЕ, ОСТАВА ЕДИН И СЪЩ при всяка ситуация, във всеки момент от живота си. *Агиографският образ се характеризира с:* повишена предсказуемост на поведението на героя; абстрактност на временно – пространствените определения в текста, съчетана с конкретност в редица моменти; безкомпромисен; държи се във външно противоречие с нормалната човешка логика; всеотдаен одарен и всемогъщ → идеализацията; дистанцираност от емпиричното битие.

Първата панонска легенда е Пространното житие на Константин-Кирил Философ. Широко разпространена е хипотезата, че първата Панонска легенда е писана непосредствено след смъртта на Кирил, под прякото ръководство на Методий. Авторът съумява, спазвайки каноните на един жанр, който не се интересува от историческото време, да предаде епохата си и то чрез решаващите й сътолковения – иконоборството и триезичието.

Житието се приема за достоверен исторически извор по отношение на следните факти: родно място и родители на Константин; полемиката му с патриарх Анис, мисиите при сарацините, хазарите в Панония и Великоморавия, посещението му в Рим и неговата смърт

От гледна точка на житийния канон авторът рисува обществено – политическата обстановка от онова време: взаимоотношенията между Константинопол и Рим, Константинопол и разпадащия се хазарски хаганат.

Художествения образ на Св.Кирил е изграден според каноничната формула, благодарение на: архетип; гледна точка; динамично описание; статично описание; диалог с Библията; степен на идеализация.

За архетип е взет самият Христос и ап. Павел. Избраният архетип плътно съответства на светския образ на Константин – Кирил. Затова идеализацията се постига леко, чрез съобразяване с историческата действителност.

■В синхрон с характерната за средновековието поетика образът е абстрактизиран чрез липса на портретна характеристика и епизодичната пряка характеристика.

■Налице е обективизирана нелична гледна точка, която има трансцендентна пространствена ориентация.

■Приоритетно място е отделно място на полемичното изкуство на св. Кирил, което оправдава АПОСТОЛСКИЯ архетип на героя.

■Прекият и косвен диалог с Библията внушават високата образованост и интелигентност на героя.

Първата панонска легенда по неповторим поетичен начин доказва символния характер на старобългарската книжнина. Константин е VII-то дете в семейството; сънува пророчески сън, който определя съдбата му; епизодът със сокола потвърждава посланието на пророческия сън; Соломоновата чаша; Маджарите и Кирил; Молитва на планината, поражда асоциации с усамотяването на Христос, а преди него – на Мойсей; риторичният увод „представя” „новия апостол на всички земи”

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Агиографията не допуска лични вълнения. Но една от най-вълнуващите сцени, изграждащи образа на Кирил, е предсмъртната му молитва. Молитвата на Кирил е завет със стойност на вечност → да пребъде славянството чрез новосъздадената национална славянска църква. Молбата му към Метадий - да продължи делото му, обогатява образа лирически.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Лечева, Г. Разработки за семинарни занятия. В: Пакет на студента по Стара българска литература 2013
- [2] Петканова, Д. Старобългарска литература, С, УИ, 1992
- [3] Петканова, Д. Старобългарска литература – енциклопедичен речник, С, 1992, „П. Берон”
- [4] Станчев, Кр. Поетика на старата българска литература, С, НП, 1982
- [5] Станчев, Кр. Стилистика и жанрове на СБЛ, С, НП, 1985г.
- [6] Шнитер, М. Стара българска литература, П. , УИ, 1992
- [7] Стара българска литература в 7 тома, т. IV – Житиените творби, ред. К. Иванова, С, 1986

За контакти

Несрин Мехмед, спец. Педагогика на обучението по български език и чужд език” (френски), I курс, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал – Силистра, e-mail: Lina_Lecheva_bg@abv.bg

Гл. ас. д-р Галина Лечева, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенския университет „Ангел Кънчев” e-mail: Lina_Lecheva_bg@abv.bg

Литературно-творческа дейност на Кирил и Методий (оригинални текстове)

автор: Мелис Сунай Бедри

научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева

Annotation: *Literature - creative work of Cyril and Methodius'. The significance of Cyril and Methodius to the successful Christianization of the Bulgarian population. St. Cyril and Methodius, known as Cyril, are creators and distributors of the first Slavic alphabet. Canonized as saints for the transfer and promotion of the Bible into Old Slavonic language. Strengthening the role and place of the Bulgarian Church as the organizer of the spiritual life of the Bulgarians. Gradual replacement of the Byzantine clergy with Bulgarian clergymen and introduction of Slavic liturgy as the key to stabilizing the Bulgarian church'.*

Key words : *Saint, slavonic script, christianity, glagolitic, legend, primate, gospel.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Делото на светите братя Константин-Кирил и Методий надхвърля рамките на българската история и слага своя отпечатък върху развитието на славянството и цялата европейска цивилизация. Създаването на славянското писмо е едно от най-забележителните и най-важни събития в историята на българската и изобщо на славянската култура. Официалните светски източници дават доста оскъдна информация за живота и делото на двамата братя, но за сметка на това съществува богата житийна литература, в която основните моменти на техния жизнен и творчески път са подробно представени.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Кирил и Методий изпълняват една наистина необикновена за времето си задача: внедряват християнството, и културата, и цялата тогавашна мисъл сред народа чрез народния славянски език; просвещават народните маси, дават им свещеници, учители, писменост и книга. Те стават основатели на славянските литератури и славянската култура, изградена върху писмеността, с целокупната си книжовна дейност; с работата си върху създаването на една нова славянска писменост, отличаваща се основно по начертанията на буквите си от всички други писмености- глаголическата; със своите преводи главно на най важните християнски книги, които им са били нужни за тяхната дейност на създатели на славянското богослужение.

Методий е роден през 815 г., а Кирил - около 820 г. в Солун, в семейството на друнгария Лъв, заместник на солунския стратег, и Мария. Дългият спор за произхода на двамата братя вероятно никога няма да завърши. Но един съществен аргумент за славянския им корен е отличното познаване на славянския език в произведенията им, който показва, че са написани именно на говорения от славяните в района на Солун диалект. Родината и народността на Кирило-Методиевия език се определят решително и от един довод, който не се среща в ранните жития, но се появява в някои по-късни, включително и в т. нар. Солунска легенда. Там се твърди, че след диспут с иконоборците Константин-Кирил участвал в кръщаването на големи маси славянско население по долината на река Брегалница в Македония. Възможно е наистина двамата братя да са били в България, където са проповядвали християнството на славянски език и са прокарвали онзи път, по който тръгват по-късно учениците им, дошли тук от Моравия.

Краткото житие на Кирил недвусмислено изтъква, че той е бил по род българин, с което очевидно подчертава славянския произход на майка му.

Създадената от Кирил азбука, т.нар. глаголица, е едно съвършено писмо: тя предава най-тънки отсенки на славянската реч.

Глаголицата е първата славянска азбука. Създадена е от Константин-Кирил Философ около 855 г. за превод на богослужебните книги от гръцки на славянски език. Названието *глаголица* идва *глаголати*, означаваща *говоря*, глаголицата поетично е наричана „*знаците, които говорят*“. Всички букви са оформени в един стил, в който основните елементи са кръстът, триъгълникът и кръгчето. С глаголица са били написани първите славянски преводи на богослужебните книги, с които Кирил и Методий и техните ученици са разпространявали християнството в Моравското княжество и Панония през IX век. На глаголица са били написани и първите славянски оригинални произведения. Преди да тръгнат за Моравия, Кирил и Методий превеждат най-необходимите богослужебни книги, с които те слагат началото на старобългарската книжнина. В Изборното евангелие са събрани откъси от евангелията, т.нар. четива, подредени по реда на църковния календар: първият дял включва четива за подвижните празници. Служебникът съдържа богослужебни текстове, които се произнасят от свещениците и дяконите по време на светата литургия, поради което се нарича още „Литургион“. Псалтирът е една от книгите на Стария завет от Библията. В еврейската Библия се нарича - Книга на възхвалите. Требникът съдържа правилата за извършване на обредите на църковните тайнства и други свещенодействия, извършвани от църквата в особени случаи. Освен с преводите си Кирил и Методий полагат основите на славянските, литератури и с оригинални произведения на старобългарските език. Това са молитвата към Григорий Богослов. Той е един от 4-те светци на православната църква, смятан за най-добрия оратор на своето време; в житието на Кирил е посочено, че той е сред любимите философи на Кирил и затова младият Константин му се моли да му бъде учител и да го дари с просветление.

През 860г. Кирил и Методий били натоварени лично от византийския император с мисия в Хазарския хаганат. На път за своята хазарска мисия, където водят диспут с юдеите и мюсюлманите за предимствата на християнството пред тези две религии. Кирил и Методий спират в Херсон да чакат по-топло време. Херсон е днешния Крим. От жителите на града Кирил научава интересна история, че край бреговете на Кримския п-в могат да бъдат открити останките от кораб, в който е пътувал първия римски папа Климент Римски. Кирил организира търсенето на мощите му, открива ги и в чест на това велико събитие съставя три канонични текста : Първо - разказ за пренасяне на мощите на Климент Римски; Второ - Слово за пренасяне на мощите на папа Климент Римски; Трето - Тропар (стихотворение).

Когато тръгват за Рим (докато са във Велика Моравия) Кирил взема намерените мощи за да ги подари на римския папа заедно с тези три текста. Римския епископ Гаудерик възлага на Анастасий Библиотекар да ги преведе от гръцки на латински. Съвременна Европа познава латинския превод на Анастасий на Разказа и Словото. За тропара знаем, че е съществувал по една бележка на Анастасий Библиотекар до епископ Гаудерик, че не може да преведе тропара. По време на престоя си в Херсон Кирил Философ превел на гръцки език осемте части на еврейската граматика.

Неприятелите си Кирил нарича триезичници и пилатовци поради това, че според тях в черквата и литературата били допустими само три езика-староевропейски, гръцки и латински, на които библейският Пилат наредил да се сложат надписи върху кръст на Гоггота.

Борбата с т. нар. триезичници е борбата за равенство на славянските народи с културните тогава народи, за равенство изобщо между народите. Пред тях Кирил защитил правото на съществуване на славянската писменост и език. Разговорът с триезичниците бил записан от Константин и станал част от пространното му житие.

В предсмъртните си дни той изрича една молитва. Славянският учител се моли за единство на църквата, за единомислие, за победа над триезичниците, за духовна

мощ на учениците си. Иска да види раздвоената християнска църква в мир, триезичниците разбити докрай, а просветното дело на своите последователи във възход.

Преводите на светите братя полагат основите на славянските литератури и на практика заявяват и защитават тезата за равенството на славяните и включването им в тогавашния официално признат културен кръг на цивилизованите народи. Създаването на нова азбука, пригодена за славянската реч, и възникването на нова, славянска книжнина с помощта на тази азбука предизвиква истинска културна революция в живота на тогавашния християнски свят. На едно многочислено славянско население се признава правото да има азбука и книжнина. Кирило-Методиевото дело разрушава и неофициалната концепция за “трите свещени езика” - иврит, гръцки и латински, която до известна степен е била пречка за културното развитие на останалите европейски народи. При голямата тогава културна и езикова общност между отделните славянски клонове книжовният език на Кирил и Методий и техните ученици бързо и лесно се превръща в общославянски книжовен език.

Отначало църквата празнува по отделно паметта на всеки от двамата братя на датите от смъртта им - св. Кирил на 14 февруари, св. Методий - на 6 април. За първото обединяване на празника им научаваме от сведението в Проложното житие в пролога на Станислав от 1330 г., според което той е на 6 април. Но поради Великия пост, когато църковния устав забранява тържествено да се чества паметта на светците за ден на празника им е избран 11 май.

Поява и разпространение на славянската писменост и книжнина

Деветото столетие не блисти в наниза на вековете нито с епохални етнически размествания, нито с революционни и дълбоки социални сътресения. Величеството на тези сто години е в могъщия процес на народно изграждане. В ново възникналите през IX век държави се заражда нуждата от поява на писменост.

Приели християнството от Рим или от Цариград, те били подложени на силно чуждо езиково, културно и политическо влияние. През втората половина на IX век проблемът “писменост” се чувствал най-силно във Великоморавия и България.

Опити за създаване на писмени знаци или за пригаждане на гръцките букви към славянската реч, са били правени у нас, както разбираме от произведението на Черноризец Храбър “Сказание за буквите”: “Прочее славяните нямаха книги, но, бидейки езичници, четяха и гадаеха с черти и резки. Когато се покръстиха, бяха принудени да пишат славянска реч с гръцки и римски букви без устроение.”

Върху тухли, керемиди, керамика и други материали се срещат многобройни знаци, които свидетелстват за една примитивна графична система, използвана в страната от VII до IX век. Българските владетели водели своята кореспонденция на гръцки език. И ако денационализацията бива избягната то това е заслуга на Кирил и Методий. В произведението си “Сказание за буквите” Черноризец Храбър пише че Константин Философ създал азбуката “ в годината 6863 от сътворението на света” – по византийската ера отговаря на 855г., т.е. по времето когато двамата братя са били в манастира “Полихрон”. Съществуват обаче и две други мнения: че това е станало в 863 или 862 година.

Най-разпространеното становище гласи, че Кирил създава глаголицата, докато Климент Охридски въвежда кирилицата в България. Напоследък обаче основната теза е, че и двете азбуки са създадени от Константин-Кирил Философ.

Дейността на Кирило-Методиевите ученици в България

В България пристигнали трима от учениците –Климент, Наум и Ангеларий.

Основната дейност на Климент Охридски била да обучи и подготви църковен клир, т.е. духовници, които да извършват богослужението на славянски език. За около 7 години подготвил 3 500 ученици.

Същевременно Климент развил широка просветна дейност сред младото поколение. Център на неговата работа станал манастират “Св.Пантелеймон” в

Охрид. През 893г. Климент бил ръкоположен за "първ епископ на български език" в югозападните български земи. Освен пряката си учителска и просветителска дейност Климент разгърнал силите си и като писател, той обогатил с нови произведения младата славянска литература. Климентовият житиеписец твърди, че той изнамерил по-ясни и по-прости букви от тия на своя велик учител Кирил. Обикновено това се тълкува в смисъл, че той е създал нова азбука, която нарекъл "кирилица" в чест на Философа. Всъщност истината е по-различна: идвайки в този край, Климент очевидно е забелязал, че част от българските славяни са вече грамотни и пишат със славянска азбука, напояща гръцката, т.е. това са онези славяни, за които Кирил създава азбука и обучава обучава по р.Брегалница.

Изглежда, че Климент не е правил дълго опити за налагане на глаголицата, а след време се е върнал към първоначалното дело на Кирил Философ. Така че глаголицата имала сравнително кратък живот в България. Името новата азбука-кирилица- безспорно е дадено от Климент Охридски в чест на славянския първоучител. Постепенно кирилицата окончателно се наложила като се превърнала в официална държавна азбука, използвана и за църковни и за светски нужди.

За дейността на Наум в североизточните предели на българската държава не знаем много неща. Явно и той не е занимавал с църковно-проповедническа дейност, съдействал е за изграждането на църковната организация и за налагането на българския език като богослужебен. С голямата подкрепа на княз Борис I той създал известната Плисковско-Преславска книжовна школа, която е имала за свой център манастира край Голямата базилика в Плиска. Под неговите непосредствени грижи работили видни български книжовници като Константин Преславски, Йоан Екзарх, младият княз Симеон и други. Когато през 893г. Климент бил ръкоположен за "първ епископ на български език", Наум бил изпратен в Охрид на неговото място. През 900-та година построил манастира "Св.Архангел Михаил" (преименуван по-късно на "Св. Наум") край Охридското езеро, където прекарал последните години от своя живот. Починал на 23 декември 910г. и бил погребан в едното крило на своя манастир. Три години преди неговата смърт се бил разделил с живота княз Борис (15 май 907г.), а шест години след смъртта на Наум се поминал и Климент Охридски (27 юли 916г.).

Ангеларий е един твърде слабо документиран в средновековните извори духовен деец. Той е сред учениците на архиепископ Методий, съумяли да намерят убежище в княжество България след разгрома на кирило-методиевото дело във Велика Моравия и е един от св. Седмочисленици, култът към които с голяма вероятност е поставен през първата половина на XIII век от охридския архиепископ Димитър Хоматиан. Писмените сведения за живота на този православен светец са дотолкова оскъдни и лишени от по-конкретни факти, че някои автори се съмняват в това дали Ангеларий е реална историческа личност.

Не е известно кога Ангеларий е причислен към кръга от български светци. Интересното е, че не са открити никакви податки за религиозна почит към него преди да бъде развит култът към св. Седмочисленици.

Ангеларий не е почетен със самостоятелно житие, нито са познати похвално слово или друг тип творба, писани в негова чест през Средновековието. Името му не се среща в нито едно старобългарско съчинение от периода IX-X в., а и датата на неговата смърт не влиза в българския църковен календар. Тези факти са доста учудващи предвид огромната популярност, с която неговата личност би трябвало да се ползва през Първата българска държава. Ангеларий умира в Плиска малко, след като Методиевите ученици пристигат при княз Борис и ситуацията предполага той да бъде превърнат от тях в един от първите собствено български -- 22 --
разпространен - ако не в цяла България, то поне в района около столичния град, тъй като са налице неговите мощи.

В същото време старобългарските църковни дейци Климент Охридски, Наум Охридски, епископ Константин, Йоан Екзарх и др. полагат неимоверни усилия да наложат в България религиозното преклонение към славянските първоапостоли Константин-Кирил Философ и архиепископ Методий. . Като се има предвид, че през разглежданата епоха култът към даден светец е неразривно свързан с неговите мощи, а тези на Константин-Кирил и Методий са извън пределите на страната, техният наистина успешен опит да превърнат двамата братя в основни символи на Българската църква буди огромно възхищение, но пълното "нехайство" към светеца Ангеларий изглежда още по-странно.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Възникването на славянската писменост, чиито създатели са Св.Св.Кирил и Методий, бележи не само в историческия живот на славяните, но и на цялата европейска цивилизация. И не е случайно, че през 1980г. първият папа славянин Йоан Павел II обяви двамата Солунски братя за съпокровители на Европа. Налагането на славянската писменост в българската държава има изключително значение за развитието на културата, политиката, изиграва и съществена роля за формирането на българската народност през Х в. Всъщност годините, които бележат Симеоновия " Златен век ", са следствие на наложения славянски език в българската държава. Българите и до днес тачат светците и отците на българската православна църква Климент и Наум като първоучители и достойни продължители на делото на светите братя Кирил и Методий. Всъщност съвсем определено може да се твърди, че благодарение на далновидната политика на княз Борис I България не само спасява епохалното дело на св. св. Кирил и Методий, но и сама става център на славянската култура - третата по важност в средновековния свят.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Георгиев, Е. Константин-Кирил и Методий - основоположници на славянските литератури. С., 1956.
- [2] Георгиев, Емил. Кирил и Методий - истината за създателите на българската и славянската писменост. С., 1969. В: http://www.ilit.bas.bg/bg/stara_bul_lit.php
- [3] Кирило-Методиевска енциклопедия.. Т. II. (И-О). С., 1995
- [4] Лечева, Г. Разработки за семинарни занятия. В: Пакет на студента по Стара българска литература 2013..
- [5] Петканова, Д. Старобългарска литература – VIII – XVIII век. УИ"Св. Климент Охридски", С., 1988, 1992, 1996.
- [6] Петканова, Д . Въпроси на старобългарската литература. С., 1996.

За контакти

Мелис Сунай Бедри, спец. "Педагогика на обучението по български език и чужд език" (английски), I курс, Русенски университет "Ангел Кънчев", Филиал – Силистра, E-mail: angel_bg92@abv.bg

Гл. ас. д-р Галина Лечева, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенския университет „Ангел Кънчев”
e-mail: Lina.Lечева_bg@abv.bg

Докладът е рецензиран

Йоан Екзарх- идеолог на българския феодализъм

автор: Светлозар Симеонов

научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева

Annotation: *John Exarch was a medieval Bulgarian writer and translator, one of the most important players in the Preslav Literary School at the end of the ninth and beginning of the 10th century. Bulgarian Exarch - Archbishop. Information about his life is scarce but his literary legacy suggests an excellent knowledge of Greek. It is generally believed that he had received his education in one of the Byzantine school.*

Key words : *John Exarch, Bulgarian Exarch - Archbishop.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Йоан Екзарх е средновековен български писател и преводач, един от най-важните участници в Преславската книжовна школа от края на 9 и началото на 10 век. Български екзарх - архиепископ. Сведенията за живота му са оскъдни, но литературното му наследство предполага отлично познаване на гръцкия. Обикновено се смята, че е получил образованието си в някоя от византийските школи.

Литературната дейност на Йоан Екзарх включва известен брой преводи на византийски автори, най-значимият сред които е „За православното християнство“ на Йоан Дамаскин. Той е и автор на няколко оригинални произведения и компилации. Сред тях е „Шестоднев“, включващ части от работи на няколко византийски автори, най-вече Василий Велики, както и оригинални части, съдържащи първите славянски светски текстове по медицина и астрономия и ценни сведения за Българската държава при Симеон. Йоан Екзарх описва царския дворец и самия владетел и дава информация за неговото облекло, болярите, общественото разслоение и други. Смята се, че Йоан Екзарх (или Йоан Презвитер) е автор и на: Похвално слово за Йоан Богослов, Слово за Рождество Христово I, Слово за Рождество Христово II, Слово за Богоявление, Слово за Сретение Господне, Слово за Възнесение Господне, Слово за Преображение, Слово за Пасха и други.

Не е доказуемо, че той с Черноризец Храбър са една и съща историческа личност, същото важи за отъждествяването му със св. Иван Рилски.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Започнал като преводач, Йоан Екзарх с Шестоднева си поставя по-голяма и по-отговорна книжовна задача: като използва византийските източници, да състави, компилира и съчини голям труд, в който да обхване въпросите на всемира и човешкото съществуване, като обори езическите и „еретически“ схващания. Можем да кажем, че Шестодневът има много по-ярко изразена от преводния труд цел да формира съзнанието на българина от изграждащото се феодално общество. Преследвайки своята цел, Йоан Екзарх слага началото на философската мисъл в България, на стремежа да се обясни светът във възможната научна степен. Той е философът на феодалното общество. Шестодневът на Йоан Екзарх е познат най-вече по преписа от 1263 г., направен от сръбския монах Теодор Граматик. Този препис, най-стария препис на паметника, стигнал до нас, е известен като препис на Московската синодална библиотека. Има и други преписи на паметника, но всички несъмнено водят към старобългарски оригинал. Те съдържат явни следи от българославянския език. Т.нар. Шестодневи, в които се излага и отстоява християнското учение за сътворението на света в шест дни, са били популярни в средновековието. Ред писатели са писали Шестодневи, чиято задача е била да утвърдят библейската легенда за божествения произход на вселената, човека и

природата, а с това и теокритичното начало в света. Шестодневите са били популярни и заради това, защото давали знание в средновековен смисъл за окръжаващия ги свят. Да се състави оригинален труд на поставена тема, за това се изисквало продължително развитие на християнската култура в страната, висок културен уровень, какъвто в България още е нямало. Ето защо Йоан Екзарх се задоволява с компилация, но компилация в най-добрия смисъл на думата. За свой труд той избира свободно материала – не превежда нямой от известните Шестодневи и сам развива или доразвива ред положения и въпроси, намерили място в труда му. Главен негов извор е шестодневът на Василий Велики наричан още Кесарийски, понеже бил епископ на Кесария Кападокийска. Шестодневът на Василий е едно от тези произведения на византийската литература, които лягат в основата на християнския мироглед на средновековието, на християнството като идеология на господстващата класа. Както е известно, Василий бива зачислен между т.нар. "отци на черквата". Цялото средновековие използва книжовните му трудове с теоретическо-богословско или практическо-черковно богослужебно съдържание. Не е чудно, че Йоан Екзарх Български се е обърнал тъкмо към него, когато като идеолог на новия български феодализъм търси идеологически опори за своята класа, българската държава и християнската черква в България. Трудът на Йоан Екзарх започва с пролог, сравнително доста дълъг. С него авторът посвещава труда си на княза – Симеон, говори за това как е изработил произведението си и отроня думи за себе си и своята епоха. В този пролог е изразен най-ярко писателският дар на Йоан. Ако искаме да означим неговия пролог, особено неговата първа част, със съвременен термин, можем да го определим като "посвещение". Йоан поднася своя труд като дар на княз Симеон, възхвалява го за неговото христолюбие и книголюбие и обяснява значението на книжовния труд от вида, който поднася на княза. Както в ново време "посвещения" често започват с обръщение към лицата, за които се отнасят, така и Йоан пряко се обръща към княза, очертавайки образа му на просветен владетел, който не се притеснява да изучава напреженията на писанията и създанията на божеството и да се стреми да се украсява и прославя с тях: "Какво по-хубаво, какво ли по-сладко има за боголюбците, които жадуват за вечен живот, от това никога да не отстъпват с мисълта си от бога и винаги да помнят неговите добри творения. Ето, и ти така, господарю княже мой, славни Симеоне христолюбче, не преставай да издирваш неговите повеления и творения и искаш да се украсяваш и прославяш с тях." Изказаната в началото на пролога мисъл, че няма нищо по-хубаво и сладко за боголюбците от това да не отстъпват никога с мисълта си от бога и да поменуват винаги неговите добри дела е "общо място" за средновековните пролози. Да припомним, че почти по същия начин започва и прологът на Константин Преславски към Учительното евангелие: "Добре е, братя, всякога да се започва и свършва с бога, както учи Григорий Богослов, и да се поучаваме денонощно в господния закон, както говори пророкът, и да раздаваме господните слова на дирещите ги души..." У Йоан тази мисъл обаче прозвучава патетично и дори поетично. Този тон е характерна черта за пролога, а и за целия Шестоднев, който има задачата да възхвали "божието творение". Не на едно място Йоан говори за себе си, че е телесно слаб, немошен, но прологът му го очертава като схимник, който се радва на света, възпява с поетическо възхновение и преклонение чудните "господни дела", омаята на света и живота. Християнската религия впрочем не обещава много радости на този свят. Очевидно Йоан е изпълнен с оптимизма на един възхождащ свят – феодалния, а християнството е за него една побеждаваща идеология. Възхвалният тон за българския владетел може да бъде също обяснен с това, че Симеон стои начело на новите сили, на възхождащия свят. И тъкмо така се очертава неговия образ, и тъкмо такъв е бил в действителност българският владетел от епохата, от първата половина на своето владичество: "боголюбец", който не престава да мисли за

“добри дела” – опазването и разпространението на християнството, който се украсява и прославя с тях – разбирай и с грижи за културата, за новата идеология – християнството, за книгата. Идеолог на младата феодална класа, Йоан утвърждава и новия ред, и българската държава, и българският феодален владетел. След пролога следва шестоднева. Библейската легенда за сътворението на света в шест дни определя композицията на Йоановия труд, съставен от шест слова. Център на внимание във всяко слово са въпросите на творението от съответния ден. С хубава образна мисъл, макар и заета от източниците, Йоан изтъква в началото на своя труд (в първото му слово) необходимостта да се обясни светът: тъй както една сграда не може да се издигне, ако преди това не се наложи нейната основа, така хубостите на творението не започват да сияят, ако преди това не бъде осветлено началото на това творение. Християнската религия е била приспособявана във всички времена на своето съществуване към възникващата или съществуващата форма на живот, към нуждите на господстващата класа. Йоан подбира и темата на своя труд, и съдържанието му с оглед на нуждите на новата българска феодална държава, на младата българска феодална класа. На идеолога на новия строй, какъвто е той, е нужно да утвърди тоя строй, да създаде жизнеутвърждаващ мироглед. Християнството не се развива в България като идеология на роби срещу сурови угнетители. То не се възприема като критика на съществуващия ред. Не се възприема и като израз на депресия поради трудности или невъзможност да се измени съществуващия ред. В България то се възприема като идеология на по - висока обществена форма, по-висока в сравнение с предшестващата родово - общинна форма на живот. То идва с нова политическа концепция – феодалната държава. Идва, за да подпомогне изграждането на новата култура – културата на феодалната държава. При това положение трудът на Йоан е изпълнен с оптимизъм. Материалният мир, природата, човекът, животинският и растителен свят са порождение на висш разум. Греховното начало, което изпълня с песимизъм и води до аскетизъм, е чуждо на старобългарския писател. Йоан говори така, сякаш пее химн на “видимия” и “невидимия” свят. Тръненият венец на бога – изкупител и на човека, изкупващ т.нар. “първороден грях”, не смушават неговата жизнерадост. Той не съзира в небесата строгото и наказващо божество върху златен престол, не заплахата е неговият метод да всажда “истинското” християнско учение, а убеждението, фактите от видимия свят и логиката на нещата и развитието. Йоан обособява подробно християнското учение за божеството – творец на битието. Въпросът как божеството е творило без “съд” и без “материал”, въпрос поставен още в пролога, продължава да занимава нашия писател и когато в шестте слова обсъжда творението. В началото на първото слово той говори: “Както гърнчарят, който изработва стомни или гърнета, може да направи много различни съдове, без да приключи с това свое майсторство или да се изчерпи, така и създателят на цялото това творение притежава силата не само да създаде него, но е неизмеримо мощен и само с помисъла си доведе до съществуване всичко видимо. Докато за нехристияните и особено за древните философи битието е сътворено “без управление и устроение”, според християнското учение то възниква в изключително логичен ред. Целият свят предства една дивна хармония, която трябва да засвидетелства правотата на основната теза на автора – че е плод на един безпримерен творец, на един висш разум. Хармонията и висшата разумност на битието, които според средновековния писател доказват съществуването на божеството, са тясно свързани с началността на битието, въпрос, който се обсъжда с голяма страст. Ако битието е безначално, то би било подобно на божеството, което според християнската митология е безначално. Битието има начало, защото е създание на божеството, от библията се знае кога и как е било създадено. Божеството – говори например Йоан – създава начало на небето, “за да не би да се помисли, че е без начало”. И ако светът има начало, читателят трябва да си

размисли: Кой е дал това начало, кой е създателят?... Обсъждайки библейския текст, предаващ създаването на небето и земята, светлината и небесните тела – слънцето, луната и звездите, Йоан навлиза дълбоко в християнската космогония и в “елементите” на битието. Обяснението на строежа на битието обаче принуждава Йоан често да напуска библейските сказания, които не навлизат повече в тоя крупен философски въпрос. Космогонията, която се очертава в труда на Йоан, се изгражда върху характерния за християнската религия дуализъм: “видимо творение”, т.е. материалния свят, и невидим, изконен, т.е. свръхестествен свят.

В произведението на Йоан Екзарх Български намира отражение българската действителност. Нейното изображение се промъква тук и там, за да убеди читателя с познат нему пример, но също така и да породи изблик на възторг у писателя, желаещ да утвърди българската държава и съществуващите отношения. Забележителните и можеби единствените за оная епоха картини и портрети, които Йоан рисува на българската столица Преслав, на българския владетел и българските боляри, не веднъж са привличали вниманието на изследователите, защото са важно средство да се проникне в “златния век” от нашето изторическо развитие, за който археологическите разкопки не дават достатъчно материал. Йоан се стреми да утвърди българската държава. Ето защо и възсъздава – до колкото е било възможно това в книжовния вид, който обработва – блясъка на българския владетел, на българския двор, на българската столица Преслав.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Бидейки идеолог на българската феодална държава, той разкрива сравнително най-пълно феодалния ред и използва различни случаи, за да го възвеличи и санкционира. Феодалното устройство на българската държава се очертава преди всичко с образите на съществуващата в нея йерархия, започваща с княза и свършваща със смерда.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Георгиев, Е. Разцветът на българската литература през IX-X век. С., 1962.
- [2] Лечева, Г. Разработки за семинарни занятия. В: Пакет на студента по Стара българска литература 2013..
- [3] Петканова, Д. Българска средновековна литература. Велико Търново, 2001
- [4] Стара българска литература – електронна хрестоматия (http://www.promacedonia.org/bq_ap/index.html).
- [5] Текстове на Йоан Екзарх. В: http://liternet.bg/library/bl/e/j_ekzarh.htm -
- [6] Трендафилов, Хр. Йоан Екзарх Български. С., 2001.

За контакти

Светлозар Росенов Симеонов, спец. “Педагогика на обучението по български език и чужд език” (английски), I курс, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал – Силистра, е-mail: dobermanss@abv.bg

Гл. ас. д-р Галина Лечева, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенския университет „Ангел Кънчев” е-mail: Lina_Lecheva_bg@abv.bg

Докладът е рецензиран

Делото на Константин Преславски за създаването на “Златния век” на българската книжнина

Автор: Илиана Кирилова

научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева

Annotation: *Constantine of Preslav is Bulgarian clergymen and church figure. His works are among the most important of the Golden Age of Bulgarian literature. Revealed to the Slavs importance of faith in God and meaning in Bogoslozhenieto.*

Key words: *God , word , Slavs*

ВЪВЕДЕНИЕ :

Константин епископ Преславски е старобългарски писател и църковен деец, представител на Преславската книжовна школа. Той е една от най-значителните фигури в историята на старобългарската духовна култура. Явява се непосредствен ученик на славянския първоучител св. Методий. Биографичните данни за него са твърде оскъдни. Знае се, че след смъртта на Методий заедно с други негови ученици бил подложен на преследване, продаден от немските духовници във Венеция, но успял да се прехвърли в Цариград и оттам да дойде в България. След окончателното преместване на архиепископията от Плиска в Преслав, презвитер Константин е поставен за викарен епископ (помощник на архиепископа). Починал е в началото на X в. Най-значимото негово произведение е проповеднически сборник „Учителното евангелие“, състоящо се от 51 беседи, взети от византийски сборник. Учителното Евангелие е снабдено с две предисловия — стихотварна молитва, известна като „Азбучна молитва“ и прозаическа част. Също и „Църковно сказание“, „Историкий“ и др. части.

ИЗЛОЖЕНИЕ :

Константин Преславски е един от основоположниците на старобългарската химична поезия. Най-значимото негово произведение е проповеднически сборник „Учителното евангелие“, едно от връхните постижения от Златния век на българската литература, написано през 893–894 г. — неделно тълковно евангелие, състоящо се от 51 беседи, взети от византийски сборник. Учителното Евангелие е снабдено с две предисловия — стихотварна молитва, известна като „Азбучна молитва“ и прозаическа част. Също и „Църковно сказание“, „Историкий“ и др. части. Съчинението съдържа беседи за различни църковни празници. Въпреки компилативния си характер, Учителното евангелие има голяма стойност като първият систематичен проповеднически труд на славянски език. През 894 съставя първия славянски летописен труд — „Историкий“. През 906 г., по нареждане на Симеон, Константин Преславски превежда „Четири слова против арианите“ от Атанасий Александрийски. Автор е на църковна служба в чест на св. Методий, в която е показана борбата на неговия учител против триезичната догма. На Константин Преславски се приписва и стихотворението „Проглас към Евангелието“, което по съдържание и композиция е близо до „Азбучната молитва“ и в което се отхвърля преклонението пред чуждия език и се ратува за издигане на родната реч като най-значително средство за развитието на българската култура. Всички съчинения на Константин Преславски са достигнали до нас единствено в преписи, най-ранните от които са от XII и XIII век.

„Азбучна молитва“ е едно от първите произведения на старобългарската литература, поместена в „Учително евангелие“, като стихотворна част на предговора. Тя принадлежи към декламативната поезия с религиозен характер. В нея се подчертава свещеността на славянското писмо и значението на нова

християнска реч. Произведението съдържа четиридесет стиха – четиридесет е библейското число символизиращо преход. В произведението лирическият герой се обръща към Бог, за да му помогне да пише мъдро и ясно евангелското слово. Светът на творбата е боговдъхновен, нравствена цел на молителя е всеобщо духовно пречистване и успех, а не лично спасение. Творецът проповядва искрена братска обич, която е символизирана от триединството Бог, слово, любов, християнски символи изразяващи смисълът на божественото. Най-често в молитвата човек изповядва съкровени си болки и мечти с надеждата, че Бог ще го подкрепи. Авторът отправя молба към Бог, за да му даде духовни сили да му служи вярно и да предаде християнското послание на всички славяни.

„Аз се богу моля с тия думи“ – човекът сам е открил светлината на словото, сложи е начало на своето духовно сливане с Бог. Първите видими знаци от Буквеният дъжд сливат човешкото и божественото в пространството на невидимия свят.

Словото и господ – дух стават синоними с съзнанието на лирическият аз. Теса духовно съизмерими с Бог, със светлината на неговото незримо битие. Мисълта се изпълва с плам и молитвата търси словото, за да продължи диалога с божествената светлина. Запалена от християнската вяра в душата.

„Ето я прави път да тръгнат всички живи в твойта заповед пречиста“

В личен и обществен план е молитвата на поетичния аз. Той показва жаждата на новопокръстените да станат истински славяни. Монологичната форма на изповедта прераства в диалог на „славянското племе“ с „милостта на кръста“. Това е голямо откровение за спасената от мрака и духовната светлина в славянската културна мисъл. Словото на проповедта слива духа на славянската общност с мъдростта на божията мисъл за спасение на „вси твари живи“. Словото е цел на молитвата, но и средството на лирическата проповед: „да направя ясно и твойто слово за народа“. Величието на духа поднася своята благодарност пред света троица за „евангелия дар“ – светлината на словото. То просветлява ума, стопля сърцето „днес, во век веков и до амина“.

В „Азбучна молитва“ звучат ясно гордостта и радостта както на автора, така и на славяните от духовното преобщаване към Бога. Тази творба крие вълнението на цяла епоха от нашата култура – от това, че предпокръстените славяни се открил един нов свят от духовно търсене и Богопознание.

Делото на Константин Преславски е напълно оригинална част от старобългарската литература. Отразява атмосферата на епохата на културен и политически възход, последвала приемането на християнството и утвърждаване на богослужението на роден език. Творбата има ясно изразена четириделна структура. В нея всяка част носи собствен смисъл, който допълва общото послание. Първата е молитвено обръщение. Втората дава представа за копнежа на новопокръстените да достигнат до познание Божиите истини. Третата част съдържа молба за избавление от злото и скръбта, както и за избавление. Четвъртата отдава възхвала за Светата Троица.

„Историкии“ е съставена от епископ Константин Преславски. Това е първият исторически труд на Християнска България. Неговата поява показва новите тенденции в развитието на разглеждания жанр в края на девети век и началото на десети. По това време интересът на образуваното българско общество към историческо познание се разширява. Забележителен момент в съдържанието на „Историкии“ представлява и ясното разграничаване между времето, когато император Михаил управлява заедно с майка си Теодора и времето, когато той е самостоятелен владетел. От анализа на историческата творба е видно, че нейният автор се е придържал към систематичното представяне на световните събития. В това отношение той прилага един от характерните принципи на схоластичната философия, а именно принципа за хронологически ред на изложението. От друга

страна световната история е представена през призмата на християнската догматика. Това обаче не намалява историческото значение на творбата. Появата на "Историкий" в старобългарската историческа литература поставя началото на съвсем нов жанр-кратки хроники за световната история.

Литература :

- [1] Георгиев, Е. Разцветът на българската литература през IX-X век. С., 1962.
- [2] Лечева, Г. Разработки за семинарни занятия. В: Пакет на студента по Стара българска литература 2013..
- [3] Петканова, Д. Българска средновековна литература. Велико Търново, 2001
- [4] Стара българска литература – електронна христоматия (http://www.promacedonia.org/bg_ap/index.html).

За контакти :

Илиана Кирилова , спец. "Педагогика на обучението по български език и чужд език" (английски), I курс, Русенски университет "Ангел Кънчев", Филиал – Силистра, e-mail: iliana_email@abv.bg

Гл. ас. д-р Галина Лечева, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенски университет „Ангел Кънчев” e-mail: Lina_Lecheva_bg@abv.bg

Докладът е рецензиран

Апокрифите в контекста на старобългарската писмена традиция

автор: Мария Данкова
научен ръководител: д-р Галина Лечева

Apocrypha dans le context de la tradition de la Littérature : Le mot apocrypha pendant les différent âges a un contenu différent. C' est un mot grec et il signifie "caché", " secrète". La pénétration de la littérature apocryphe en concide avec l'adoption et la dissémination de l' alphabet slave en langue bulgare. Les premières livres apocriphes apparaissent à la fin du IX siècle et au debut du X siècle.

Les mots-clés : apocrypha, des livres, caché, secrète

ВЪВЕДЕНИЕ

Понятието апокриф през различните епохи има различно съдържание. Думата е гръцка и означава „скрит“, „таен“. Отначало обаче тя не обозначава отречени или забранени книги. Апокрифите били наричани преди новата ера онези свещени книги, които са разбирани само от жреците- те били в състояние правилно да ги тълкуват, а за простолюдието оставали скрити. Апокрифно е наричано понякога и чуждото непознато писмо, което за обикновения човек е загадка.

Църквата започва да смята всички старозаветни и новозаветни творби, които са извън Библията и съдържат отклонения от библейските книги по идеи, образи, тълкувания, за лъжливи. В Библията са верните, „истинските“ писания, те не подлежат на ревизия, а всяко отклонение от тях е измислица, лъжа.

С окончателното установяване на каноничните книги и в борбата срещу различните религиозни групировки в сферата на източната църква апокрифната литература става синоним на еретическа, а оттук и на забранена литература, която не се препоръчва за четене или направо се отрича. Стремежът да се разграничи ясно официалната канонична литература от лъжливите книги, необходимото и полезното от вредното води до поява на поредица писмени документи- постановления на събори и библиографски указатели.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В жанрово отношение същинските апокрифи могат да се разделят на: Художествена повествователна проза; Послания; Поезия; Апокрифи във форма на въпроси и отговори; Художество повествователната проза съставлява най-големия дял от апокрифната литература и има най-голямо значение.

В нейните рамки се различават няколко жанрови форми: Повести и разкази; Апокалиптични творби; Завети

Апокрифните послания са тези „апостолски“ писма, които стоят извън Библията. В славянския свят този жанр е много слабо разпространен, но в латинския регион е твърде популярен. Апокрифната поезия включва псалми, преписвани на Соломон и на Давид. Този апокрифен жанр също не намира развитие и разпространение в славянска среда.

В дела на вторичното включване в кръга на апокрифната литература и разглеждане в науката като апокрифни творби влизат: апокрифните молитви, които нямат съответствие с Библията; гадателните книги-езически по същност и нямат съответствие с някой библейски жанр; жития-създадени в новата християнска традиция, но са преценени от църквата като неверни. Проникването на апокрифната литература в България съпада с възприемането и разпространението на славянската писменост. На български език първите апокрифи се появяват в края на IX и началото на X в.

Извънканоничните книги са апокрифите. Общият брой на посочените тук творби са 24. Естествено всички те не са преведени у нас до началото на Х в. Самият индекс е точен превод от гръцки и в случая е едно ръководство за духовенството. Той е необходима мярка от страна на властта, която иска, докато е време, да посочи какво не бива да се чете. В същото време е и знак, че отделни произведения на апокрифната книжнина вече са се появили и че има условия тя да се разпространи.

Така поради различни причини между разпоредбите в индексите и изпълнението на тези разпоредби няма съгласуваност. На практика на апокрифната литература се осигурява голяма свобода на разпространение. Това особено важи за периода на османското робство, когато образованието, общо взето, се снижава, няма официална българска власт, която да следи и направлява литературното развитие, а и самите апокрифи изгубват вече репутацията си на еретически. Те се схващат преди всичко като интересна художествена литература или като литература, полезна за житейската практика.

Апокрифната литература в България оказва влияние върху живописата, върху личното творчество и най-вече върху фолклора. Това се дължи на няколко причини: на нейния обем; на нейното многовековно разпространение чрез различен тип книги и устно; на нейната същност като тип литература; на нейните изобразители, композиционни, идейни и стилни особености, които я правят достъпна и търсена.

Най-широко и дълбоко е културното влияние на апокрифната повествователна проза, тъй като тя има най-ярки художествени белези и завладява мощно въображението. Появява се прочут български автор на оригинални творби, които се разграничават от канона поради шеметната си фантазия, е поп Йеремия, писател от времето на византийското владичество. С много неочаквани случки, умело сплитане на съдби между библейски лица и с неизчерпаемо въображение той проследява историята на онези дървета, от които ще бъде изкован кръстът за разпятието на Христос и кръстовете на разбойниците. Апокрифната художествена проза е едно от най-интересните явления в световната литература. Отдавна е установено и новите наблюдения го потвърждават, че повечето старозаветни и новозаветни апокрифи се появяват като творческа разработка на засегнати в библейски книги мотиви и образи, като тяхно допълнение, разширение, художествено „разкрясване“.

Старозаветни апокрифи

Първите старозаветни апокрифи се появяват между III и II в. пр.н.е. и продължават да се появяват чак до началото на II в.

По жанр старозаветните апокрифи се отнасят към апокалиптичната литература, писанията на мъдреците, заветите (завещанията), мидрашите и агадите, а новозаветните включват апокрифни евангелия, деяния, послания, завети и наставления, приписвани на Исус Христос и апостолите.

В България са известни: Откровение Варухово, Книга за Енох, Видение Исаево, Слово за Адам и Ева, Соломон и Жена му, Повест за пленението на Ерусалим, Цикъл разкази за Аврам

Апокрифното „Слово за Адам и Ева“ разкрива такива подробности из живота на първите хора, каквито няма в библейските книги. В библейския разказ малко се говори за живота на „първите“ хора след изгонването им от рая, а за живота и смъртта на Ева няма нищо. Това обстоятелство породило многобройни фантастични легенди, които разкриват интересни подробности. В България бил преработен съобразно условията на българския средновековен начин на живот.

Новозаветни апокрифи

Някои от тях са твърде древни. Също така някои от тях са имали ограничено значение в древните поместни църкви. Едно от евангелията, приписвани на св. ап. Тома (т.нар евангелие „Исус рече“, според фразата, с която започва всеки негов

абзац) например се приема от някои от богословите, предимно западни, за т. нар. евангелие Q (от латински *quele* - източник), послужило за основа на останалите евангелски текстове. Някои от апокрифните евангелия отразяват предание, в някои случаи твърде древно и съвпадащо с църковното („Протоевангелие на Яков“.) Тук трябва да се отбележи, че някои от книгите, които влизат в съвременния канон преди окончателното му формиране, също са били спорни - по специално "Откровението на св. ап. Йоан Богослов" и "Посланието на св. ап. Павел до Евреите".

Най-активният творчески период за новозаветните апокрифи е от II в. От н.е. до VII в. Средата на създаване на апокрифите са предимно религиозните секти: есеите, юдео-християните, по-късно манихеите, павликяните и други. Голяма част от късните апокрифи не са създавани сред еретици с определени идейно-религиозни съображения, а по подражание на старите апокрифи като занимателни поучителни творби с познавателни и нравственоевъзпитателни цели.

Апокрифните повести и разкази показват голямо тематично разнообразие. Едни, както казахме, имат историческо съдържание. Те са разкази-хроники, които разкриват историята на своя предмет в течение на продължителен период. Например „Тивериадско море“ разказва за света от неговото начало, когато още няма земя и хора, до смъртта на прародителите на човечеството и до кръстното дърво. Други апокрифи имат за обект живота на известна, реална според авторите, личност и разкриват този живот в цялост или един негов значителен период. Затова тези творби условно наричаме биографични повести и разкази.

Биографичните повести и разкази в най-„житийната“ им форма се отличават съществено от житията. Те се характеризират с повече простота и живост, в тях преодолява събитийното начало, нямат специфичния житиен увод, основани са изключително на легендарен материал и в този смисъл нямат историческа стойност, риториката и дидактизмът в тях са сведени до минимум.

Апокалиптичните творби разкриват тайни. Първият подвид – виденията, разказват за пътешествия, отредени за „избраници“ , по небесата и ада. Композиционната схема на виденията е проста и повтаряща се с малки разлики в различните апокрифи.

Повествователните апокрифи имат характерен за редица древни и средновековни творби строеж. Те се състоят от по-общирни или по-кратки епизоди, които са обединени от общ герой или са построени по хронологичен принцип, но имат относителна самостоятелност. Така епизодът се явява основно градиво в строежа на апокрифите. Например „Детство Исусово“ се състои от последователно разиграни се случки с детето Исус. Някои епизоди могат да се съкращават, други да се добавят, без да настъпят в творбата структурни промени или да се наруши нейният смисъл.

Апокрифите разгръщат теми, които са били от общохристиянски и дори от общочовешки интерес. В разнообразни вариации е разработена темата за възнаграждението и наказанието в отвъдния свят, която има и социален, и етически смисъл, темата за женската изневяра и лукавство, темата за бездетството и за огромното майчино щастие.

Съжетът на апокрифите е най-често еднолинеен: тук няма преплитане на двойни и тройни сюжетни линии, няма чести хронологични размествания. Събитията са центрирани около главния герой или следват „историческа“ хронология, която стои извън конкретното историческо време „Тивериадско море“. Развитието на сюжета се движи последователно във времето. Еднопосочност на художественото време съществува и в други творби на средновековната литература- жития, хроники, но тази хронологичност се определя от реалната историческа последователност и от реалния ход на човешкия живот. Последователността на времето в апокрифния разказ, без спиране с поглед назад и без големи скокове напред, напомня

развитието на разказа в народната приказка, в която по думите на Д.С. Лихачов времето „винаги последователно се движи в едно направление и никога не се връща назад“.

Събитията в творбите са изобразени зрителино с ред конкретни подробности. Грешниците в отвъдния свят запазват своя облик и своите човешки усещания- те изпитват студ, жажда, глад, измъчвани са физически, понякога и със средства, оизнати на средновековните затвори.

Идеите, свързани с общочовешките теми за родолюбието, за верността, за любовта, хармонират с народния морал, с идеала на човечеството за извисена личност, за личност образец в един или друг смисъл. Особен акцент в апокрифите се слага на идеята за справедливостта. Тя е изразена преди всичко в апокрифните творби, в които се разкриват картините на ада. Тук се посочват конкретни грехове, които са наказани. Наред с прегрешенията спрямо Исус и църквата са посочени грехове, свързани с етичните отношения между хората и със социалния живот. Не се прави разлика между обикновените люде и духовниците, между богати и бедни. Всеки, плаща независимо какъв е, според делата си.

Често срещана идея в апокрифната художествена проза е дуализмът. Той навлиза в нея от дуалистически учения. Ясно изразен е в творбите „Тивериадско море“, „Прение на Исус и дявола“, „Слово за лъжливия Антихрист, как го плени архангел Михаил“. Тук темата за борбата на Бог с дявола получава философски смисъл. Бог става символ на доброто начало, а дяволът- измамата, завистта и властолюбието. Двете сили в света повеждат борба за власт над хората и вселената. В апокрифите се налага оптимизмът, вярата в надмогването на злото.

Апокрифните въпроси-отговори възникват относително по-късно. Голяма част от отговорите се опират на съдържанието на старозаветните и новозаветните апокрифи- представляват резюмирано изложение на отделни техни епизоди. Други имат основа Библията или творбите на отците на църквата, трети-митове и легенди, а четвърти са плод на остроумието. Подобни творби са познати и в официалната литература на Запад и Изток, така че често пъти в науката някои произведения са спорни – кои трябва да се смятат за апокрифи и кои са законни, - както са били спорни и през Средновековието.

Всеки въпрос-отговор представлява завършена смислова цялост и в повечето случаи тази двойка е абсолютно независима от предходната или следходната подобна цялост. Творбите представляват особен род диалози, при които няма действие, не се разкрива сюжет, нито отношения между разговарящите страни. Отделните двойки въпрос-отговор не са свързани с последователност на времето, нито със събитие. Разполагаме с разсъдъчни творби, които нямат нищо общо с театъра, а поставят „проблеми“, дават „знания“ по отделните въпроси или обясняват алегии, изпробват възнатата и ума. При всички случаи те действуват на разума и разчитат на него, затова може би една от най-интересните и богати по съдържание комбинации от въпроси и отговори е наречена „Разумник“. Харесва се на средновековния читател не само с разнообразните си въпроси, които изразяват любознателността му, но и с поетическата си образност, опряна на апокрифната художествена проза, фолклора и вярванията.

Като български подбор на въпроси из този вид апокрифна литература може да се смята „Въпроси на св. Константин Философ“. Тук въпросите са алегория – пословици, които се тълкуват в духа на християнската нравственост. Някои са популярни и до днес: „ Дважди мери, един път режи“.

Апокрифните молитви имат много древен произход. Някога те не са били отречена литература, а равноправен фолклорен жанр. Това са молитви към езически богове за помощ или заклания срещу зли сили и болести. Някои са отправени към Христос и Богородица,но в други липсва християнския персонаж, запазва се вярата в магическата сила на словото. Проникнали са в България през X

век и са творби с практическознание- целият някакъв реален положителен резултат за хората на земята. Различават се: Молитви – муски и рецепти; Молитви-обръщения към християнския герой с някакво искане; Молитви-заповеди и заклания към дявола; Молитви-повесования – кратки разказчета.

Изключителна образност, емоционалност, своеобразна ритмическа организация на фразата с интересни стилистични фигури. Между народните баяния и апокрифите молитви съществува голяма тематична, композиционна, образна и стилистична близост.

Гадателните книги имат основа в езическото гадание, но по-късно също получават християнска обвивка. Тя е твърде тънка, в редица случаи християнския елемент изобщо не се чувства. България получава тези творби във Византийска преработка от VII-XII век, затова те отразяват не само общочовешки интереси, но и редица особености на Средновековието.

Във всички гадателни книги се вещае по някакъв признак за бъдещето. Класифицирани по признак на гадание гадателните книги се делят: Гадания по природни явления, Гръмник, Мълнияк, Лопаточник, По календарни и астрономически белези, Коледник, Лунник, Звездочетец, Планетник, Гадания по явление свързани с човека, Трепетник, Съновник, Месецослов, Рожденник, Гадания по книги и писмо.

В гадателните книги е отразен многовековният опит на народа и неговата философия, че в живота няма вечно щастие или нещастие. През Средновековието гадателните книги не са забава, а разкриват вратата на човека в предопределението на човешката съдба, в съществуването на скрити закони, които човек иска да открие.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Книжовната работа на поп Йеремия е свидетелство за тласъка, който дава апокрифната преводна литература за създаване на ново направление в българската книжнина. Творчеството му показва колко силно апокрифите са влияли върху българските книжовници, завладявали умовете с образите си и приказните си събития.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Кирило-Методиева енциклопедия, том I, С., 1985.
- [2] Лечева, Г. Апокрифи – произход, същност, жанрова класификация. В: <http://download.pomagalo.com/33863/apokrifi+proizhod+syshtnost+janrova+klasifikaciya//>. Качен от glecheva_ss. Одобрен на 25.02.2010.
- [3] Лечева, Г. Разработки за семинарни занятия. В: Пакет на студента по Стара българска литература 2013..
- [4] Петканова, Д. Старобългарска литература IX – XVIII век. С. 1997
- [5] Стара българска литература – електронна христоматия (http://www.promacedonia.org/bg_ap/index.html).
- [6] Текстовете на апокрифи. В: http://www.promacedonia.org/bg_ap/index.html -

За контакти:

Мария Стилиянова Данкова, спец. Педагогика на обучението по български език и чужд език” (френски), I курс, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал – Силистра, e-mail: maria932107@abv.bg

Гл. ас. д-р Галина Лечева, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенския университет „Ангел Кънчев” e-mail: Lina_Lечева_bg@abv.bg

Докладът е рецензиран

Старозаветната апокрифна проза - неканоничен средновековен образ на Света

Автор: Невин Недрет

Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева

Apocryphal fiction is the product of late Judaism and early Christianity. Occurs in the Jewish environment - Palestine, Syria, Egypt. In the Middle Ages - Byzantium, Ethiopia, Rome, Georgia, Bulgaria. Reached its peak in period II century BC - V century by AD

ВЪВЕДЕНИЕ

Апокрифната художествена проза е продукт на късното юдейство и ранното християнство. Възниква в еврейска среда – Палестина, Сирия, Египет. През Средновековието – Византия, Етиопия, Рим, Грузия, България. Достига разцвет през периода II в.пр.н.е. – V в.от н.е.

Онова, което се премълчава /напр. детството на Исус/, загатва се в общи фрази /напр. мъченията на грешниците в ада/ или се разказва кратко, без подробности, в А. се изразява широко и картинно, с любопитни подробности при конкретна обстановка – небесна или земна. Темата за задгробния живот – централна.

Освен на основата на библи. книги апокрифите възникват върху разнообразните митове, легенди, предания от древния и съвременния им фолклор. Голяма роля играе личната фантазия на твореца и идеологията на средата, от която произхожда.

Апокрифите са религиозна белетристика, която поради своята достъпност, демократизъм и занимателно съдържание, става народна л-ра и се разпространява широко. В нея се рисува необикновен свят, в който се разиграват необикновени събития, а героите притежават необикновени качества. Апокрифите завладяват въображението, в тях намират отражение човешки мечти и стремежи, понятия за морал, земни представи за обществен ред, битови подробности.

В тях изобилстват диалози, изложението е облекчено откъм риторика и философски разсъждения, отличават се с икономия на поетически фигури, напомнят народната проза. Действеността е отличителният им белег. Описателността е на заден план. Героите винаги нещо вършат, движат се от място на място, наблюдават явления и събития, срещат някого, разпитват или убеждават, правят чудеса, мъченически понасят страдания и т.н.

Авторите им са неизвестни. Апокрифите са анонимни или лъжливо подписани. Създаването им се приписва на известни апостоли или пророци /Енох, ап. Павел /или на “съвременници” на събитията /Никодим, изр. лтянинът Тома и др.//. С това се цели да се придаде по-голям авторитет на апокрифите. Анонимността може да се обясни с характера на съдържанието и с въздействието на фолклора.

ИЗЛОЖЕНИЕ

За многостранно и плодотворно изучаване творбите на апокрифната художествена проза в науката се подлагат на различен тип класификации. С оглед на персонажа и събитийността те могат да се класифицират така: 1. Старозаветни апокрифи (тук включваме всички творби, в които действуват старозаветни герои — Адам и Ева, Аврам, Мойсей, Давид и Соломон, пророците и др.); 2. Новозаветни апокрифи (в тях главни герои са тези от Новия завет — Христос, Богородица, апостолите); 3. Късни апокрифи, в които действуват извънбиблейски, неканонизирани лица (монах Козма, отец Агапий, Методий Патарски, монахиня Анастасия и др.). Тази класификация не е свършена; тя носи известна условност, защото някои творби не могат да се поместят в нея. “Слово за честния кръст и

двамата разбойници” би трябвало да бъде новозаветен апокриф по белега “кръстно дърво”, свързано с Исус. Персонажът и събитията в този апокриф обаче са старозаветни, тъй като се говори за далечната история на дърветата, използвани по-късно за кръстове. Подобно нещо ще кажем и за българския апокриф “Тайна книга на богомилите”. Разговарящите лица (Исус и Йоан) са новозаветни, но част от въпросите и отговорите се отнасят за ранната библейска история. По тематика апокрифите още по-трудно се поддават на някаква стройна класификация. Темите често се преливат една в друга при смяна на действащите лица, комбинират се най-причудливо, някои апокрифи засягат едновременно няколко теми.

В жанрово отношение апокрифната художествена проза познава разнообразни форми. Жанровото класифициране на творбите дава възможност да се изучи тяхната литературна специфика, но и тази класификация не може да претендира за абсолютност. Натъкваме се на форми, които мъчно се побират в някаква жанрова система, тъй като се явяват като изключения или представляват смесени форми. Например българският “Апокрифен летопис” е съчетание на откровение с летопис; други апокрифи са спойка между разказ и послание. При това апокрифите във формално отношение не са устойчиви. Един и същ апокриф в различните му варианти може да се окаже в различни групи според обема му. При всичката подвижност на формите и условността на всяка класификация можем да набележим няколко характерни жанрови групи. Един типичен апокрифен вид е **в и д е н и е т о** (най-често се явява като апокалипсис-откровение). Това са пътвания в отвъдното, непознатото — небесата, ада и рая. Пътуването е представено като действително телесно пренасяне в друг свят или като временно отделяне на душата от тялото и преминаването ѝ в отвъдното. В този недостъпен за обикновения земен човек мир пътуват избраници — пророци, апостоли, Богородица, добродетелни монаси. Те “виждат” тайни, които съществуват, но до които не всеки човек може да има достъп. Възнесеният обикновено бива развеждан от ангел, който му разяснява всичко. Най-често използваният начин на изложение при виденията е “аз” формата. Върналият се от далечно пътуване или дошлият на себе си след временно отлъчване на душата, прави изповед пред събратята си или пред синовете си. Една разновидност на виденията са **п р е д с к а з а н и я т а**. В тях са показани бъдните дни на света и на човечеството; избраното лице вижда бъдещето с духовните си очи или това бъдеще е разкрито от самия бог. Композиционното изграждане на предсказанията е най-разнообразно, неизвестните автори са търсили начини за силно въздействие. В извънредно популярния през Средновековието апокрифен апокалипсис на Йоан Богослов (“Сказание на Йоан Богослов за пришествието господне на земята”) картината на бъдещето е нарисувана чрез диалог между Йоан и господ. В друг популярен апокриф — “Епистолия за неделата” — съдбата на грешното човечество е показана в послание, изпратено от бога от небето. В него има последно предупреждение, закана.

Друг вид на апокрифната художествена проза е **п о в е с т т а**, която най-често е “**б и о г р а ф и ч н а**”. Творбите от този вид се различават от средновековните жития на официалната литература, затова и не ги наричам жития, макар някои от тях така да са озаглавени. В тях не са задължителни трите характерни за средновековната агиография части — увод, изложение на живота на героя в последователен ред и заключение. Риториката и панигеричният елемент са сведени до минимум, преобладава повествователното начало; разказът се гради върху събитието и диалога. Тези съчинения са опрени на легендарен материал и на свободната творческа измислица, те не могат да се използват като исторически извори. За разлика от същинските жития, в тях “историческото зърно” почти отсъства. Те обаче не бива да се нарекат фантастични или приключенски повести, понеже разказват за “исторически” (по понятията на разказвачите) лица; авторите имат претенцията, че разкриват действителни събития от техния живот. Такива

“биографични” повести (от наше гледище едно условно определение) са били най-ранните обширни Деяния на апостолите — “Деяние на апостол Павел”, “Деяние на апостол Тома” и др., които на български не са известни. Като биографична повест може да се определи и “Протоевангелие на Яков”, в което се разказва за събития от преди раждането на Богородица до Витлеемското клане. В творбата действуват множество герои, изобилствуват подробности. Ако вземем като решаващ признак обема, като биографична повест ще определим и “Евангелие на Никодим”, макар че то разказва за един сравнително кратък период от живота на Исус — съдебния процес, смъртта му и последвалите я събития. Тук вземат активно участие редица герои от различни среди, някои до известна степен дори индивидуализирани — Пилат, който се старее да бъде справедлив, да провери всичко добре, изпитва колебания, страхове; Исус с неговото спокойствие и увереност; еврейските първосвещеници с тяхното, вечно недоверие; Йосиф, който с риск за живота си погребва Исус; бързоходецът, войници, разказвачът Никодим, народ. Процесът е проследен много подробно, като са разпитани различни среди.

Най-често разработван жанр в апокрифната литература е **р а з к а з ъ т**. Повествованието в апокрифните разкази се води като в класическия разказ в трето лице. Това са обикновено кратки творби, които се опитват да разрешат някакъв проблем, показват една или няколко интересни случки или чрез подбор примери доказват една идея. В разказа можем да разграничим разновидности, например разказ-хроника, като “Тивериадско море”, където накратко се проследява историята на, света до погребването на Адам; биографичен разказ, в който на основата на “биографичен” материал се разрешават философски и нравствени проблеми. В “Слово за силния Сампсон” се показва женската невярност и засегнатото честолюбие. В “Сказание за Юда” се доказва идеята за предопределението на съдбата.

Като конкретни разработки на библейски сюжети и идеи, апокрифите се опират до голяма степен на митове, легенди и предання. В тях се съзира влияние на древния източен и гръцки фолклор, а също така и на фолклора, битувал през Средновековието във Византия. Навлезем ли в света на апокрифите, лъхва ни нещо познато, което до късно време се среща в творчеството на народите. Натъкваме се на поетически обяснения на природата (как са произлезли болестите — “Тивериадско море”; защо светлината на луната е бледа — “Откровение на Варух” и др.); срещаме типичните за фолклора от дълбока древност превращения — ангелите и сам бог се явяват на хората като пътници, дяволът многократно се превъплъщава, от кръвта на апостол Петър пониква маслина и т. н. По своеобразен начин в апокрифите са интерпретирани приказни елементи — говорещи птици и растения, вълшебният пръстен на Соломон; тук се срещаме със странни същества, които може да роди само свободно, неограничено от догми, въображение; намират място фолклорни мотиви, някои от тях разработвани и в литературата — мотивът за кръвосмешението, вълшебната свирня на Давид, която разиграва животните, шестте златни косъма в косите на Сампсон, в които е скрита силата му, и др.

В извънканоничната апокрифна литература намира истински простор и личната фантазия на незнайните творци. Тук всяка идея, всяка фигура от Библията получава конкретни очертания, придобива предметност и определеност, свойствени на въображението на децата и на фолклора. Като изхожда от мисълта на Исус от евангелието на Матей: “По-лесно е камила да мине през иглени уши, нежели богат да влезе в царството небесно”, авторът на “Деяние на Петър и Андрей” разгръща любопитна картина с две групи действащи лица. Една жива камила трябва да мине през истинска малка игла пред очите на всички, за да бъде доказана истинността на християнската вяра. Библейското: “И ще бъде страх и сърцане на зъби” подтиква фантазията да нарисува най-разнообразни конкретни картини на човешкото страдание в ада, където грешните души се мъчат физически като живи

хора, където има безброй жестоки, страшни наказания и мнозина от мъка наистина скърцат със зъби и стенат. Творците на различните апокрифи по различен начин отговарят на въпроса, за “битието” на душите в рая, но винаги с конкретни картини, изградени със земни елементи. Повечето си представят душите като хора, запазили на онзи свят своя телесен облик; там те ядат и пият, обитават прекрасни полета и градини (“Книга за Енох”, “Видение на апостол Павел” и др.). Друг автор вижда душите превърнати в разноцветни птички и гроздове (“Видение на отец Агапий”).

Апокрифите несъмнено са привличали читателя и със своите идеи. Те поставят общочовешки проблеми от нравствен характер, засягат вечни теми и чувства. В тях се заговоря за мъката по дете (особено поетично е изразено това в “Протоевангелие на Яков”), доказва се женското коварство (в разказите за Соломон и др.); в “Слово за пророк Яеремия и поробването на Йерусалим” се говори за мъката по родината, за верността към рода; в деянията на апостолите се налага не само идеята за силата на християнския бог, но преди всичко проблемът за верността, за човешката устойчивост и духовна сила. Една често срещана идея в ранните апокрифи е дуализмът. Той ясно е изразен в творби като “Тивериадско море”, “Слово за възлюбения Антихрист”, “Прение на Антихрист с Исус”. В тях са намерили израз възгледите на дуалистични ереси, но като краен резултат тук темата за борбата на бог с дявола за читателя от всички векове получава философски смисъл. Бог става символ на доброто начало, а дяволът — на измамата, властолюбието и завистта. Двете сили в света повеждат борба за власт над хората и вселената. В апокрифите се налага оптимизмът, вярата в надмогването на злото. Борбата между положителните и отрицателните сили завършва с победа на човеколюбеща-бог, по-силно е доброто начало. Това е светла философия за живота, която е крепяла винаги народите в борбата им за правда.

Друга обикната идея, разработвана картинно в апокрифите, е идеята за справедливостта. Всички апокрифи за рая и ада не са създадени само за да задоволят любопитството на човека, не са хамо опит по художествен път да се надникне в тайните. Те преди всичко имат своя философия, идейна целенасоченост. Картините на ада или рая са образна разрабака на идеята за справедливостта, чрез тях се внушават морални норми; творбите целят възпитанието на обществото. След смъртта всеки ще получи заслуженото — който е вършил добро — ще намери добро, а който зло — ще го постигне зло. Понятията за грях и добродетел се определят обикновено от християнските схващания и от изискванията на църквата, които обаче не са откъснати от живота, а до голяма степен обобщават общочовешки разбирания за морал. Да не следваш Божиите заповеди, да не угаждаш богу, това означава да вършиш зло, да нарушаваш обществените норми. Затова в ада се оказват клеветниците, лицемерите, всякакъв род грабителите, магьосниците, раздорниците, убийците, прелюбодейците, недобросъвестните духовници. Представителите на господстващите класи не са пощадени; те се съдят наравно с всички. В ада често се оказват епископи, богати хора, дори царе; към бедните и измъчените в живота се изразява симпатия. Затова при апокрифите с основание говорим за прояви на критицизъм спрямо някои официално разпространявани идеи и за социални мотиви.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дълговековното разпространение на апокрифната литература в България и нейното културно влияние оправдава научния интерес към нея. Пред българските учени — езиковеди, литературоведи, изкуствоведи — стоят за изследване редица конкретни въпроси. Но проучването и издаването на апокрифите, разпространени у нас, има значение не само с оглед на местната българска култура. Славянските апокрифи са от голяма важност и за византологията. В славянски преводи са опазени творби, варианти и редакции, чиито гръцки оригинали са изгубени. По този

начин славянските апокрифи допълват известното в гръцки и латински версии и обогатяват представите за обема и характера на този род литература.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Кирило-Методиева енциклопедия, том I, С., 1985.

[2] Лечева, Г. Апокрифи – произход, същност, жанрова класификация. В: <http://download.pomagalo.com/33863/apokrifi+proizhod+syshtnost+janrova+klasifikaciya/>. Качен от glecheva_ss. Одобрен на 25.02.2010.

[3] Лечева, Г. Разработки за семинарни занятия. В: Пакет на студента по Стара българска литература 2013..

[4] Петканова, Д. Старобългарска литература IX – XVIII век. С. 1997

[5] Стара българска литература – електронна христоматия (http://www.promacedonia.org/bg_ap/index.html).

[6] Петканова, Д. Апокрифната литература в България. В: http://www.kroraina.com/knigi/bg_ap/dp_uvod.html

[7] Текстовете на апокрифи. В: http://www.promacedonia.org/bg_ap/index.html -

За контакти:

Невин Недрет, спец. Педагогика на обучението по български език и чужд език” (английски), I курс, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал – Силистра, е-mail: maria932107@abv.bg

Гл. ас. д-р Галина Лечева, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенския университет „Ангел Кънчев” е-mail: Lina_Lecheva_bg@abv.bg

Докладът е рецензиран

Климент Охридски и Охридската книжовна школа

Автор: Кристина Георгиева

Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева

In the ninth century the creation of the Slavic books were discussed in two aspects:

The first - entirely theological concerns the right of a barbarous people to profess the Christian religion in their own language.

According to the second (philosophical) they were created by God

ВЪВЕДЕНИЕ

Европейската културология, в нейните публикации и на Изток, и на Запад, мисли и пише за средновековната култура на Балканите като за византийска. Широко популярна е хипотезата на акад. Дмитрий Лихачов за “трансплантацията” на византийска култура на българска почва. Г. Гачев изгражда концепцията за ускорено-съгъстеното развитие на културата на Балканите под въздействието на субстратната византийска култура. Н. Драгова, преди десет години, първа смело и аргументирано заявява, че: 1) След настаняването на славяните и прабългарите на Полуострова, балканската култура никога повече не е само византийска; 2) Византийската култура никога не е единствената форма на цивилизация на Балканите.

През IX век създаването на славянските книги се дискутира в два аспекта:

Първият – изцяло БОГОСЛОВСКИ, се отнася до правото на един варварски народ да изповядва християнската религия на собствения си език. Срещу тази нападка Константин–Кирил Философ подготвя трактат – изцяло цитиран в ПЖК (гл. 16. – известното Венецианско слово против триезичниците).

Текстът е изграден върху теорията и практиката на апостолството. Основната мисъл на Философа е, че изброените от него племена са имали свободата да използват в църковния си живот предпочитания от тях близък народен език, без да робуват на триезичието. Появата и разпространението на славянската писменост продължава една позната и разпространена традиция.

Във Венецианското слово против триезичниците се подчертава една мисъл, която има основополагащо значение за ФИЛОСОФСКИЯ (втория) аспект на създаването на славянските книги. Те са “дадени” от Бога. Точно по тази причина Константин Философ формулира риторичен въпрос: “Кажете ми дали смятате Бога за безсилен, та да не може да даде това, или го смятате за завистлив, та не иска да го даде?” Тази сакрална християнска формула: “Всичко на този свят е дело на Бога” полага основите на един процес, продължил почти цяло хилядолетие (IX – XIX век) – изнасяне на църковните книги от класическите езици и възпроизвеждането им на говорими.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Климент е роден около 840 год. Според житието на Димитър Хоматиан той произхожда от “европейските мизи”, наречени “българи”. За годините на неговата младост няма никакви точни данни.

През периода 863 – 866г. Климент съпровожда Св.Св. Кирил и Методий във Великоморавската им мисия. През 867 е заедно с тях в Панония, откъдето тръгва за Рим. Там вероятно е ръкоположен за свещеник.

Заедно с Методий се завръща във Великоморавия, по-точно в Сирмиум, където Методий е ръкоположен от папата за архиепископ на Илирик. До смъртта на Методий участва в мисионерската му дейност.

В периода 869 – 885 е създадено Пространното житие на Кирил – Първа панонска легенда. Медиавистиката предполага, че Климент е негов автор или е взел

участие при написването му. По всяка вероятност Климент взима участие при Методиевия превод на Библията – по точно на Старозаветните книги, Законника и Отческите книги.

След смъртта на Методий учениците му са подложени на изтезания и гонения. В Пространното житие на Климент Теофилакт Охридски пише: *“Войниците, хора жестоки,...взели светците и ги извели извън града и след като ги съблекли, почнали да ги влачат голи. И чрез тази постылка им причинявали две злини – безчестие и страдание...Климент като взел със себе си Наум и Ангеларий, се отправил по пътя, който водел към Дунава....Стигнали в Белград...и се явили при боритаркана, който го пазел. Те му разказали всичко, което се случило с тях.... А като научил това и разбрал, че те са велики и близки на Бога мъже, решил че трябва да прати чужденците при българския княз Борис, чийто военен наместник той бил, защото знаел, че Борис жадува за такива мъже.”*

В Плиска (886 – 888), където пристигат Климент, Наум и Ангеларий, започва организирането на книжовен живот. Ангеларий скоро умира, но Климент и Наум продължават започнатото в Моравия и Панония заедно с други книжовници, Част от тях, като Константин Преславски, също са ученици на солунските братя, а други като Йоан Екзарх имат отлична подготовка и вероятно са получили образование във Византия. Тук, заедно с Константин Преславски, Климент превежда Цветния триод (култово-богослужебен текст, необходим при църковния ритуал).

През 888 год. княз Борис изпраща Климент в Кутмичевица (област на запад от Струма), като “надзорник на третия дял на царството”, т.е. екзарх на Македония и Родопската област. По този повод блажения Теофилакт пише следното: “После тъй като това истински Божи подвойвода Михаил, същия, когото по-горе нарекохме Борис, не преставаше да мисли как да даде на светите мъже всичко за неуморно вършене на божие дело. По Божие внушение отдели Кутмичевица от Котокия...Климент бе изпратен за учител в Кутмичевица и към всички жители на тая страна се издадоха заповеди да приемат светеца благочестиво и да му дават в изобилие всичко най-добро, да го даряват с дарове...Но връх на почителността беше това, дето сам Борис пожертва на блажения Климент три къщи и Девол, бележити по своето великолепие, принадлежащи на рода на комитите. Освен това подари му още места за почивка в Охрид и Главеница.”

През този период от живота си Климент създава своите поучителни слова, за които Теофилакт Охридски пише в Пространното житие: “Като виждаше грубостта на народа и неговото пълно невежество в разбиране на Писнието....пък и нямаше на български език похвални слова....той се погрижи и против това и с своите старания разруши стената на невежеството: За всички празници той състави поучителни слова, прости и ясни, несъдържащи нищо трудно за разбиране, но такива, които бяха достижими дори за най-простите българи.”

На Преславския събор през 893 год. Климент е ръкоположен за “епископ Велички”. Велика е област, обхващаща части от днешна Македония, Югозападна България, Албания и Гърция. До смъртта си, като епископ на Велика Климент устройва църковната организация в своята епископия и богослужението на славянски език; ръкополага църковни служители измежду учениците си.

Последните години от живота си “и той пожела да построи в Охрид свой манастир. Към него той прибави и друга църква, която отпосле стана архиепископска катедра...Климент всякак се грижеше да изкорени у българите равнодушието към вярата и чрез хубави сгради–храмове ги привличаше към богослужението и изобщо грижеше се за смекчаване на техните диви и корави сърца и тяхната дебелацина в богопознанието.”

На 27 юли 916 год. Климент Охридски умира. Погребан е в манастира “Св.Пантелеймон” в Охрид. Скоро след това е канонизиран.

Похвалните слова на Климент

Този жанр има архаичен произход. Като форма на идеализация той получава своята естетическа конкретизация още през 5-6 век пр. Н. Е. В Гърция, където се разпространява като похвална реч, възвеличаване, тържествено, празнично слово и т. н. Окончателното нормативизиране на правилата за изграждане на подобни произведения завършва през 2-3 век пр. н.е.

След приемането на християнството като официална религия на Римската империя през 4 век похвалното слово е натоварено с нови- култово-богослужебни-функции. То се включва в жанровия ансамбъл, обслужващ църковната възхвала на светците, и това води до неговото развитие и усъвършенстване.

Основната задача на похвалното слово е да възвеличи и прослави нравствения и духовен подвиг на светеца. Тази прослава се извършва изцяло според нормите на средновековната философия и естетика. Водещите принципи на художественото отражение на епохата намират в похвалните слова най-видима конкретизация.

Светецът, който заема гранична позиция между земното и божественото и чрез земната си смърт окончателно се приобщава към божествения свят, е централен образ в похвалното слово. Важно е да се отбележи, че това произведение винаги е предназначено за изпълняване на глас по време /в рамките/ на богослужението. Тази негова утилитарна целенасоченост води до важни последици в структурирането на текста.

Ето как изглежда този жанров модел, който служи като норма за създателите на похвални слова/Използвам характеристиката, направена от Красимир Станчев в книгата "Климент Охридски- живот и творчество". С., 1988, стр. 78-79./

1. УВОД. Той има за задача да въведе присъстващите принадлежи. Така съзнанието на слушателите се подготвя за възприемането на по-нататъшното изложение. Следва основният библиейски цитат, чрез който се задава ключът за тълкуване на символично-митологичния пласт на творбата.

2. ПОВЕСТВОВАНИЕ. Това е съвсем кратко и сбито припомняне на известни от житието биографични факти, които се излагат в зависимост от типа на светеца. Повествованието има за цел по-скоро да мотивира и обоснове възхвалата, отколкото да информира слушателя. Затова в него задължително се включва оценка на съобщените факти.

3. ПРЕХОД. Той осъществява връзката между повествованието и похвалата. В него се сменя третоличният разказ за светеца с първоличната гледна точка на оратора като член на събраните в храма вярващи; по този начин те се приобщават към емоционалния тон на възхвалата.

4. ПОХВАЛА. Това е връхната точка на похвалното слово, която осмисля празника и пренася слушателите в отвъдното, божествено пространство, към което принадлежи светецът. Често похвалата е ритмично организирана; в тази част е съсредоточено цялото богатство и изобилие от художествени изразни средства, често със синонимна смислова функция.

5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Както и уводът, то осъществява връзката на текста с богослужебния ритуал. Може да се състои от различни изграждащи го елементи-славословие, поучение, молитва или комбинация от тях.

Важно е да отбележим, че **предназначението на жанра** като елемент от богослужението се отразява по твърде характерен начин върху **структурата на текста**.

Преди всичко, това е ораторско слово; фактът, че е предвидено да се възприема слухово, а не зрительно, кара автора да обръща специално внимание върху звуковата страна на творбата. Използвани са всички възможности на античната риторика-асонанси, алитерации, повторения на думи с еднакъв корен, носещи смислов акцент, ритмизиране на прозата в определени фразови единици/наречени изоколони/ и т. н. Едновременно въздействие на всички тези

фактори влияе по специфичен, макар и неосъзнат начин върху съзнанието на слушателите.

Безспорният първомайстор на жанра похвално слово/панегирик/ в българската литература е Климент Охридски. Неговите творби се превръщат в класически образец за поколенията книжовници, които го следват. Не случайно много от произведенията, свързани с името му, и днес предизвикват спорове и колебания в науката. Оказва се, че творческият импулс, даден от него, поражда вековна традиция. Старанието на следовниците му да постигнат съвършенството на учителя си ги довежда до пълно уподобяване със стила му. В резултат на това и днес има цяла група похвални и поучителни слова, които приличат на Климентовите и дори се приписват на Климент. Както вече знаем, приписването на една творба на друг автор е често явление в Средновековието, затова указаното авторство не винаги е сигурно доказателство, че авторът е именно Климент Охридски. Напротив, възможно е в по-късната епоха нарочно да са му приписвани чужди творби, заради големия му писателски и светителски авторитет.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Похвалите на Климент Охридски се отличават от неговите поучения по своите теми. Докато поученията разглеждат библейски, предимно евангелски сюжети, похвалите са напидани за конкретни лица: за Кирил или за двамата братя. Това налага и друга трактовка на обработвания материал. По тази причина похвалите се отличават с по-голяма конкретност и живост на изложението и изображението.

При написването на похвалните си текстове Климент използва твърде много стилистични клишета от своите проповеди. Това обаче не му пречи да бъде разнообразен и да даде на всяка от похвалите си индивидуален колорит. Така стилистичните клишета се пълнят с конкретно съдържание: “И тъй, коя уста може да предаде сладостта на неговото учение? И кой език може да разкаже неговите подвизи, трудове и добротата на неговия живот?...Тая честна уста, прочее, се явява като някой серафим, който прославя бога, и чрез нея познахме трисъставното божество.”

Характерен белег на Климентовите похвални слова е тяхната тържественост. Това се отнася в най-голяма степен за Похвално слово за Кирил и по-слабо за похвалата, посветена на двамата братя.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Велинова, В. Климент Охридски. София, 1995.
- [2] Лечева, Г. Разработки за семинарни занятия. В: Пакет на студента по Стара българска литература 2013..
- [3] Петканова, Д. Средновековна литературна символика.19..г.Станчев. Кр. Поетика на старата българска литература.1983г.
- [4] Станчев, Кр. Стилистика и жанрове на старобългарската литература.1996.г.
- [5] Текстовете на Климент Охридски. :
В: <http://www.slovo.bg/showauthor.php3?ID=415&LangID=1>

За контакти

Гл. ас. д-р Галина Лечева, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенския университет „Ангел Кънчев” e-mail: Lina_Lecheva_bg@abv.bg

Разноликата истина за разпространението на богомилството в България

автор: Меглена Нейкова
научен ръководител: д-р Галина Лечева

*Diverse propagation de la vérité Bogomillism en Bulgarie: En Bulgarie le bogomillismenait au 10 siècle. Crèateur du bogomillisme à été le pope Bogomil.
Les mots-clés: bogomillisme.*

ВЪВЕДЕНИЕ

В българската история X в. ще остане като време на небивал духовен подем, който нарежда България сред най-развитите в културно отношение средновековни държави. През този век се ражда и едно от най-забележителните социално-религиозни движения и учения - богомилството. Неговата поява и разпространение е в тясна връзка със социалното и политическото състояние на българската държава в средата на X в. Самата социална действителност в България подтиквала към появата на възгледи, които влизали в противоречие с официалната църковна идеология. Важен фактор за разпространението на подобни идеи била моралната криза, обхванала част от българското духовенство. Друг фактор, който благоприятствал появата на богомилството било разпространението на по-стари еретически учения по българските земи. Сред тях на първо място стои проникналото от съседна Византия манихейство. Това своеобразно дуалистично схващане залегнало по-късно и в разпространението на още една ерес във Византия - т. нар. павликянство. Своя най-голям разцвет то достигнало през IX в. След покръстването в българските земи се създали благоприятни условия за неговото разпространение. Още княз Борис в своите въпроси към папа Николай I се интересува как да се справи с появилите се еретически проповедници, които обърквали и без това неукрепналите във вярата новопокръстени българи. Несъмнените сходства между богомили и павликяни са причина в редица средновековни извори богомилите често да бъдат назовавани и павликяни.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Създател на богомилството бил поп Богомил, от чието име последователите му получили своето название. Предполага се, че първоначален център на новата ерес били земите на Македония и Тракия. Основните части на богомилската идеология съставляват т.нар. космогония (учение за сътворението на света), христология (учението за божия син Христос) и есхатология (изложение за крайната съдба на човечеството). Богомилите проповядвали, че в природата съществуват и се борят две творчески начала. Според богомилите олицетворение на доброто бил Бог, а на злото - Сатанаил. Според тях първоначално Сатанаил живеел на небето и заедно с останалите ангели бил един от дейните помощници на Бог, и решил да създаде свое собствено царство. Той започнал да убеждава останалите ангели да се присъединят към него, като им отправял примамливи обещания. Най-често той ги уверявал, че ще намали данъците, които те плащали на своя господар. Тази част от разказа за Сътворението на света представлява момент, внесен от самите създатели на богомилската ерес. Намерили са отражение настроенията на претрупаните със задължения и повинности обикновени вярващи, за които нямало нищо по-желано от намаляване на данъците Бог разкрил готвения заговор и изгонил Сатанаил на земята. Той съхранил обаче творческата си сила и създал сушата, моретата, океаните, животните и растенията. Най-накрая Сатанаил сътворил и първите хора Адам и Ева, но не успял да им вдъхне душа. Вместо него това сторил самият Бог, но

след като получил обещание от Сатанаил, че от потомството на хората ще бъдат попълнени местата на ония ангели, които били прогонени от небето. Негови най-дейни помощници били различни старозаветни пророци като Мойсей, Йоан Кръстител и др. Втори съществен момент от идеологията на богомилите е учението за идването на божия син Христос. Характерно е схващането, че Христос само привидно се явил и действал като човек на земята. Ето защо богомилите твърдели, че Исус Христос стои по-долу от Бога и не е равен нему. Съществен момент на богомилското учение - есхатологията. Божият син ще въздаде всекиму справедливост. Сатаната, заедно с всички грешници, земни властници и потисници ще бъдат обречени на вечни мъки в ада, а праведните хора ще се радват на блаженство в рай. Вярата на богомилите, че добрият Бог ще надделее в крайна сметка над Сатаната, дава основание да ги причислим към т. нар. „умерени“ дуалисти. Сред тях обаче имало и такива, които смятали, че борбата между двете творчески начала ще продължи вечно и краен победител няма да има. Това били т. нар. „крайни“ дуалисти.

Най-остри нападки богомилите отправяли с/у духовенството и църквата. Те обвинявали монасите и свещениците, че не водят праведен живот и не изпълняват съвестно своите задължения. Остро критикувани били пороците на духовенството и стремежите му да трупа материални блага. Освен срещу свещениците, богомилите отправяли своята критика и срещу църковните храмове. Според тях това били най-обикновени сгради, в които няма нищо свято. Нещо повече, те твърдели, че църквите са дело на самия дявол, който ги обитава заедно със своите помощници демони. Кръщението, причастието и другите тайнства били смятани за най-обикновени действия, в които няма нищо свръхестествено. Богомилите не вярвали в чудотворната сила на светената вода, а за причастието казвали, че това е само хляб и вино, а не част от тялото на Христос и неговата кръв.

Силно отрицателно богомилите се отнасяли и към почитаните от църквата различни символи, икони, мощи, реликви и пр. За кръста казвали, че това е предмет, който е омразен на бога, тъй като на него бил разпънат любимият му син Христос. В критиката срещу църковните обреди и символи богомилите си служели с рационалистични доводи, почерпени от здравата човешка логика. Този рационализъм, който се противопоставял на насаждания от официалната църква мистицизъм, е съществена черта в богомилското учение. Тя издава наличието на един трезв мироглед сред обикновеното население, което не било склонно сляпо да вярва на църковните проповеди.

Според тях най-праведен бил този, който живеел в пълна бедност. Ето защо проповедите им били насочени против обилното ядене, скъпите дрехи и веселбите. Разпространяван бил възгледът, че само духовният живот, лишен от плътски наслади, може да осигури вечно блаженство на човека в отвъдния свят. Характерно за богомилската етика било това, че определяща и задължителна не била толкова любовта към бога, колкото любовта към човека. Интересни били възгледите на богомилите за жената. Съгласно с тяхната космология тя била равностойно на мъжа творение. Поради това жените богомили се ползвали със същите права в еретическите общини, както според Презвитер Козма еретиците хулили богатите, учили последователите си да не се подчиняват на господарите си, ненавиждали царя, ругаели старейшините. Освен това еретиците заповядвали на селяните да не работят на своя господар. Тези проповеди ясно показват, че богомилското учение намерило разпространение сред най-бедните и онеправдани хора от българското общество. С възникването на богомилството в българските земи започнала постепенно да се оформя и неговата организация. Пръв ръководител на богомилите бил Пол Богомил, а негов помощник и заместник станал Михаил. По-късно, когато броят на богомилите нараснал, те започнали да се организират в отделни общини. През XII и XIII в. са познати названията на две такива общини в Югозападна

България и Тракия - България и Драгувития. Последователите на богомилите се делили на три категории. Най-низшата от тях били слушателите. На по-висока степен се намирали вярващите, които съставлявали основната част на богомилските братства. Над всички стоели съвършените, които били главните проповедници на учението. От тази категория богомили се избирал и ръководител на общините. Животът на богомилите бил съсредоточен в техните общини, създадени по образец на раннохристиянските братства. Практикувани били четири обряда: общомолитвено събрание, взаимна изповед, посвещаване на служител в степен „вярващ“ и на „вярващ“ в степен „съвършен“. В съгласие с принципите на ранното християнство в богомилските общини господствал дух на равенство и демократизъм. Със своята дейност и проповед в общините богомилите ставали изразители на една утопична идея за връщане на обществото назад към времето на ранното християнство, когато според тях царяла всеобща справедливост.

Скоро след появата на богомилството централната власт предприела ожесточени гонения срещу неговите привърженици. Още по времето на цар Петър новопоявилата се ерес се превърнала в сериозна заплаха за властта. Това накарало българския цар да отправи запитване към цариградския патриарх Теофилакт как да се справи с богомилите. Самите условия в българската държава и липсата на социална справедливост благоприятствали за по-нататъшното разпространение на ереста. Интересно е да се отбележи, че през десетилетията на византийското владичество проповедите на богомилите придобили известна патриотична насоченост. Неговата активност била в тясна връзка с моментното социалноикономическо и политическо състояние на страната. Прави впечатление, че по време на политическа и икономическа криза богомилите засилвали своите проповеди и карали духовните и светските власти да взимат специални мерки срещу тях. Така постъпил цар Борил през 1211 г., когато свикал църковен събор против богомилите в столицата Търново.

През периодите на относително спокойствие и стабилност за българската държава се забелязва известно затихване на богомилското движение. Това може да се констатира например за времето на цар Йоан Асен II, когато България се намира на върха на своето политическо могъщество. Ново засилване на богомилските проповеди се забелязва през средата и втората половина на XIV в. То трябва да се свърже със задълбочаване на социалнополитическата криза в България в навечерието на турско то завоевание. Това принудило цар Йоан Александър да свика специален събор против богомилите в столицата, на който били разпитани и осъдени главните техни проповедници поп Стефан и Кирил Босота. С падането на българската държава под османска власт богомилството постепенно затихнало, за да остане само споменът за еретиците и техните проповеди. Този спомен се определя не само от вековното съществуване на богомилството по нашите земи, но и от широкото му разпространение извън пределите на България.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Първата страна, в която проникнала богомилската ерес, била Византия. Най-силно тя се разпространила в Тракия и в Мала Азия. Учението намерило привърженици както сред селските маси, така и сред жителите на някои градове. Богомилите в Мала Азия били известни под названието фундигиагити. Един от най-ревностните разпространители на богомилството във Византия бил Василий. Разтревожен император Алексий I Комнин успял с измама да го повика в двореца, след което го предал на съд. Той бил осъден на смърт и изгорен на клада в Константинопол през 1111 г. В Сърбия богомилството проникнало през XII в. Неговите привърженици били известни като бабуни. Учението намерило толкова широко разпространение, че през 1221 г. Крал Стефан Първовенчани свикал антиеретически събор. През 1190 г. Италианските катарии се запознали с основния

богомилски апокриф - т. нар. „Тайна книга“, която залегнала в основата на произнасяните от тях проповеди. Постепенно богомилските възгледи проникнали и в Южна Италия и остров Сицилия. Там действал известният богомилски проповедник монахът Теодор. Силно влияние оказало богомилството и в земите на Южна Франция. Последователите на ереста там се наричали катарите или албигойци. Особено силно разпространение получило обаче името бургри (под най-различни латински и провансалски форми - булгари, булгарини, бугарени, бургини, бургиски и пр.). Това название било използвано от много хронисти като синоним на еретик. За пръв път то се среща в хрониката на монаха Робер дьо Оксер от 1201 г., където се казва, че по това време „ереста на българите придоби широко разпространение“. Освен в Италия и Франция богомилските идеи проникнали и в други държави като Русия, Германия, Англия, Унгария. Пренасянето на богомилските апокрифи в Западна Европа било една от причините сред католиците да възникне и определението за България като „страна на еретици“.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Астрологията в богомилското учение.

В: <http://www.astrohoroscope.info/art17.htm>

[2] Ангелов, Д. Богомилството в България. С., 1980.

или В: <http://www.bgbook.dir.bg/antsubcat.php?ctr=255>

[3] Богомилството – степени, ритуали и церемонии.

В: <http://www.beinsadouno.com/old/articles.php?id=199>

[4] Иванов, Й. Богомилски книги и легенди. С., 1970.

Или В: http://www.promacedonia.org/ji/ji_1a_2.htm

[5] Лечева, Г. Разработки за семинарни занятия. В: Пакет на студента по Стара българска литература 2013

[6] Примов, Б. Бургрите. Книга за поп Богомил и неговите последователи. С., 1970.

[7] Стара българска литература – електронна христоматия (http://www.promacedonia.org/bg_ap/index.html).

За контакти:

Мерлена Нейкова Моканова, спец. Педагогика на обучението по български език и чужд език” (френски), I курс, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал – Силистра, e-mail: nunnoss@abv.bg

Гл. ас. д-р Галина Лечева, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенския университет „Ангел Кънчев” e-mail: Lina_Lечева_bg@abv.bg

Докладът е рецензиран

Климент Охридски – учител и проповедник

Автор: докт. Мария Томова

Научен ръководител: доц. Тодорка Георгиева

Annotation: Signed with the name of the Kliment Ohridski calendar sermons and teachings give an idea of "specific and type lesson" in them, their composition, shape and style of their linguistic construction. They explain the significance of the Christian position to evangelize people.

Key words : Kliment Ohridski, teacher, preacher, Christianity

ВЪВЕДЕНИЕ

За ранната старобългарска проповедническа традиция Кл. Охридски има същото значение, каквото имат великите църковни отци Йоан Златоуст, Григорий Богослов и Василий Велики за първите векове на християнството. Климент не само проповядва пред своето паство. В епохата, когато християнският начин на живот се налага в българската държава като път за запазване на славянската самобитност и за развиване на славянската просвета, той пише редица проповеди, които завещава на своите ученици и последователи като образец за следване. Богато одарен и отлично школуван в областта на църковното ораторство, Кл. Охридски светителства усърдно и непрестанно пред християни и езичници. Неговата проповед има не само църковен, но и мисионерско-дидактичен характер. Това предопределя съдържанието и идейната насоченост на поученията, които най-често засягат и нравствени, и догматични теми, излагани "в различни форми, в различен стил, маниер и подход според това, какви слушатели има пред себе си" [Тодоров, п. 1947-1948: 8]. Пред обикновения, неук народ Климент произнася разбираеми, кратки и ясни проповеди, с които "храни душите" на новопокръстените българи. Учейки се от най-добрите образци на византийската и латиноезичната проповедническа традиция, усвоявайки творчески завещаното от Кирил и Методий, Кл. Охридски полага основите на ораторска школа, в която се трудят както негови съратници от Моравската мисия, така и цяла плеяда ученици и книжовници. Колективният писателско-проповеднически труд в школата дава началото на многобройни произведения, преписвани и преработвани в течение на векове.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Подписаните с името на Климент Охридски календарни слова и поучения дават представа за "спецификата и типа поучителност" в тях, за композиционното им оформяне и стилно-езиковото им изграждане. Дългогодишните проучвания върху Климентовото литературно наследство посочват композиционната близост между неговите творби, употребата на обща устойчива фразеология на паренезистичните теми, ярката индивидуализация на езиковите средства, които веднага издават своя автор.

С налагането на новата религия в България възниква необходимостта от разясняване смисъла и значението на християнския пост пред покръстения народ. Вероятно с тази цел книжовниците създават слова и поучения, които разкриват етичния характер на поста като израз на благочестив стремеж за отърсване от греха, и представят пред вярващия комплекс от предписания за спазване на религиозните норми във всекидневния живот, за разумно и осъзнато отношение към своето духовно и мирско битие, за самоконтрол над външното поведение и вътрешните подбуди. Чрез система от образи и картини се въздейства върху мисленето и чувствата на православния човек и се апелира към богоподобие във всяко дело и желание.

Слово на свѣтоноснНюу недѣлю е адресирано към новопокръстения български народ и е предназначено да разясни тайнствата на празненствата за почитане на Христовите мъки и да подготви вярващите за посрещане на Страстната седмица. То може да се отнесе към кръга на т. нар. календарни поучения за подвижните празници. Предназначението на творбата – да внуши нравствено-етичните норми на новата религия – е определящо при очертаване на темите, които се разработват, и при избора на жанрово-композиционния модел. Творбата е композирана в три дяла.

Прологът представлява кратко въстъпление, в което след обръщение авторът образно представя конкретния празник: днТїѣ съзываетъ ны, бѣадохъ, свѣтозарьныи апТїлѣ Павль на радость дховынНюу (л. 104). След въведението следва **поучение**, разположено в две части – паренезис (нравоучение, увещание) и катехизис (вероучение, наставление). Разполагането на паренезиса преди катехизиса, позволява на автора да засили призивния тон на словото. Началото на **нравоучителната** част се въвежда с формула-обръщение: понавляюще с- постъмь и добрыми дзлы, д(нь д(не мНежьскы прѣпоясьше чресла своя въздержаничмь ... тъщюю подвижниэмъ с- (л. 104). Смесово и тематично Климент Охридски обвързва празника Цветница с Лазаровден, когато възкресяването на четиринедневния Лазар и разорвяването на жидовския събор се честват като осъществяване на древните пророчества за раждането на Христос, прославянето му от избитите по заповед на Ирод младенци и благославянето му в името Господне за син Давидов, за Живия Бог, сплязъл на Земята и живял с хората. За да разкрие пред богомолците смисъла на празника Цветница (Връбница) и да внуши преклонение пред величието на Божия промисъл, авторът на словото разказва събитията от последните земни дни на Спасителя, белязани с нарастващата вяра на народа в него и с подготвянето на гибелта му от страна на архиереите и техните слуги. Редувайки последователно библиейски цитати със собствено нравоучение, авторът поощрява вярващите да правят добро, да се покаят и да изповадат своите грехове, защото „*е настѣпил часът да се събудим вече от сън*“ – възпренете, поне ꙗкоже не ѡбидете с- къ заповѣди (л. 1056) – Рим. 13:11 – въз-ще врем- якв часъ Неже намъ ꙗкоже востати).

Изправени пред алтернативата вечна мъка или вечен живот, православните християни трябва да осъзнаят превратността на човешката съдба, да не се прелъстяват от земните блага, а да се устремят към душеспасителни дела. Основната идея на тази част е заявена увещателно-призивно: подвигнѣмъ с- (л. 104); да вси покаяниѣмъ и очистивше с- (л. 105б); НебНедите с- (л. 105б); приближимъ с- Небо добродетельми къ (бНе чист-ще с- (дне (дне постѣмъ и м(лтвоу (л. 106).

За да укрепи вярата у новопокръстения български народ, Кл. Охридски съчетана нравовъчението с **вероучителна** беседа, въведена отново с цитат: благословенъ гр-дѣи въ им- г(не. бъ г(ъ яви с- намъ (Пс. 118:26 – *Благословен да бѣде оня, който иде в името Господно*). Чрез катехизиса се развива смисълът и значението на Христовото идване на земята: *ѣ съль бо ни анг(лъ приде спастъ насъ. нъ самъ прѣвъчньи с(нъ б(жи. сѣи въ ядрѣхъ w(чихъ нераздѣльно присно сѣниде къ намъ. плтъ приимъ § дѣвы пре(чсты (л. 1046)*. Авторът сбито разказва за безкрайното човеколюбие на Спасителя, който не изпраща при хората ангел или вестител, а сам приема плът и кръв при непорочното зачатие, § *нечистоты скотьскыя хот- wчистити рода зѣмьна (л. 105)*.

Климент Охридски напомня на вярващите задълженията им на християни: да постанят нелицемерно, да се въздържат не само от храна, но от пианство и разврат, от гняв и клевета, от завист и кражба, от насилствено заграбване и чревоугодие. На онези, които поради крехко здраве или болест не могат да издържат целия пост, се препоръчва да спазват поне двата задължителни за всеки християнин дни – сряда и петък. Авторът наставлява всеки вярващ да отдава кесаревото кесарю, но да не забравя дължимото богу – грижата за своята душа.

Втората част на паренезиса, разположена след катехизичната беседа, се въвежда отново с обръщение формула: тъмъже. братия. старыя нравы и въбычая ѿвѣрнѣше (л. 104б). Предназначен да подготви вярващите за посрещане на Страстната седмица, празникът Цветница (Връбница) има дълбок смисъл на време за покаяване и очистване на душата от греха. “Ако в тези дни не се покаем, то за какво сме се родили?” – възкликва писателят, напомняйки, че понякога внезапната смърт може да заvari човека неподготвен. Тонът на многократно повторените призови, изразени с етимологичната фигура потъшимъ с- – тъщаще с-, приближава похвалното слово на свѣтоноснѣю недѣлю до звученето на поучителните слова: оубѣно подвигнѣи ѿ-; вѣрою Некрашше с-; доброплодныя вѣтви възъмъше и др. (л. 105 - л. 106).

Заключението на творбата е кратко и в него отново се напомня, че вярващите трябва да съблюдават подобаващите на всеки християнин пост и молитва. Заключителната формула (оца и (сна и (стго (дха. ныне и присно (л. 127а) се среща и в останалите слова на Климент Охридски.

Направеното наблюдение показва, че разглежданото слово великият Методиев ученик следва жанрово-композиционен модел, който позволява хармоничното съчетаване на вероучителни и нравоучителни елементи с цел разясняване на християнските символи и догми пред новопокръстения български народ. Те стоят в съгласие с историческите свидетелства, изтъкнати от житиеписеца Теофилакт Охридски: “... той съставил прости и ясни слова за всички празници, които не съдържат нищо дълбоко и много мъдро, но които са понятни дори за най-простия българин ... Чрез тези слова може да се научат тайнствата на празненствата, които се извършват за Христа и чрез Христа ... Изобщо Климент е предал на нас българите всичко, което се отнася до църквата и чрез което се трогват душите” [Милев 1966: 133]. Направеното проучване показва, че слово на свѣтоноснѣю недѣлю е от онези “прости и ясни слова”, които разкриват “тайнствата на празненствата, които се извършват за Христа и чрез Христа”.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Няма съмнение, че поучението е адресирано към новопокръстено паство, пред което трябва да се разяснява не само смисълът на християнските символи и тайнства, но и на човешкото грехопадение и необходимостта от изповядване на прегрешенията.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Ангелов 1966 – Ангелов, Б. Ст. *Няколко наблюдения върху книжовното дело на Климент Охридски*. – В: Климент Охридски. Сборник по случай 1050 г. от смъртта му. С., 1966, с. 79-105.
- [2] Ангелов 1968 – Ангелов, Б. Ст. *Съчиненията на Климент Охридски и тяхната съдба*. – В: Климент Охридски. Материали за неговата чествуване по случай 1050 г. от смъртта му. С., БАН, 1968, с. 67-77.
- [3] Велинова 1995 – Велинова, В. *Климент Охридски. Учителят и творецът*. С., 1995.
- [4] Георгиева, Т. *Лексиката на Златоструй от XII век (с оглед на лексико-семантичните групи)*. С., 2000 (докт. дис.). Хаджикосев, Симеон. Западноевропейска литература, I част, София, 2000, стр. 232, 445, 588, 624-630, 642, 700, 717
- [5] Георгиева, Т. *Симеоновият Златоструй и неговият препис от XII века*. Силистра, 2002.
- [6] Георгиева 2003 – Георгиева, Т. *За възможното Климентово авторство на някои от Псевдо-Златоустовите слова в Златоструй от XII век*. – В: Научни трудове на Русенския университет. Русе, 2003. Т. 40, серия 10.2, 52-57.

[7] Иванова, В. *Проблеми на индивидуалния стил в похвалните слова на Климент Охридски*. – В: Език и литература. Година XL, 1985. Кн. 4, с. 27-36.

За контакти

Мария Томова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал – Силистра, e-mail: tomova_maria@abv.bg

Доц. д-р Тодорка Георгиева, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенския университет „Ангел Кънчев” e-mail: knidor@abv.bg

Докладът е рецензиран

Богомилството и неговата книжнина

автор: Адриан Атанасов

научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева

***Heretical nature of the Bogomil literature:** One of the striking features in the image of the Bulgarian state in the middle of X century in the wake of the emergence of Bogomil's dominance of Christianity introduced*

ВЪВЕДЕНИЕ

В българската история X в. ще остане като време на духовен подем, който нарежда България сред най-развитите в културно отношение средновековни държави. През този век се ражда и едно от най-забележителните социално-религиозни движения и учения – богомилството. Неговата поява и разпространение е в тясна връзка със социалното и политическото състояние на българската държава в средата на X в.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Що се отнася до обема на богомилската литература в рамките на старобългарската книжовна традиция, въпросите все още остават открити. Известна е теорията на Йордан Иванов за широкия обхват на богомилската книжнина. Негов опонент е Емил Турдеану, който се придържа към един изключително тесен кръг от произведения, на които може да се даде определението "богомилски". В последно време П. Димитров се опита да разшири допълнително кръга от текстове, въвеждайки предположения за богомилски проповеди и притчи.

За да бъде по-пълна представата за богомилството и съчиненията, които са изцяло богомилски, на първо място трябва да се коментира именно вече споменатия апокриф, озаглавен „Запитване на апостол и евангелист Йоан на тайната вечеря на небесното царство за устройството на света и за началото, и за Адам” (Ioannis et apostoli et evangelistae Interrogatio in coena secreta regni coelorum de ordnatione mundi et. de principe et de Adam). В научната литература си е пробило път краткото заглавие „**Йоановото евангелие**” (**Liber sancti Ioannis**). Самите богомили са го наричали и с прозвището „Тайната книга” (Liber secretus).

В науката произведението е известно освен с това име още като „Свети Йоанова книга” и „Лъжовно евангелие на Йоан”. Запазено е в два латински преписа — т. нар. Каркасонски от XIV в. и Виенски от XII в. Възниква в България като книга на богомилите най-вероятно през XI—XII в. Съчинена е въз основа на по-стари апокрифни извори. Двата преписа на творбата се различават помежду си по езика и по отделни подробности. Те са два различни превода от един общ оригинал.

Апокрифът е запазен в две латински версии, едната от които се съдържа в архивата на инквизицията в Каркасон (във Франция), а другата — в един Виенски пергаментен кодекс. Както изглежда обаче, тези версии не са оригинални, а представляват превод от славянски първоизвор, който досега не е намерен.

Ако се съди по изложението на богомилската ерес в „Паноплия догматика”, както и от някои гръцки и славянски апокрифи, следва да се приеме, че този славянски първоизвор вероятно е възникнал през XII век. За пръв път се споменава за „Тайната книга” в съчинението на италианския писател Райнер Сакони. Там се казва, че този важен богомилски апокриф бил пренесен към 1190 г. от България и предаден за използване на Назарий, епископ на дуалистичната катарска община в Конкорето (близо до Милано). Назарий го бил получил от епископа на богомилската община България и от неговия помощник (ab episcopo et filio maiore ecclesiae Bulgariae) Това известие на Райнер свидетелства ясно, че първоначалната редакция

на апокрифа е била българска и съставена на български език, а впоследствие е била преведена на латински за нуждите на италианските и френските дуалисти. Този именно превод по оригинала, дошъл от България, попаднал по-късно в каркасонската инквизиционна архива.

„Тайната книга“ представлява по съдържанието си диалог между Христос и неговия любим ученик Йоан. Йоан задава въпроси, а Христос отговаря. По такъв начин пред читателя се разкриват основните положения на богомилската космогония и есхатология: за първоначалното устройство на вселената, за отпадането на злата сила от небето, за сътворението на видимия свят и човека, за идването на Исус и борбата му с дявола, за завършъка на света и за съдбата на праведниците и грешниците. В общи линии изложението е сходно с разказа на Зигавин, предаден в „Паноплия догматика“, но съдържа известни и немаловажни отлики.

Езикът на Тайната книга е прост и образен. Целта на нейния съставител е била да изложи по лек и разбираем начин основните положения на богомилската вяра и да разгърне преди всичко идеята за борбата между доброто и злото и за крайната победа на бога над дявола. В своя разказ той се е ръководел от творческото си въображение и е създал оригинални образи, но заедно с това се е ползвал широко и от образи в по-стари апокрифни съчинения, разпространени през X—XII век в българските земи.

Отсъствието на преписи от „Тайната книга“ в българската книжнина е напълно обяснимо: на първо място, разпространението ѝ е било ограничено единствено сред избран кръг от проповедници; не са съхранени документите от антибогомилските църковни събори, сред които би могло евентуално да има конфискуван препис, а самото учение през периода на турското робство се деактуализира и изчезва. Същевременно богомилството практически не се разпространява сред източно-европейските славяни - украинци, руси и белоруси, следователно „Тайната книга“ не е пренесена в тези земи, където са запазени преписи от почти всички произведения на старобългарските писатели.

Особено внимание заслужават като литературни извори на „Тайната книга“ такива апокрифни творби като „**Видение Исаево**“, „**Енох**“, „**Варух**“, „**Палей**“, апокрифния „**Йоанов апокалипсис**“ и др. Използвана е била при съставянето на Тайната книга и канонична християнска литература (предимно книга първа от Библията за „Сътворението“ и пасажи от Матеевото евангелие за завършъка на света и за второто пришествие). Всички тези източници са били преработени обаче от богомилския писател с оглед да се подчинят на основната дуалистична идея, която е прокарана в цялата творба от началото до край.

Докато „Тайната книга“ представлява основният богомилски извор за разкриване на дуалистичните, космогонични и есхатологични възгледи на еретиците, друг един извор с богомилски произход, познат под назова „Катарски требник“, дава много ценни сведения за характера и организацията на еретическите общини. В него се съдържа описание на всички обреди, които са били в употреба там, а именно: взаимната изповед, приемането на членове за братството, посвещаване на „вярващ“ в степен „съвършен“. Различните проповеди, които били произнасяни при извършване на тези обреди, са от особено значение за разкриване на етичните и социалните възгледи на еретиците.

„**Катарският требник**“ е познат от едно доста късно време (втората половина на XIII век) и при това е бил използван от южнофренските катарии, поради което е бил написан на провансалски език. Твърде вероятно е обаче, ако се съди по съдържанието на този паметник, че той е бил съставен в един значително по-ранен период, и то сред богомилите в България, които са имали нужда от организация и от ръководство за своите извършвани за братствата обреди, твърде сходни с обредите

на катарите. С други думи, подобно на „Тайната книга“ и „Катарският требник“ е бил от славянски произход, но за съжаление неговият оригинал не е запазен.

Наред с „Катарският требник“ от известно значение за разкриване на богомилската идеология е и един друг, обширен дуалистически трактат, открит и обнародван през 1939 г. от А. Dondaine и познат под заглавието **„Книга за двете начала“ (Liber de duobus principiis)**. Неговото използване за богомилското учение трябва да става обаче твърде предпазливо, тъй като той изяснява преди всичко философско-религиозните позиции на италианските еретици от XIII век и е написан от техен изтъкнат теоретик. При това той разкрива вярата в абсолютния дуализъм, докато българските богомили са били предимно умерени дуалисти. В своята книга А. Донден е издал и един намерен във Флоренция фрагмент от требник, употребяван от катарите в Италия, който в известно отношение допълва Провансалския требник и съдържа важни положения във връзка с обредите в дуалистичната катарска община, които, могат да бъдат използвани за сравнителен материал при изследването на богомилството и неговите религиозни общини.

Като сравнителен материал за учението на богомилите може да бъде използвана една неотдавна открита и обнародвана творба (средата на миналия век), съставена от привърженик на катаризма към 20-те години на XIII век. В тази творба неизвестният автор излага обстойно дуалистичните схващания на еретиците за природата и човека, и то с вещината на богослов, който добре познава каноничната литература. Това катарско по характера си съчинение е било поместено в по сочената вече антиеретическа творба на каталонецата Дуран де Хуска, който си поставил за цел да го разобличи и опровергае. Освен чисто дуалистичните книги, писани от привърженици на богомилството и катаризма, известни данни за учението на богомилите могат да се намерят и в някои апокрифни (тайни) съчинения, познати в България през средновековната епоха. Едни от тези съчинения са възникнали още преди появата на богомилството и те са дошли в България от съседната Византийска империя. Такъв е например апокрифът „Видение Исаево“, който, без да бъде богомилски по произход, съдържа елементи, които са близки до дуалистичната идеология и са били използвани от богомилите и техните последователи.

Други апокрифи са възникнали в резултат на разпространението на богомилството в българските земи и отразяват неговите главни възгледи. Това са именно различните дуалистични приказки и легенди, в които под форма на популярен, общодостъпен, изпъстрен с интересни образи разказ се говори за борбата между бога и дявола като представители на доброто и злото начало. Тези дуалистични приказки и легенди са били съставени вероятно още от времето на поп Богомил и неговите сподвижници, както може да се заключи от думите на презвитер Козма, че еретиците разправяли пред своите слушатели разни „приказки“. Дали тези „приказки“ са били предавани само устно, или са били вече записани, не може да се каже със сигурност. Във всеки случай, ако се съди от някои по-късни данни, може да се предположи, че както поп Богомил, тъй и неговите близки привърженици са развивали литературна дейност, т. е. съставяли са и съчинения, а не се задоволявали само с устни проповеди. Особено показателен е един препис на индекс за забранени книги, където поп Богомил е посочен като техен автор наред с други лица. Книжовната дейност на първия български богомилски проповедник била продължена и по-късно. В резултат на тази дейност, подпомогнати и от устната традиция, броят на дуалистичните разкази и легенди нараствал непрестанно и те се превръщали все по-подчертано във важна съставка от книжовното и словесно творчество на българския народ, в любима негова духовна храна.

Освен тези произведения съществува един друг кръг от текстове, повлияни от богомилството, но по същество представляващи легендарна интерпретация на основни богомилски догми и представи.

Апокрифът „**За Тивериадското море**” в неговата пълна редакция представлява една на пръв поглед невероятна комбинация от канонични, апокрифни, антиканонични мотиви и представи, заети по книжен път, и митологични елементи, вероятно заети от устната словесност. Всички те са подложени на целенасочена обработка, в резултат от което е получен завършен оригинален литературен текст. Апокрифът е известен главно по руски преписи, които представят известно вариантено разнообразие. Основание за отнасянето му към богомилската традиция е умереният дуализъм, както и присъствието на някои мотиви, споменати в антибогомилски съчинения /Сатанаил се е зародил от морската пяна, образувана при създаването на първичната вода - Тивериадското море; участва в космогоничния процес по повеля на Бога, изнасяйки от дъното на морето пясък и кремък, създава своето войнство по подобие на Бога; след замисля му за противопоставяне е лишен от архангелско достойнство, а заедно с него - и от божествената частица „ил”, която е дадена на новия архистратиг - Михаил, надупчва сътвореното от Бога тяло на първия човек, като по този начин създава болестите/. Представите за утвърждаването на земята и небето върху железни стълбове събуждат асоциации за древен храм; поставянето на сушата върху китове предполага книжовен източник, зает през гръцки език; космогоничното гмуркане и представата за повреждането на човешкото тяло вероятно са влияние на езическата митология, най-вероятно - прабългарска. Последните две представи са характерни за българските фолклорни наративи. Любопитен е фактът, че в записаните по различно време и на различни места български легенди общите представи с апокрифния текст се отнасят единствено до съответните митологични елементи. Това свидетелства за отсъствието на книжовно влияние от страна на апокрифа върху устните текстове - факт, характерен за българската устна словесност. Християнизацията на старите езически митове, зафиксирани в записи от края на XIX и XX век на български фолклорни наративи, е резултат от официалната християнска традиция, и представлява по-скоро профанация на библейски текстове, или се изразява в християнска номинация на езически персонажи.

Специално внимание трябва да се отдели на мотива за кръстното дърво, с който завършват пълната и кратката редакции. Той има за основа един от вариантите, представени в „Слово за кръстното дърво”, (приписвано на Григорий Богослов), представен в нова интерпретация. Дървото пониква от предсмъртния венец на Адам, който първия човек сплита от клоните, донесени от сина му Сит. Само че тези клони не са единствено от господното дърво, изнесени от рая, както гласи епизодът от „Слово за кръстното дърво”. Към тях, по съвет на сатаната, Сит е добавил и клони от падналите в реките Тигър и Ефрат дървета на Адам и Ева. Така идеята за светостта на кръстното дърво е изцяло разколебана, независимо че кръстът като сакрален символ е представен още в уводната част на текста.

Свободната интерпретация на изходния материал - устен и книжовен, издава перото на умен книжовник, създаващ литературно произведение, предназначено за личен прочит извън рамките на строгата догма. Това го сродява с един друг български писател от XI век - презвитер Йеремия, също автор на апокрифни текстове, но вписващи се в кръга ортодоксалната легендарна традиция 3.

Подобен характер има и другият споменат текст, „**Борба на архангел Михаил със Сатанаил**”. В основата му стои представата за откраднатите от страна на отцепника Сатанаил символи на власт и сила и връщането им на Бога от верния Михаил. Разработен на основата на един фолклорен мотив за надхитряне, при който важен елемент е гмуркането на дъното на морето (езеро)⁴, той има оригинална

³Грашева, Л. Йеремия поп. - В: Кирило-Методиевска енциклопедия, 2, С., 1995, с. 146-150; Димитров, П. Презвитер Йеремия. - В: Черноризец Петър, с. 167-187.

⁴Милтенова, А. Неизвестна редакция на апокрифа за борбата на архангел Михаил със Сатанаил. - В: Литературознание и фолклористика, С. 1983, с. 128.

интерпретация, дело на умерен дуалист - след напускането на божиите селения отцепникът Сатанаил си създава свой свят, подобен на божия, но "тъмносрачен". Ролята на измамник в този случай е поверена на верния на Бога ангел, който мами Сатанаил, уверявайки го, че е предан само нему, за да притъпи вниманието му и да възвърне откраднатите неща.

Наличието на тези два текста в българската книжовна традиция свидетелства, че както в ортодоксалната, така и в неканоничната книжовна практика е налице свободно отношение към книжовния извор. Свободата, с която презвитер Йеремия си позволява да интерпретира една библийска книга - Товит, и дори да коригира Евангелието, приписвайки на Исус 60 г. живот, в никакъв случай не може да се приеме за профанация, а по-скоро за израз на оригинална авторска позиция.

И двата разгледани апокрифа са свидетелство за зараждането на вкус към литературна интерпретация на известни сакрални мотиви.

Що се отнася до ортодоксалната традиция - резултат от тази "литературна" мода са т. нар. "сборници със смесен състав"⁵, които са своеобразни литературни антологии. Тяхното ядро е целенасочено събрано от опитен книжовник, и, с малки изключения, се среща в повечето сборници. Преписвани и разпространявани предимно сред хора, които са можели да ги оценят, те свидетелстват за съществуването в Средновековието на прослойка интелигентни люди, търсещи и друга гледна точка, наслаждаващи се на литературната интерпретация на известни библейски мотиви и сюжети.

Тук трябва да обърнем внимание на един любопитен факт: някои от текстовете включват мотиви и представи, неизвестни днес от друг книжовен паметник. Такива са серията космогонично-космологични въпроси и отговори в типа "Разумник", които визират космологичен текст, неизвестен от друго произведение. Използвайки принципа на "значещата липса" можем да допуснем, че такова произведение е съществувало, но не е било включено в "ядрото" по съображения на книжовника, който го е формирал. Що се отнася до богомилската традиция, за съжаление, подобни антологични сборници липсват. Това е обяснимо, като се има предвид не само времето, но и строгата проверка на книжовните паметници, осъществена по времето на последния български патриарх за епохата на Средновековието Евтимий Търновски. Съхраняването на двете посочени произведения е свидетелство, че и еретическите книжовници не са останали встрани от "литературната мода". При това авторите им са си позволили вплитането на сюжети и мотиви от устната словесност в един книжовен текст. Същевременно разпространението на апокрифа за Тивериадското море в руската ръкописна традиция, при това главно в контекста на произведения от официалната ортодоксална традиция, свидетелства за интереса, които са събуждали подобни текстове сред своите читатели. И още нещо - фактът, че този текст е особено популярен сред старообрядските среди, свидетелства за сравнително ранното му проникване, вероятно с първото южнославянско влияние.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение може да се обобщи, че богомилската тема присъства по-скоро в старобългарската литература като "анти-тема" в противобогомилски съчинения. Отсъствието на преки влияния е напълно обяснимо с непрекъснатия процес на преследване от страна на православната църква и с богословската "грамотност" на книжовниците, оформяли късно-средновековния корпус от текстове за прочит, включени в съответните сборници. Отсъствието на апокрифно влияние върху фолклорните наративи свидетелства единствено за читателската публика на тези сборници, писани и четени от един елитен кръг, от книжовници, които могат да

⁵Пенев, Б. История на новата българска литература, 2, С., 1932, с. 3-1932р с. 3; Милтенова, А. Към литературната история ... с. 23-25.

оценят литературните качества на съответните творби, но които в никакъв случай не биха ги предоставили за прочит на слабо образовани читатели. Всичко това се отнася с още по-голяма сила и към богомилската книжовна традиция. Отсъствието на книжовни корпуси съвсем не е свидетелство за липсата на книжовна традиция сред българските богомили, а по-скоро за елитарния характер на тази книжовна традиция.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Грашева, Л. Йерекия поп. - В: Кирило-Методиевска енциклопедия, 2, С., 1995, с. 146-150;
- [2] Димитров, П. Богомилски сказания и легенди. В: Петър Черноризец. Шумен, 1995, с. 140-166.
- [3] Димитров, П. Презвитер Йерекия. - В: Черноризец Петър
- [4] Иванов, Й. Богомилски книги и легенди, /фототипно издание/, ИК „Захарий Стоянов“, 2007
- [5] Иванов, Й. Старобългарски разкази. С., 1935, с.18-25;
- [6] Лечева, Г. Разработки за семинарни занятия. В: Пакет на студента по Стара българска литература 2013
- [7] Маринова, Д. Богомилството и богомилската литература в културната традиция на X век, сб. Преславска книжовна школа, Т. 7.
- [8] Петканова, Д. Стара българска литература в седем тома. Том 1: Апокрифи, 1982

За контакти

Адриан Атанасов, студент от I курс, спец. “Педагогика на обучението по български език и чужд език” (английски), I курс, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал – Силистра, e-mail: Adrian_atanasov@mail.bg

Гл. ас. д-р Галина Лечева, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенския университет “Ангел Кънчев” e-mail: Lina_Lecheva_bg@abv.bg

Докладът е рецензиран

Словото на Презвитер Козма за богонеугодния поп Богомил.

Автор: Анина-Вали Димитрова

Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева

Presbyter Kozma, along with Konstantin of Preslav, John Exarch and Free University is one of many mysterious figures in medieval Bulgarian literature from the era of the First Bulgarian Empire. Of it is preserved a text "Talk with new heresy of Pop Bogomil and teachings of the holy books."

ВЪВЕДЕНИЕ

Презвитер Козма, редом с Константин Преславски, Йоан Екзарх и Черноризец Храбър е една от многото загадъчни личности в средновековната българска книжнина от епохата на Първото българско царство. От него е запазен един текст „Беседа против новопоявилата се ерес на поп Богомил и поучения от светите книги”.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Дискусии около личността на автора

1. *Духовно лице* – заемал висок пост в духовната йерархия; Беседата е написана с тон на високо лично самочувствие; Козма напътства и най-висшите духовни йерарси, разговаря с тях като с равни; „Като слушаме прочее тези думи о епископи, как хубаво е да залягаме за повереното ни стадо.” Логично е предположението, че е
2. *Член на дворцовия кръг* – решава негови задачи; бди за благополучието и нравствено-религиозната чистота на официалните кръгове; утвърждава феодалната йерархия, защитава съществуващия ред.
3. *Добре запознат с литературата на епохата*: привежда съборни решения, разгъва поученията си върху основата на божествените книги, познава произведенията на Йоан Златоуст.
4. *Диалектик*, не отстоява безрезервно всичко съществуващо „като разумно”, а иска да усъвършенства съществуващата форма на живот. Отлично познава „светлите” и „тъмни” страни на живота.

Датировка на Беседата

Според Попруженко. Козма Презвитер, писател X века; 1936г. П. Динеков, А. Ваян, К. Куев, В. Велчев, Ю. Бегунов – Козма живее и работи през последната четвърт на X век, т.е. след смъртта на Петър и преди падането на България под Византийска власт.

Мотивировка на хипотезата

- пише за „„новопоявила се ерес”, т.е. това е периодът 970 - 971 година
- цитират се само устни изказвания на богомили, а не техни книги
- „хората обичат кощунниците и басните”, т.е. християнството не е установено, има цветущ езически фолклор, следователно това е ранна епоха от разпространение на християнството в България
- името на новият Презвитер Йоан, това е Йоан Екзарх, за когото също се предполага, че е живял през X век.

Според Ю. Трифонов – 1026г., Киселков – 1042г. Козма живее през първата половина на XI век.

Мотивировка на хипотезата

- тази датировка се базира на състоянието на монашеството, отразено в беседата
- предполага се, че „новият презвитер Йоан” е охридският епископ Йоан.

Според акад. Емил Георгиев Козма живее в началото на XIII век. Беседата е написана по повод Бориловия събор против богомилите от 1211г..

Мотивировка на хипотезата

- богомилството се разпространява по-късно от времето на Богомил; В писмото на цариградския патриарх Теофилакт до цар Петър не се говори нищо за Богомил и богомилството; Така пише и В.Н.Златарски; Богомилството взема в северна България големи размери към края на XII-ти и началото на XIII-ти век (сведения откриваме в синодика на цар Борил).

- Монашеството в България взема големи размери – извън границите на нормалното; канонистите и византийското правителство започват борба против това явление през XII век.

- В Беседата е нарисувана епоха на войни. Това не е времето на Петровото царуване, а времето на Борис II, Калоян, Борил. По време на царуването на последния наистина владеят жестоки нрави.

- НО: В руското съчинение : „Заповеди на светите отци...”, приписвано на митрополит Георги Грег е КОМПИЛАЦИЯ против богомилите, създадена въз основа на „Беседата”. „Заповеди на светите отци” е писано през 60÷70-те години на XI век.

Днес медиавистиката отнася текста на Беседата към средата на X век. Като място за написване се приема Преслав или някой манастир край Преслав.

Композиционна структура

Носи напълно заслужено заглавието си „Беседа”. Тя е написана като разговор с противника. Беседата е полемическо произведение, но не притежава строгата логика на композицията и последователността на аргументацията, присъщи на „Венецианско слово против триезицините” на константин – Кирил и на „Сказание за буквите” от Черноризец Храбър. На пръв поглед композицията на текста създава впечатление за несистемност – има много повторения, връщане назад, не винаги сполучливо преминаване от един дискутиран проблем към друг.

Тази „нескована” композиция може би е съзнателно търсена от автора

В първата част на Беседата, без системна последователност, Козма се придържа към прилагания от ВИЗАНТИЙСКИТЕ ПОЛЕМИСТИ маниер на ДИСПУТ С ЕРЕТИЦИТЕ:

- Излагане мнението на еретиците
- Критика на това мнение; разкриване на православно схващане;

Теза ↔ антитеза

II част

- Излагане на погрешното;
- Утвърждаване на правилното с обобщения;

Познавателност

1. Важен исторически извор за цяла епоха от българския живот
2. съобщава за същността и разпространението на богомилството – на това най-значително религиозно и социално движение през Българското и Европейското средновековие.

3. Картината на богомилството се рисува не само с цялата си пълнота, но и с цялата буря, която то е носило със себе си.

4. Текстът дава сведения за богомилството не само като религиозна секта с дуалистична космогония, но и като социално движение заплашващо единството на държавата, силата на църквата.

5. Историческият момент, отразен в Беседата, очертава състоянието на монашеството в България. Нарисуваната картина е нерадостна. Козма изяснява причините, поради които хората се стремят към монашеския живот:

- a. Богомилите – за да спасят душите си;
- b. Бедните – за по-лек живот;
6. Разкрива епохата на развит феодализъм – тежкото положение на народа, жестоките нрави, които владеят в България.

Изобличителен патос

Уводът наистина прозвучава като увод антиеретически трактат. Той обаче, не е дълъг, при това е твърде целенасочен и в него се появяват някои типични за по-нататъшното изложение образи и публицистични похвати.

Изложението, веднага след увода, става неспокойно и неравно. Авторът ту вая образите на „еретичите“, по-късно на монасите и изобщо на духовенството, ту излага основни положения на богомилското учение, за да ги обори, ту „разобличава“ рушителите на държавата и черквата, ту се обръща с назидателните думи към „правоверното паство“, увличащо се по „сладкия грях“.

В „Беседата“ в най-висока степен в цялата старобългарска ритература, се постигат стила и интонациите на идеологическата борба при революционна ситуация: НАСТЪПАТЕЛНОСТ, РЯЗКОСТ, БЕЗПОЩАДНОСТ КЪМ ПРОТИВНИКА, който на всяка цена трябва да бъде унищожен.

Стилно-езикова характеристика

Беседата в най-висока степен, в цялата старобългарска литература постига стила и интонациите на идеологическата борба при една революционна ситуация

- настъпателност, рязкост, безпощадност към противника, който трябва да бъде унищожен

- сгъстени багри, изрази с емоционална сила, ярки епитети и метафори, живи сравнения, остри контрасти, хиперболи и градации, сатира, сарказъм и ирония

- дефинира качества с драстични епитети - безбожни еретиче, окаяни

- заклеиявя с широки или сбити сравнения - традиционни, и лично негови - „зли кучета“, „както жената е доброумна... „ (виж К. Куев, Д. Петканова. Христоматия по старобългарска литература. стр.204)

- заслепява с остроумни метафори

- особено предпочитание към сентенцията (някои библейски) - „Свинята отминава бисера, а събира боклука“, „Храбрият не може да се измъкне ако не убие врага“.

- антитезата: противопоставя: бесове/еретици; Бесовите се боят от бога и от кръста, еретичите – не;

- характеризира само с едно загатване или поваля с разгънати хиперболи - „Думата под перото му се превръща в удар, мисълта му в поразяваща мълния.“ (Ем. Георгиев)

- за първи път в Българската литература Козма разбира силата на сатирата; Публицистичният жанр, който той развива по-нататък в литературата ни, получава новия си характер благодарение на сатирично-изобличаващите нотки.

- майстор на характеристиката и то на негативната характеристика – Козма е писател – изобличител.

Беседата редом със сказанието на Черноризец Храбър са връх в развитието на публицистичния жанр в старобългарската литература.

Жанрова специфика

Беседата не е богословски трактат, спокойно изложение и опровержение на богомилството, издирване на причините за неговата поява и набелязване на мерки за неговото ликвидиране. Това е едно динамично публицистично дело, насочено срещу дълбоко ненавиждан враг, който сякаш стои жив и нетърпим пред автора, усливайки със своето присъствие ненавистта му, карайки го да се задъхва от гняв.

■ Публицистично – поучително съчинение

■ Наказателно слово

Идеолог на българският феодализъм

Борбата против богомилството у Козма се превръща в борба за по-висок морал, и за повече хуманност във феодалния строй. Защиатавайки държавата и черквата той се стреми да повиши тяхната жизнеспособност, като атакува недъзите им и предлага мерки за тяхното премахване.

Хуманните и патриотичните подбуди балансират профеодалните му възгледи.

▪ бди за благополучието и моралствено-религиозната чистота на официалните кръгове.

▪ утвърждава феодалната йерархия.

▪ защитава съществуващия ред

▪ черквата и държавата са свещени институции.

▪ Търси причините на „злото“ и ги вижда в егоизма на богатите, във разпуснатостта на духовенството

▪ Негов идеал е единството на народа (Богомилството го разединява).

▪ Пишейки своята „Беседа“, Козма вижда най-възвишените си идеали – черквата и държавата – в опасност и хвърля всичките си сили да ги отстои.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В драматичната атмосфера на епохата Козма се изправя като трагичен старобиблейски пророк, чиято основна задача е разобличението на богомилството. „Като започвам да избличавам техните думи и дела, мисля, че и въздухът се осквернява от делата и думите им, но заради христомобилиа народ ще изложи Лука – Вите им речи, за да не пропадне никой в техните мрежи, но като разбере лъстата им, да отбегне тяхното учение.“

ЛИТЕРАТУРА

[1] Ангелов, Дим.. Богомилски книги и легенди=

В: http://www.promacedonia.org/ji/ji_1a_2.htm

[2] Ангелов, Дим. . Богомилството в България. С.

В:<http://www.bgbook.dir.bg/antsubcat.php?ctr=255>

[3] Бегунов, Ю. К. Козма Пресвитер в славянских литературатах. С., 1973.

[4] Георгиев, Е. Литература на изострени борби в средновековна България. С., 1966.

[5] Лечева, Г. Разработки за семинарни занятия. В: Пакет на студента по Стара българска литература - 2013..

[7] Старобългарска литература. Енциклопедичен речник. С., 1992.

За контакти

Анина-Вали димитрова, студент от I курс, спец. „Педагогика на обучението по български език и чужд език“ (английски), I курс, Русенски университет „Ангел Кънчев“, Филиал – Силистра, e-mail: Adrian_atanasov@mail.bg

Гл. ас. д-р Галина Лечева, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенския университет „Ангел Кънчев“ e-mail: Lina_Lечева_bg@abv.bg

Докладът е рецензиран

Исихазмът и османското нашествие на Балканите

Автор: Таня Димитрова

Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева

Hesychasm is a mythical stream of Orthodox Christianity. Released on Mount Athos and in other cloisters in Asia Minor and the Balkan Peninsula. Hesychasm is a religious doctrine that emphasizes the immediate faith. According hesychasm most important tool for immediate knowledge of God and true theology is the method of constant prayer

Key words: Hesychasm, prayer, Orthodox Christianity

ВЪВЕДЕНИЕ:

Исихазмът (от гръцки: ἡσυχασμός, от ἡσυχία, спокойствие, тишина, уединение) е мистическо течение в православното християнство, според което при усилена молитва и вглъбяване, вярващият може да постигне единение с Бог.

Исихазмът се разпространява в края на XIII и началото на XIV век в Света гора и в други манастирски обители в Мала Азия и на Балканския полуостров. Около 1335 г. един от видните проповедници на това учение - монахът св. Григорий Синаит, с помощта на българския цар Иван Александър, основава в планината Странджа, в областта Парория, свой манастир.[1] В него бързо започва да се стичат монаси от Византия, България и Сърбия, привлечени от славата на Григорий Синаит. От него те се запознават как да практикуват исихазма.

В продължение на около 10 години манастирът в Парория, а и тези в Света гора, стават духовни селища, където били подготвяни десетки монаси исихасти. Те от своя страна, завръщайки се в родните си места, обикновено основавали манастири. Мнозина от тях заели високи постове в местните църкви. По този начин исихазмът бързо се разпространява в целия православен свят.

Според исихазма най-важното средство за непосредственото богопознание и истинско богословие е методът на постоянната молитва.

Исихазмът е представен не в своя теоретико-догматичен вид, а като жива словесна и житийна традиция. Патриарх Евтимий е бил ученик на първия монах исихаст в българските земи- Теодосий Търновски. Последният от своя страна е пребивавал известно време в послушание у Григорий Синаит- светилника на исихаския „пракис“. Духът на исихастката мистика ги пронизва, но едва ли може да бъде схванат в своята теоретична артикулация от неопитния читател. Затова автора си поставя за цел да се опита да изяви метафизическата и теологическата обосновка на исихазма. Тоест ще става дума повече за теоретиката на исихазма, за Григорий Палама и за неговата защита на съзерцателно-мистическото учение на източното монашество.

ИЗЛОЖЕНИЕ:

Исихазма не е учение, стоящо в рамките на източното монашество, на специфичното му богословие и на специфичната му аскетическа практика. Всички положения на исихастката теория и на исихасткия пракис могат да бъдат намерени експлицитно в съчиненията на древните византийски богослови и аскети. В известен смисъл може да се каже, че исихазма като догматическа система представлява „сумата“ на православното богословие, полемически експлицирана от св. Григорий Палама в диспута му с католичествуващите схоласти- Варлаам Калабрийски, Григорий Акиндин и Никифор Григора. При това положение е ясно каква непосилна задача би било да се изложи исихазмото в неговата пълнота. Това би означавало ни повече, ни по-малко опит да се разкаже за православното богословие и за православната аскетика изобщо. Първото условие за истинската молитва се състои

в постигането на „внимание“, като умът се концентрира „в сърцето“. На практика се повтаря кратката, така наречена „Иисусова молитва“: „Господи, Иисусе Христе, Сине Божий, помилуй мя“. Традицията на Иисусовата молитва във Византия исихасти се наричат монасите, които прекарват живота си в усамотение и молитви. Самото понятие произлиза от гръцката дума „исихия“, която означава „спокойствие“ или „безмълвие“. През XIV век, за разлика от предишните векове, исихазмът се превръща в широко разпространена монашеска практика, а бързо след това и в учение, което си поставя за цел да възстанови прекъснатата връзка между човека и Бога. Исихастите проповядват, че единението с Бога може да се постигне, когато човек успее да види Божествената светлина. Това се постига чрез особена исихастка практика. Тя включва поставянето на тялото в специално положение, задържане на дишането и непрекъснато повтаряне на Иисусовата молитва. По този начин човек постепенно достига до състояние на блаженство и в края на краищата съзира Божествената светлина - онези, която преди това били в състояние да видят само учениците на Иисус Христос.

Св. Григорий Палама е апологетът на исихазма и богословът, а св. Григорий Синаит е учителят и практическият наставник.

Чрез неговите богословски произведения и чрез споровете, които той води със своите противници, исихазмът се превръща в учение, което претендира, че отразява самата същност на православното християнство. Св. Григорий Палама е апологетът на исихазма и богословът, а св. Григорий Синаит е учителят и практическият наставник. Първите учители на българския исихазъм са св. Теодосий Търновски (около 1300 - 1363), св. Ромил Видински, патриарх Евтимий и митрополит Киприан Киевски. Съзерцателното монашество се разпростира из цялото славянско християнство през късното средновековие. Не всички кръгове във византийското общество приемат учението на исихазма.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Между привържениците му и неговите противници пламват ожесточени спорове. Като най-видни противници на исихазма изпъкват монахът Варлаам Калабрийски, грък, роден в Южна Италия, и живеещият във Византия Григорий Акиндин.[1] Подобно на Григорий Синаит и на Григорий Палама, Варлаам смята, че е важно да се осъществи връзката между Бога и човека. Според него обаче това трябва да се постигне не чрез молитви и уединение, а като се изясни с помощта на древногръцката философия какво представлява Бог.

Варлаам твърди, че човек със силата на своите познания и с разума си може да разбере същността на Бога и по такъв начин да постигне единение с Него. Ако исихазмът е учение, което набляга на непосредствената вяра, то варламитството е учение, основано на идеята, че до вярата се стига чрез знанието за Бога. Варлаам и неговите последователи осмиват практиката на исихастите и наричат тяхното учение „пъпоумие“, защото, исихастите твърдят, че чрез своите упражнения и чрез особеното положение на телата си по време на молитва, те не могат да видят нищо друго, освен светлината около пъповете си.

"Калабрийският философ" Варлаам идва около 1330 г. в Цариград. Там той се ползва с подкрепата на императора Андроник III и "великият домашник" Йоан Кантакузин. Твърдейки, че Бог е непознаваем и че с помощта на логиката на Аристотел божествените истини за произхода на Св. Дух не могат да се докажат окончателно нито в полза на православните, нито на католическите догми, през 1337 - 1338 г. той влиза в богословски спор с Григорий Палама. Идеите на Палама одобрява събор през 1341 г. и Варлаам се връща в Италия. Спорът с Палама продължават Григорий Акиндин и философът Никифор Григора. От 1342 до 1347 г. Акиндин е подкрепян от патриарха Йоан Калека, но той е отстранен и на двата събора през 1347 и 1352 г., под председателството на Йоан VI Кантакузин,

богословието на Григорий Палама отново е потвърдено и той е избран за архиепископ на Солун (1347), а неговите последователи и ученици Исидор Вухарис, Калист I и Филотей Кокин последователно стават патриарси на Цариград.

Съзерцателното монашество се разпростира из цялото славянско християнство през късното средновековие. Във Византия исихасти се наричат монасите, които прекарват живота си в усамотение и молитви. Самото понятие произлиза от гръцката дума „исихия“, която означава „спокойствие“ или „безмълвие“. През XIV век, за разлика от предишните векове, исихазмът се превръща в широко разпространена монашеска практика, а бързо след това и в учение, което си поставя за цел да възстанови прекъснатата връзка между човека и Бога.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Данчев, Г. Страници из историята на Търновската книжовна школа. С., 1983.
- [2] Георгиев, Е. Литературата на Втората българска държава. Ч. I. Литература на XIII в. С., 1977.
- [3] Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. II. (И-О). С., 1995.
- [4] Лечева, Г. Разработки за семинарни занятия. В: Пакет на студента по Стара българска литература - 2013..
- [5] Старобългарска литература. Енциклопедичен речник. С., 1992.

За контакти:

Таня Димитрова, студент в I-ви курс, спец. „Педагогика на обучението по български език и чужд език (английски) във Филиал-Силистра на Русенския университет „Ангел Кънчев“, E-mail: tani_ss92@abv.bg, тел: 0888074177

Гл. ас. д-р Галина Лечева, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенски университет „Ангел Кънчев“, e-mail: Lina_Lecheva_bg@abv.bg

Докладът е рецензиран

Исихатското слово на Цамблак в „Похвално слово за Евтимий

Автор: Емел Мехмед

Научен ръководител: гл. ас. д-р Галина Лечева

Annotation: *Gregory Tsamblak is Bulgarian medieval writer, presenter of The Turnovo Literary School. He is one of the most significant Slavic church preachers, writers and a hymnographers. He is a champion of the imposition of spelling and language reform made by Evtimii Turnovski." Eulogy of Evtimii" is a poem from the beginning of 15 century, created from Gregory Tsamblak in honor of his teacher patriarch Evtimii Turnovski.*

Key words: *eulogy, writer, teacher, hesychasm, Timovo,*

ВЪВЕДЕНИЕ

За живота на Евтимий се знае сравнително повече, тъй като неговият ученик Григорий Цамблак ни е оставил обширно похвално слово. То очертава основните моменти от живота на Евтимий и днес е главният извор за опознаване личността и делото на последния български патриарх от Втората българска държава. Цамблак пише не житие, а похвала за Евтимий. Това предопределя подбора на жизнения материал. Той подбира онези примери, които показват заслугите му и дават представа за същностните му черти. Затова за нас остават в тайна редица биографични факти. Похвалата не съдържа данни за времето, мястото на раждане на Евтимий, родителите му и първоначалното му образование.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Известна е голямата любов на Григорий Цамблак към патриарх Евтимий – негов пръв учител и наставник. Към личността му писателят чувства благоговейна почит и възторг. Художествен израз на тези чувства става най-хубавата творба на Цамблак – “Похвално слово за Евтимий Търновски”. В нея е разкрита богатата дейност на героя като обществен и просветен деец, като писател и проповедник, като духовен вожд на Търново. Изтъкнати са високите му нравственоволеви качества, добродетелта и благочестието, блестящите му ораторски способности, “обикновената му разпоредителност”. Цамблак го окачествява като “велик поради божествената си и човешка премъдрост”, изтъква големия му авторитет сред търновци и останалите славяни. Известността му се простира “на север – до океана, а на запад – до Илирик”.

“А кой народ – възкликва гордо писателят, - който е сроден с българите по език, не възприе неговите писания, неговите наставления, неговите трудове и потове”. В лицето на Евтимий той вижда изключителна човешка личност, призвана за велики дела, гордост за сънародниците си, образец на нравствени и духовни добродетели. Най-пълно величието на патриарха прозира от поведението му след падането на Търново под турска власт. На драматичния фон на народната трагедия прекрасните му качества изпъкват релефно и внушително, стигайки до своята кулминационна изява. Страхът и малодушието са чужди на тази благородна и силна духом натура. Героична възвишеност изпъхват постъпките на Евтимий, който в тези мрачни дни естествено се издига в очите на съгражданите си, става техан истински духовен баща и пастир. Чрез сполучливо градирани риторични въпроси Цамблак разкрива мъжеството и твърдостта на своя герой, развитото му чувство за граждански, патриотичен и човешки дълг. Изумява ни моралната сила и устойчивост на този крехък, стар и болен телесно човек, вдъхновен за подвиг от горещата си любов към родината и народа. Дори “варварският цар Баязид” е поразен от величието на неговата осанка, от спокойното му и хладнокръвно държание,

излъчващо високо човешко достойнство. Той “веднага стана прав, отдаде му почит и го удостои с най-близкия стол”. Нравственото превъзходство на Евтимий над дивия и жесток завоевател е очевидно.

В тези първи робски страници от историята на Търново патриархът рагръща широка апостолска дейност. На неговата слаба десница се опира целият измъчен и поруган народ. “Изгонен из църквата”, той продължава проповедите си в друга църква. Думите му падат като балсам на наранените сърца, укрепват волята на слабите, вдъхновяват силните за борба, заклеят предателите о родоотстъпниците. За тази неуморна, упорита и неотстъпна работа, в която Евтимий влага силата на разума и пламъка на сърцето си, Цамблак говори: “Итака вторите подвизи и победи на този мъж над лукавия бяха по-големи от първите, когато в мир прекарваше живота”.

За резултатите от Евтимиевата дейност красноречиво говори поведението на търновските първенци – негови ученици и последователи, зверски избити от поробителите. Те умират достойно, мъжествено и гордо, като мъченици на своята народност и вяра. “Такива бяха чедат на блажения Евтимий! – възкликва писателят. – Така запазиха те учението му, така отдадоха почести на многото му трудове, що положи той заради тях”. Патриархът – патриот и родолюбец, добре разбира могъщата мобилизираща и съпротивителна сила на вярата през тежките робски години, които сполетяват народа ни. Първо потвърждение на гениалната му догадка е героичната смърт на 110-те първенци, готови да пожертват дори кръвта си заради благодетелието.

Нова сцена увеличава драматизма и силата на повествованието – към лобното място тръгва самият Евтимий – разсъблечен, замислен, съзерцаващ мъчителите си и близкия край с равнодушно и спокойно презрение. С удивително самообладание и достойнство са изпълнени думите му: “...трябваше пръв аз да изпия чашата на заколението: работникът, който се труди, трябва пръв да вкуси от сладкия плод!”

“Чудото” идва като естествен израз на преклонението на Цамблак пред подвига на неговия герой. С патриотична гордост е пропит моментът, когато ръката на палача застива в мъртвешка неподвижност, а вулгарното турско сборище, дошло да се порадва на Евтимиевото унижение, се разбягва засрамено и опозерено.

Безспорна кулминационна точка на повествованието е раздялата на патриарха с народа, забележителна по своя покъртващ реализъм, дълбока емоционалност и разтърсващ драматизъм. “Великият Евтимий” върви пеша, “облян от съзли, с душа, наранена от хиляди стрели”. Ужасни са телесните му страдания, но тях той е свикнал да превъзмогва със силата на своя изключителен дух. Но незаслужените мъки на сънародниците му са сломили в този момент неговото сърце, “разкъсано от страданието на народа и от нежната възраст на децата”. За първи път осанката му не излъчва обикновената гордост и несломимост, а неизразима и безпределна скръб, породена от невъзможност да облекчава и занапред участва на своите скъпи съотечественици. Вдъхновеното му слово вече няма да може да изцелява и спасява страдащите.

Самата раздяла е наречена от Цамблак “раздяла на душите”. Народната любов се излива върху Евтимий с неудържима сила. Признателни устни целуват ръката и дрехата му, мокри от горчиви съзли очи следят всяко негово движение, треперещи ръце скъбят тревата под нозете му. Народът се прощава със своята последна опара и закрила, със символа на своето минало величие.

В този момент Евтимий е истински трагичен герой. Душата му е обзета от непрогледен мрак и само титаничната духовна сила му помага да се съвземе. С острата интуиция на истинския вожд и патриот, с прозрението на гения той вижда в съзнанието си нещастията и униженията, които тепърва ще се изсияят върху българите. Последните му думи, отправени към сломените и смзани хора, са и последен опит да повдигне духа им, да им вдъхне собствената си несломимост.

“И съветваше ги той да благодарят за сполетелите ги беди. Увещавахе ги да се надяват поради тях на неизказани блага. Изобщо да се изразя: със сладките си словесни поучения той правеше да понасят леко страданията.”

Наистина какво чутовно възплащение на патриотизъм и нравствена мощ ни представя Цамблак в своята творба.

Народната признателност и обич щедро се изливат върху Евтимий и след неговото заточение. И тук той продължава предишната си дейност, и тук при него се стичат от всички страни изплашени и обезверени хора. Името му прераства във величествен символ на народността, на българщината, на вътрешната непреклонност и непобедимост, устояла през вековете. “По всички градове и села, по стъгди и пътища, домове и църкви името на Евтимий се славеше като някоя светиня” – пише Цамблак. В това име поробените намират непресъхващ източник на вяра и упование.

Големият старобългарски писател създава незабравим образ, възпитал в себе си трагизма и героиката на една епоха, когато цялостта и чистотата на нацията трябва да се отстояват с цената на огромни усилия. Евтимий се оказва достоен за тази задача. Патриотизмът, силата, енергията, себепририцанието всеотдайността му са невероятни, почти свръхестествени. Геният е сложил печата си на благородното му чело, вдъхнал му е най-трайните и ярки добродетели на славянството. Хора като патриарха са трасирали по-нататъшния трънлив път на нацията, предоставяйки й светлия си пример.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Исихазмът започва като монашеско учение за пречистване на душата и нравствено усъвършенстване. Основен стремеж на исихастите е овладяване на добродетелта. Като висши добродетели се изтъкват послушанието, смиренieto, аскетизма, борбата със страстите и пороците. В идеите на исихазма има известен космополитизъм, идеал е раят, небесният Ерусалим. Те проповядват пълно безмълвие и уединение. Като господстващо учение исихазмът излиза от рамките на монашеството. Исихастите стават ръководители на църквата, активни общественици, дейни книжовници.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Динеков, П. Проблеми на старата българска литература”, С., 1989г.
- [2] Дончева-Панайотова. Григорий Цамблак и българските литературни традиции в Източна Европа XV^{-ти} – XVII^{-ти} в. Велико Търново
- [3] Петканова, Д. Старобългарска литература IX^{-ти} – XVIII^{-ти} век” – част II^{ра}; София 1987
- [4]. Кабакчиев, К. Евтимиевата реформа. Хипотези и факти. Пловдив, 1997.
- [5] Лечева, Г. Разработки за семинарни занятия. В: Пакет на студента по Стара българска литература - 2013..
- [6] Станков. Исихазмът. София 1999.

За контакти

Емел Мехмед, спец. „Педагогика на обучението по български език и чужд език” (английски), I курс, Русенски университет „Ангел Кънчев”, Филиал – Силистра, e-mail: emel_mehmed87@abv.bg

Гл. ас. д-р Галина Лечева, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенския университет „Ангел Кънчев” e-mail: Lina_Lечева_bg@abv.bg

Развоят на степенуваните прилагателни имена и неговото отражение в „Троянската повест“

Автор: Виктория Йорданова

Научен ръководител: доц. Тодорка Георгиева

Residues of synthetic forms of comparative degree in adjectives formed by adding the suffix to the root (base) of the very adjective. Contaminated synthetic and analytic comparative forms, indicating that at the time when there is a translation of "Trojan tale" has not yet been finally completed the development of new analytical forms. Conclusion: Make monitoring of graded forms of adjectives in "Trojan tale" shows that in the XIV century was already in development today an analytical model for the formation of the comparative and superlative of adjectives.

ВЪВЕДЕНИЕ

Постепенното развитие на аналитизма в българския език обхваща и старите синтетични форми за степенуване на прилагателните имена. В старобългарски съществуват специални форми за изразяване сравнителна степен на прилагателните; превъзходната степен е изразявана описателно или по същия начин, както и сравнителна степен. Срещат се и двойни форми, напр: от крѣпкъ – крѣпл'ѣ, крѣпл'ѣшѣ, крѣпл'2 или крѣп]аѣ, крѣпчаѣшѣ, крѣп]аS, от вјсокъ – вјшьѣ, вјшьшѣ, вјшS или вјсо]аѣ, вјсо]аѣшѣ, вјсо]аS. От паметниците най-рано започва да изчезва първият тип, който е по-рядък още в старобългарския език.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В старобългарски има специална форма само за сравнителна степен на прилагателните. Тя се образува с помощта на наставките -jъs- и -jes-, които се прибавят било направо към корена на прилагателното, напр: нов – jъs, нов – jes, било към разширен чрез з корен, напр: нов-э-jъs, нов-э-jes. Първият начин е по-старинен и по-рядък, вторият е по-нов, продуктивен и проявява стремеж да ограничи първия. Образуваните по старинния начин сравнителни форми на прилагателните се наричат кратки, а образуваните по новия начин – дълги. Кратките форми за сравнителна степен м.р. се образуват с помощта на наставка -jъs. Ако прилагателното е притежавало някаква друга наставка, тя е отпаднала и наставката за сравнителна степен се е прибавяла направо към корена. Крайната съгласна –s на наставката е изпадала по силата на закона за отваряне на сричката, а крайната съгласна на корена на прилагателното, попаднала пред -j-, се подлага на омекчаване. Така напр. от драгъ и выс – окъ се образуват най-рано дражъ (от драг-jъs) и вышь (от выс-jъs), а после, след прибавка на допълнителна гласна ѣ към окончанието – дражѣ и вышьѣ. По същия начин от сладкъ имаме слаждѣ, от шѣрокъ – шѣрьѣ, от лѣхъ 'прекомерен' – лѣшьѣ, от крѣпкъ – крѣплѣ. Допуска се, че окончание -ѣ не се настанило под влияние на дългите форми за сравнителна степен, при които то се явява по законен път. Окончанието -ѣ може да се яви като -ѣѣ: дражѣѣ, вышьѣѣ, слаждѣѣ. И кратката форма за женски род е била образувана с наставка -jъs. Наставката е била разширена с гласна ѣ, която се явява типична като окончание за някои женски именителни форми, напр. богынѣ, рабынѣ.

Кратката форма за сравнителна степен на прилагателните за среден род се е образувала с помощта на наставката -jes. След изпадането на крайната съгласна на наставката се получават држ2 (drag-jes), выш2, слажд2, шѣр2, крѣпл2. Дългите форми за сравнителна степен се образуват с помощта на същите наставки, като се прибавят те към удължен чрез з корен на прилагателните, напр. нов-э-ѣ (от нов-э-jъs), нов-э-ѣшн (от нов-э-jъs-и), нов-э-ъ (от нов-э-jes). Така от старъ – старѣ, старѣшѣ, старѣъ – зълѣ – зълѣѣ, зълѣшѣ, зълѣъ; от юнѣ – юнѣѣ, юнѣшѣ, юнѣъ; от лѣпъ – лѣпѣѣ, лѣпѣшѣ, лѣпѣъ.

Ако прилагателното притежава някаква наставка, тя се запазва и допълнителното удължение с ятова гласна се прибавя към нея, напр. богатъ – богатѣ, богатѣшѣ, богатѣ; мря]нь – мря]нѣ, мря]нѣшѣ, мря]нѣ. Крайните задноезични съгласни на наставки като -ъкъ, -ькъ, -ѣкъ пред э се променят в], а самата ятова гласна минава в а:

м-къкъ - м-къ]аѣ, м-къ]аѣшѣ, м-къ]аѣ

горькъ - горь]аѣ, горь]аѣшѣ, горь]аѣ

кротъкъ - кротъ]аѣ, кротъ]аѣшѣ, кротъ]аѣ

Сравнителната степен на прилагателните от мъжки род не притежава удължени сложни форми. Сложни форми има сравнителната степен на прилагателните от женски и среден род. Те гласят большѣя, новѣшѣя (ж.р), больш2ѣ, новѣш2ѣ (ср.р.).

В старобългарски имаме няколко форми за сравнителна степен на прилагателните, които не притежават положителна степен. Те са следните: больѣ „по-голям” – большѣ, бол2; в-штьѣ „по-голям” – в-штьшѣ, в-шт2; горьѣ „по-лош” – горьшѣ, гор2.

Преди да изчезнат напълно синтетичните форми за сравнителна степен преживяват развой, който е познат и от другите славянските езици – формата за именителен падеж започва да се изменя под влияние на формите за косвените падежи. Така вм. богатѣ имаме богатѣшѣ, вм. старѣ – старѣшѣ, вм. м-къ]аѣ - м-къ]аѣшѣ. За женски род продължава да се употребява старата сложна форма богатѣшѣя, старѣшѣя. Често тя бива измествана от форми с окончание -шаа, напр. лѣпшаа в Троянската повест. Формите за среден род по-рано от формите за другите родове се изменят от богатѣ2, старѣ2 в богатѣш2, старѣшѣ. Чистата родителна форма на имената при сравнителната степен започва от XIII век бавно да отстъпва място на конструкции с предлог *от*.

Описателните форми на степените за сравнение в българския език се образуват с частиците *по-*, *най-*. Най-ранните примери от аналитичното изразяване на сравнителната степен се срещат при българските паметници от XIV век. В един ръкопис от XIV век, който се пази в Българската академия на науките, намираме следните случаи: яково© ж2 вѣдѣлъ 2сѣ полат© по добръ© ѣмат т2бѣ сътворѣтѣ, н2 мож2шѣ бол22 по тамо ѡт с2го мѣста поѣтѣ. Доста на брой са аналитичните сравнителни форми и в Троянската повест, напр. побогатъ, похраб2ръ, подобръ. В същата повест се срещат съчетания на частица *по-* със старата сравнителна степен на прилагателните, напр. полѣпшаа.

Промяната на формите за означаване на степен при прилагателните имена е пряко свързана с прехода на българския език от синтетизъм към аналитизъм. Аналитичните форми за степенуване на прилагателните имена (с помощта на частиците *по-* и *най-*) представят не само замяна на синтетични средства с аналитични, а и нов етап, на който сравнителната и превъзходната степен са диференцирали ясно своите формални изразители. Още в старобългарските писмени паметници частицата *най-* се среща при някои наречия, като усилва тяхната сравнителна степен и ѝ придава значение на превъзходна: наипа]е, наив-ште, наискорѣ. Единичен, но много интересен пример е засвидетелстван в Супрасълския сборник. Това е формата наитрѣбши 'най-нужни', в които частицата *най-* като представка придава на синтетичната сравнителна степен на прилагателното име значение на превъзходна. Примери от този тип са чести в езика на Троянската повест: наилѣпшаа, полѣпш©-, наилѣпшиша. Продължително време старите синтетични и новите аналитични средства за степенуване са съжителствали в рамките на една и съща форма. Подобно е състоянието в съвременния сърбохърватски език.

Частицата *по-*, която се се смята за лексикален вариант на наречието *па]е*, не се среща в старобългарските писмени паметници. Първите примери с аналитични

форми за степенуване се появяват в писмените паметници от XII-XIII век. Това са степенувани наречия: помного (приписка към Бит. тр.), понапрѣдъ, порано (Орб. тр.) и др. Те свидетелстват, че по-рано от XII-XIII век аналитичните форми за степенуване на прилагателните имена вече са били известни поне за част от българските диалекти. В паметниците от XIV век примерите се увеличават. Особено много са те в Троянската повест: да не бѣдет ѱловѣкъ побогать ѱт тебе; един ѱловѣкъ наѱмѣдрѣ въ всѣхъ грѣцѣхъ; а ты еси поѱтенѣ господинѣ и подобрь игрецѣ.

Развоят на степенуваните прилагателни имена е широко отразен в езика на среднобългарския превод на „Троянската повест“. Тук наблюдаваме следните особености:

1. Остатъци от синтетични форми на сравнителната степен при прилагателните имена, образувани чрез прибавяне на суфикс към корена (основата) на самото прилагателно име: храбрѣша ‘по-храбър’, лѣпшаа ‘по-хубава’.

2. Аналитични форми за превъзходна степен, образувани чрез прибавяне на частиците по – и най – към положителната степен на прилагателното име: наѣлѣпа, побогать.

3. Контаминирани синтетични и аналитични форми за сравнителна степен, които свидетелстват, че по времето, когато е възникнал преводът на „Троянската повест“, все още не е окончателно приключило развитието на новите аналитични форми: наѣлѣпшаа, наѣлѣпшѣ, наѣлѣпѣшѣ.

В тези форми е засвидетелстван едновременно новият начин на образуване на степенувани прилагателни имена чрез прибавяне на частиците по- и най-, така и старият начин, при който формите се получават чрез прибавяне на суфикс към положителната степен.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Направеното наблюдение над степенуваните форми на прилагателните имена в „Троянската повест“ показва, че през XIV век вече е бил в развитие днешният аналитичен модел за образуване на сравнителната и превъзходната степен на прилагателните имена.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Харалампиев, И. История на българския език. В. Търново., 1999.

[2] Мирчев, К. Историческа граматика на българския език. С., 1978.

[3] Мирчев, К. Старобългарски език. 1985.

За контакти:

Виктория Йорданова, спец. Български език и френски език, e-mail: viktoria.1992@abv.bg

доц. Тодорка Георгиева, Русенски университет “Ангел Кънчев, e-mail: knidor@abv.bg

Докладът е рецензиран.

Обхват и характер на старобългарската писмена култура

Автор: Бурчин Мъстан

Научен ръководител: гл.ас. д-р Галина Лечева

Scope and nature of Old Bulgarian culture: *Old Bulgarian literature is the oldest Slavic literature that continues the creative work of Cyril and Methodius and is based on democratic traditions established by them. She works in the Bulgarian language as literary language becomes normative. Over time, though evolving, behind the everyday, in different eras quite away from him, he never felt like a stranger. In its entirety Old Bulgarian literature is of a religious nature.*

Key words: *Bulgarian literature, Slavic literature, religious nature*

ВЪВЕДЕНИЕ

Старобългарската литература е най-старата славянска литература, която продължава творческото дело на братята Кирил и Методий и се опира на демократичните традиции, създадени от тях.

Тя се твори на български език, който като книжовен език става нормативен. С течение на времето, въпреки че се развива, изостава от говоримия, в отделни епохи доста се отдалечава от него, той никога не се чувствава като чужд. Между култов и литературен език, от една страна, и говорим език, от друга, не се отваря дълбока пропаст. Историята на западноевропейската култура показва, че през IX-X в. езикът на църквата, на дипломатията, "високата" литература е латинският, достъпен само за високообразования човек, а народите говорят своите родни езици. В румънските княжества през XV-XVII в. църковният и книжовният език е среднобългарският, а народът си служи със съвсем различен неславянски език. Следователно в езиково отношение старобългарската литература е една от най-демократичните средновековни литератури в Европа. В своето многовеково развитие от последната четвърт на IX в. до нейния залез тя е поставена на народностни езикови основи.

ИЗЛОЖЕНИЕ

И по съдържание старобългарската литература показва редица прогресивни черти. В нея например се забелязва поява на особености, които в други европейски литератури се явяват по-късно. Народностно и историческо съзнание българската литература показва още през IX-X в. Особено ясен израз намира българското родолюбие, а също така и чувството за народностна и държавна приемственост през XI-XIV в. Когато пристъпваме към изучаването на средновековната литература обаче, ние не можем да изхождаме от съвременни критерии, защото самото понятие "художественост" е историческа категория и през различните епохи има различно конкретно съдържание. За решаване на въпроса за обхвата на старобългарската литература е нужно да се прилага историческият принцип - литературата трябва да се види през погледа на човека от Средновековието. Тогава църквата и литературата са неразривно свързани, както са свързани науката с литературата, религията с естетиката. Затова в книжнината се открива своеобразно смесване на "литературни" и "нелитературни" жанрове (от наше гледище), съществува тясна обвързаност на ред жанрове с църковната практика, които изпълняват едновременно практическа и естетическа функция. Научното знание, теологията и изкуството са недиференцирани и неразделими. Всички старобългарски творби, написани за произнасяне или за четене, имат обществено предназначение. Те целят пряко въздействие върху слушателя и читателя и са създадени със средствата на поетическата реч. Понятието "художественост" не е чуждо на старобългарския писател. То съзнателно се свързва с творчеството, с уменията да се изразяват мисли чрез словото. Под него едни разбират върност и пълнота на материала, други - достъпност и яснота, трети - красота на фразата или всичко това заедно.

Ако изхождаме от съвременни критерии, похвалните, поучителните и тълковните слова например не са литература, тъй като имат църковно приложение. През Средновековието обаче те са предназначени за преводните творби имат общохристиянски характер, съдържат общочовешки идеи или имат основополагащо значение (съчиненията на Йоан Златоуст, Григорий Богослов, Василий Велики, Атанасий Александрийски, Йоан Дамаскин, Теодор Студит и др.). Повествователната литература (апокрифи, повести и разкази, жития) формира литературните вкусове, развива въображението, възпитава широк кръг читатели. По-голямата част от преводната литература се чете през цялото Средновековие, не "остарява", докато не настъпват основни промени в идеологията на времето. Четени от различни социални слоеве и задоволяващи различен тип нужди, преводните творби стават неделима част от българския духовен живот с трайно значение. Българската литература започва като светска (първобългарски надписи), но славянската старобългарска литература по същество е средновековна, създадена в условията на феодализма на базата на християнския религиозен мироглед. Християнизирването и приемането на славянската писменост дават подтик за развитието на тази литература. Това определя нейния общ характер, нейната специфика по съдържание и форма.

В своята цялост старобългарската литература има религиозен характер. Част от творбите са свързани с нуждите на църквата с тях се осъществяват църковни тържества в чест на светци и заслужили деятели на църквата (похвални слова, надгробни слова, кратки жития, служби), разясняват се християнски догми и норми на поведение (поучителни и тълковни слова), прославят се евангелски празници (празнични слова). Други творби не са свързани пряко с църковната практика, но имат религиозна форма - написани са като молитви ("Азбучна молитва" на Константин Преславски, "Молитва към Богородица" от Димитър Кантакузин, апокрифни молитви и др.). Някои произведения са насочени срещу християнски ереси и чужди религиозни учения ("Беседа против богомилите" на Презвитер Козма, преводни творби против арианите, против варлаамитите). При изследването на средновековната литература науката премина през два основни етапа: а) културно-исторически и филологически и б) литературно-исторически и естетически. Българските учени от първия етап, чието значение е огромно, се занимаваха със старобългарските творби предимно като с исторически и езикови паметници и като проявление на книжовната култура. Второто течение у нас се появи след Втората световна война в резултат на вече достигнато високо научно равнище. Един от първите му представители бе акад. П. Динев. В статията си "Основни черти на старата българска литература" (1950) той писа: "Няма съмнение, че първата задача, която се поставя пред българската наука, е да промени основно своето отношение към старата българска литература, да потърси художествените ценности в нея, да я отнесе към категорията на художествените явления."

В духа на тези указания старобългаристичната наука през последните десетилетия у нас постигна много.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Без да се изоставя издаването на паметниците, езиковият им анализ и извороведческите изследвания - защото без тях не може точно да се определи степента на оригиналното, - българската литература през Средновековието започна да се изследва на широк фронт като явление със специфична образност и стилистика - художествено отражение на живота в своеобразни форми. Нейното проучване като тип литература ясно показва, че тя е жизнена, актуална за времето си литература, отличаваща се с тематично и жанрово разнообразие. Изкуството на старобългарския писател в разнообразните му проявления (оригинални творби, компилации, обработки, преводи) е съответствало на културното и общественото развитие на България, служило е на това развитие.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Лечева, Г. Разработки за семинарни занятия. В: Пакет на студента по Стара българска литература 2013

[2] Петканова, Донка. Старобългарска литература, изд. „Св. Климент Охридски“, С. , 1997г.

[3] Петканова, Д. Средновековна литературна символика. С., 1994.

[4] Петканова, Д. Старобългарска литература. ч. I. С., 1986; ч. II. С., 1987; II изд. С., 1992; III изд. С., 1996; IV изд. Велико Търново, 2001 – под названието “Българска средновековна литература”.

[5] Старобългарска литература. Енциклопедичен речник. С., 1992.

[6] Шнитер, М. Стара българска литература. Пловдив, 1992.

За контакти:

Бурчин Илияз Мъстан, ф. № 126261, I курс, спец. Педагогика на обучението по български език и чужд език (английски), Русенски университет “Ангел Кънчев” – Филиал Силистра, тел.: 0883689309, e-mail: burcin_931@abv.bg

Гл. ас. д-р Галина Лечева, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенския университет „Ангел Кънчев“ e-mail: Lina_Lecheva_bg@abv.bg

Докладът е рецензиран

Словно-категориален и семантичен обхват на архаичните думи в романа „Антихрист”

Автор: докт. Силвия Ангелова

Научен ръководител: доц. Петранка Трендафилова

Abstract: The "Antichrist" novel is a stylized literary work. Through literary stylization the author, Emilian Stanev, aims to achieve a certain speech or historical color and arouse in the reader certain associations and feelings. He achieves these objectives by saturation of the speech with archaisms, biblical words, expressions from the popular conversational practice. This research report examines the archaisms used by the author in terms of their word-categorical and semantic range.

ВЪВЕДЕНИЕ

Романът „Антихрист” на Емилиан Станев е стилизирано литературно произведение. Стилизацията му се изразява в архаизиране на текста на всяко едно езиково равнище и обхваща като брой неизмеримо повече езикови знаци, отколкото има в един обикновен исторически роман. Предвид обширния обхват на тази проблематика, в този доклад ограничавам обекта на наблюдение на лексикално и семантично равнище, спирайки се само на една част от пасивния речников състав на българския език, а именно архаичните думи.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Архаизмите са остарели названия на съвременни реалии. При тях реалиите продължават съществуването си, но някогашните им названия са остарели по различни причини и са заменени с нови, така че те имат свои синоними с активна употреба в съвременния език, напр.: **варка** (лодка), **водовод** (водопровод), **возмня** (помисля), **войска** (войник), **волник** (доброволец), **лад** (начин), **там** (крадец), **оток** (остров), **пръси** (гърди) и др.

Архаизацията може да засегне думата в нейната цялост или само нейното значение. В зависимост от това, кой компонент на думата се схваща като остарял, архаизмите се разделят на лексикални и семантични:

- **лексикални:** думата е остаряла както по форма, така и по значение. Съвременните ѝ синоними нямат никаква формална връзка с архаизма. Напр.: **пица** (храна), **ушник** (обеца), **кърчаг** (стомна), **свише** (отгоре), **стид** (срам) и др.;
- **семантични:** думата се употребява в съвременния език без формални промени, но не и с остарялото си значение. В това значение се употребява друга дума. Напр.: **боец** (побойник), **вестник** (вестител), **враг** (дявол) и др.;

Лексикалните архаизми се подразделят на:

- **словообразователни:** остарялата дума се различава от съвременната само формално, т.е. образувана е с друга представка или наставка. Напр.: **битва** (битка), **въвод** (увод), **възток** (изток) и др.;
- **фонетични:** това са остарели форми на думите, които не отговарят на фонетичните изисквания на съвременния ни език. Напр.: **чадо**, **безсоница**, **звон**, **земля**, **человек** и т.н.

Архаизмите в романа „Антихрист” са представители на гореизброените подвидове.

Някои от семантичните архаизми в разглеждания роман са следните:

сношение (връзка, общуване) – в значението на архаизма е настъпило смислово стеснение, днес се употребява само за обозначаване на сексуални отношения – полово сношение;

слово (дума) – тази лексема днес се употребява в смисъл на реч, т.е. тя продължава да функционира в съвременния книжовен език със съвременно значение.

Семантичните архаизми представляват най-малка част от целия техен категориален апарат. Това се обяснява със стесняване на значението им, поради което възниква ново съответствие. Този процес е по-малко застъпен в развоя на езика ни в сравнение с промените в словообразуването и в граматическата форма на думата.

Семантичните архаизми представляват най-малка част от целия техен категориален апарат. Това се обяснява със стесняване на значението им, поради което възниква ново съответствие. Този процес е по-малко застъпен в развоя на езика ни в сравнение с промените в словообразуването и в граматическата форма на думата.

Освен традиционно сочените словообразователни архаизми с остарял префикс и с остарял суфикс, в романа се наблюдават още две подгрупи архаизми: архаизми, представляващи сложни думи с остаряла втора съставка (корен) и архаизми, чиято съответстваща съвременна лексема е с добавен суфикс.

- С остарял префикс:

уяснил (разяснявам, изяснявам); умъдряване (помъдряване); се възрадва (се зарадва); подмамки (примамка); очистението, (пречистване); уясня (изясня); поселение, поселение, поселение, поселение (население); обвезаните (извезаните); сказах, от св. вид скажа (разкажа, кажа); въздавам (отдавам); всевелик (най-велик).

Архаизирането на отделни фонемни в звуковия състав на думите е резултат от развоя на книжовния език. При архаизмите с остарели префикси и техните синоними не се наблюдават смислови и емоционално-експресивни различия. Всички те са заменени напълно от синонимите си в съвременния книжовен език. Изключение правят лексемите въздаде – отдаде, които се употребяват паралелно и днес, но с разлика в лексикалното им значение, срв.: въздавам (книж. "възмездявам") и отдавам (някому заслужена почит, чест и под.).

- С остарял суфикс: възгласям (възгласявам, обявявам); войска (войник); неизказан (неизказан); царкня (жена на цар – царица; царска дъщеря).

При архаизмите с остарели суфикси и техните синоними не се наблюдават смислови и емоционално-експресивни различия. Всички те са заменени напълно от синонимите си в съвременния книжовен език. Архаизирането на отделни суфикси в граматическия състав на думите е резултат от развоя на книжовния език. Изключение прави архаизмът войска, който е получил ново съответствие, благодарение на смяната на производните думи, от които са образувани двете думи, срв. войска- войска, войник – война.

- С липсващ суфикс:

вси (всички).

- С остаряла втора съставка на сложната дума:

чуждоземен (чуждестранен); благовоние (приятна миризма, благоухание);

Същински архаизми с напълно различен звуков състав от този на синонимите им в съвременния книжовен език:

личби (знамение, поличба) – днес се употребява само като поетизъм, обикновено с преносно значение;

пряпорец (знаме) – в семантиката на лексемата не са настъпили смислови различия, а само стилистични: пряпорец съдържа тържествена емоционална окраска, а знаме е стилистично неутрална дума;

купчия (търговец) – съвременната лексема съдържа аналогично значение;

купчийница (магазинче)

лес (гора) – съвременната лексема съдържа аналогично значение;

двер, -и (врата) – в миналото е била стилистично неутрална дума, днес се употребява само в мн.ч. като поетизъм в лириката и съдържа патетично-емоционална окраска;

паст (уста, гърло) – лексемата съдържа и в миналото, и днес отрицателна емоционално-експресивна окраска; употребява се в съвременната поезия, най-често с преносно значение;

въждедея - старин. от стб. причастие *въждеделение* 'силно желание' (силно желая, копнея); днес се употребява като поетизъм със силно изразена положителна експресивност;

убога (беден) – съвременната лексема съдържа аналогично значение;

стъгда (площад) – съвременната лексема съдържа аналогично значение;

краски (багри, шарки) – съвременната лексема съдържа аналогично значение;

питая (тая (в душата си)) – в миналото архаизмът е бил стилистично-неутрален, днес се употребява в лириката като поетизъм, поради което придобива положителна емоционално-експресивна окраска;

ложе (легло) – в миналото архаизмът е бил с изявен книжен оттенък, днес се употребява в лириката като поетизъм, поради което придобива положителна емоционално-експресивна окраска;

байрак (знаме) – между архаизма и синонима му в съвременния книжовен език не съществуват смислови различия; лексемата *байрак* може да се срещне само в народното творчество или в поезията на възрожденските ни творци;

гълбина (дълбочина) - в миналото архаизмът е бил стилистично-неутрален, днес се употребява в лириката като поетизъм, поради което придобива положителна емоционално-експресивна окраска;

уд, мн.ч. *удове*, книж. *остар. (телесен член, крайник)* – между архаизма и синонима му в съвременния книжовен език не съществуват смислови различия; остарялата дума е излязла напълно от употреба, поради което остава неизвестна за съвременните носители на езика;

волие (жадува)- между архаизма и синонима му в съвременния книжовен език не съществуват смислови различия; остарялата дума е излязла напълно от употреба;

възлюбя (обиквам) - съвременната лексема съдържа аналогично значение;

либе (любима) – днес архаизмът може да се срещне в народното ни творчество или в поезията на възрожденските ни творци; носи емоционално-експресивен заряд;

гърлица (гургулица; болест на гърлото) – архаизмът е развил второ, допълнително значение на базата на аналогията между еднаквите корени *гърло* – *гърлица*. При първото му значение явно е станало звуково уподобяване;

вещер (врач, врачка, вещица; проклетник; вълшебник) – съвременните синоними съдържат аналогично значение;

тучен, нар. от старобълг. *тоучьнь* 'дебел' (*плодороден; буен, свеж*) – между архаизма и съвременните му съответствия няма смислови различия; днес се употребява в художествената литература и съдържа патетично-емоционална окраска;

ладия (лодка) – съвременната лексема съдържа аналогично значение;

чутoven (чуден, чудноват; прочут) – архаизмът притежава книжен оттенък и е развил допълнителни значения, близки до първото; съвременните синоними взаимно се допълват по своето съдържание, за да покрият семантиката на остарялата дума; днес се употребява в художествената литература и в публицистични възвания; съдържа патетично-емоционална окраска;

одяние, книж. (облекло) – в миналото архаизмът е бил с изявен книжен оттенък, днес се употребява в лириката като поетизъм, поради което придобива положителна емоционално-експресивна окраска;

лихо, рядко *лих* (*долен, лош*) – архаизмът притежава книжен оттенък и е развил допълнително значение, близко до първото; съвременните синоними взаимно се допълват по своето съдържание, за да покрият семантиката на остарялата сдума;

нега (*нежност*) – между архаизма и съвременното му съответствие няма смислови различия; в миналото архаизмът е бил с изявен разговорен оттенък, днес се употребява в лириката като поетизъм, поради което придобива положителна емоционално-експресивна окраска;

невнятен (*неясен, непонятен*) – архаизмът е развил допълнително значение, близко до първото; съвременните синоними взаимно се допълват по своето съдържание, за да покрият семантиката на остарялата сдума;

посох (*патерица, тояга за подпиране*) – архаизмът е получил втори синоним, благодарение на битовото осъвършенстване на предмета. И трите лексеми имат аналогично лексикално значение;

взор, от црсл. *възоръ от *въз-зърѣти* (поглед);

целебен, от црсл., старобълг. *цѣльбънь* (*Супр.*), прил. име, производно на *цѣльба* *θεραπεία* „лечение“, отглаголно същ. име от *цѣлити* (лечебен, лековит);

лъст (лъжа, хитрост; лъжлив, ерес; зло; прелъстяване; заговор)

властелин, стил. неутр. (владетел, господар), днес се употребява с прен. значение „исполин; величав“;

съботник (човек, роден в събота, и затова може да вижда самодивите и да се бори с тях).

От избраните архаизми, 19 се срещат и днес в лириката като поетизми (*личби, пряпорец, лес, двери, паст, възделеля, краски, питая, ложе, глъбина, тучна, ладия, чутовна, одяние, нега, взор, целебен, властелин*), 8 са напълно излезли от употреба (*купчия, стъгда, уд, гърлица, лихо, вопие, посох, невнятна*), 6 биват квалифицирани като народни думи и се срещат във фолклора и в художествената литература (*байрак, либе, възлюбя, ладия, вечери, лъст*).

Голяма част от същинските архаизми, използвани в романа, са актуални и днес в качеството си на поетизми. В романа «Антихрист» обаче те имат номинативна функция, служеща за целите на стилизацията. От тази група се открояват архаизми, съответстващи на описателен израз в съвременния книжовен език. Макар назоваването от тях номинации, съответстващи на явления, действия и предмети от бита, да съществуват в съвременността, новите условия на живот са наложили промяна в качествата на реалиите, в материята, във формата или употребата им, което обяснява описателността в тълкуването на предишните им названия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Османското нашествие на Балканите съвпада с времето, когато българският език преживява последните етапи на своето окончателно преминаване към нов граматичен строеж. Тези езикови процеси, както и трипластовата прабългарска, славянска и турска мисловност, са отразени в езика на Емилиян Станев в романа „Антихрист“, което обяснява многоликата остаряла лексика, присъстваща в творбата. Словно-категориалният и семантичен обхват на тук изследваната лексика е средство за по-нататъшно проучване на способите на архаизация, използвани от Ем. Станев.

Както споменах в уводната част на доклада романът „Антихрист“ е стилизирано произведение. Стилизацията цели да възпроизведе политическите, битовите и културните реалии във времето на късното българско Средновековие. С това свое произведение Емилиян Станев се изправя пред трудната задача да съчетае отвлеченото философско гледище на три мироогледни пласта – прабългарската и славянската мисловност заедно с навлизащото вече турско присъствие в светоусещането на езика на българина. Това идейно и художествено съчетание се

отразява в специфичното взаимодействие на пасивния речников състав, представен от многобройните историзми и архаизми.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Станев, Ем. Антихрист. Захарий Стоянов, София 2004
- [2] Бояджиев, Т. Българска лексикология. Наука и изкуство, София. 1986.
- [3] Илчев, Ст., Иванова, А., Димова, А., Павлова, М. Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век. Емас, София. 1998.
- [4] Андрейчин, Л., Костов, Н. Стойков, Ст., Тодоров, Цв.. Български
- [5] Тълковен речник. Наука и изкуство. София. 1976.
- [6] Български тълковен речник (<http://www.t-rechnik.info/a.php>)
- [7] Тълковен онлайн речник (<http://talkoven.onlinerechnik.com/>)
- [8] Православен речник (www.pravoslavieto.com/rechnik)
- [9] Речник на остарели, редки, чужди и деалектни думи (<http://www.bgjourney.com/Bit%20t%20Kultura/Old%20gloss/Old%20goss%20V.html>)
- [10] Синонимен речник - <http://www.bgdocs.com/thesaurus-page-0.html>
- [11] Речник на българския език. БАН. София - том 1, 1977; том 2, 1979; том 4, 1984; том 5, 1987
- [12] Стоянова, Ю. Тенденция към архаизация на лексикални елементи от съвременния словашки и български речников състав (<http://www.slav.uni-sofia.bg/Pages/JulianaStojanova2.pdf>)
- [13] доц. д-р Л. Йорданова. Езикът на Промяната - архаизация и неологизация (<http://forums.ec.europa.eu/debateeurope/viewtopic.php?f=56&t=16614#p201942>)

За контакти

Силвия Ангелова, докторант на Катедра „Филологически науки“ към Русенски университет „Ангел Кънчев“, Филиал Силистра, с тема на докторантурата „Лингвокултурологично съпоставително изследване на румънски и български паремии“, e-mail: silvijabg@yahoo.com

Доц. д-р Петранка Тренсафилонa, Катедра „Филологически науки“ към Русенския университет, Филиал Силистра, e-mail: pera_don@abv.bg

Прояви на езиково строителство в художествените текстове на Иван Вазов

Автор: Галина Иванова

Научен ръководител: доц. Тодорка Георгиева

The language of Ivan Vazov can be studied from an individual country - in connection with the peculiarities of his artistic style, and socio-cultural side - on the role of the writer to build our literary language.

ВЪВЕДЕНИЕ

Езикът на Иван Вазов може да бъде изучаван откъм индивидуална страна — във връзка с особеностите на неговия художествен стил, и от обществено-културна страна — във връзка с ролята на писателя за изграждането на нашия книжовен език.

Като писател реалист и демократ, надарен с твърде плодовит и разностранен талант и изразител на положителните и прогресивни идейни традиции на Възраждането ни. Иван Вазов е изиграл огромна роля в процеса на изграждането и развоя на нашия книжовен език. Не трябва да се мисли, че тази роля на Ив. Вазов в областта на езика произтича само от характера и значението на литературното му творчество. Тя се дължи в голяма степен на съзнателното му и активно отношение към различните въпроси, свързани с практиката и с устройството на книжовния ни език. Макар и самоук в областта на филологията, той е притежавал значителна езикова култура. Няма у нас друг писател, който да е изразил толкова ясно, определено и конкретно своето становище към въпросите на езиковата ни практика и езиковото ни строителство. Положителен фактор в неговата езикова дейност е и дълбоката му и възторжена обич към родния език.

Ролята на Вазов, както и на неговите видни предходници, при установяване на характерните особености на нашия книжовен език не може да бъде правилно разбрана, ако не се постави върху фона на обективните исторически процеси и тенденции в икономическия и културния живот на нашата нация. Както вече се изтъкна по-напред, бързото икономическо развитие на областите около Средния и Източния Балкан довежда до изпъкване на източнобългарската реч като естествена база за окончателно оформяне на една общонационална книжовна езикова система, в чиято основа преди това са залегнали и западнобългарски особености. Този процес се е развивал не само по книжовен, но също така и по устен път. Историческата роля на Вазов тук се състои в това, че той схваща правилно и подпомага със своя голям талант, по силата и на личната си връзка с източнобалканската реч, тенденциите на общественото развитие в областта на езика. В случая той проявява завидно реалистично чувство, като държи сметка за по разпространената практика.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Основният фонд на Вазовата лексика и фразелогия, доста стабилизирани в творчеството на неговите предшественици, е почерпан от нашата народна реч. Всъщност този материал е в повечето случаи общ за всички наши диалекти и служи като естествено ядро, около което се извършва по-нататък концентрацията на диалектите в национален език. У Иван Вазов срещахме народни думи и изрази, които днес не са се запазили в книжовния език, напр. глаголите *найда* вместо *намеря*; *туря* вместо *слож*а; *хвана* вместо *започна* (*хвана да вали дъжд*), *предлога въз* вместо *върху* (*падам въз нещо, сипя хула въз някого*); *прилагателно напрежен* вместо *предишен* и т. н.; също така намираме у него изрази като *съм на мегдан*, *не падам по-долу*, *остави дето*. . . , *ами* . . . (*Остави, дето се възбуди*

подозрителността на турската власт, ами и околното турско население закипя – „Под игото“); срещат се също и някои форми с диалектен характер, като *остаям*, *остал*, *бегѝх* и др., днес заменени в книжовния език с други (*оставам*, *останал*, *избягах*). Самият Вазов е престанал с течение на времето да употребява някои думи и форми, като например *веке* (вече), *он* (той), които се срещат в първите му стихосбирки.

Твърде важна страна в езиковата практика на Ив. Вазов е употребата на „хубави и изразителни“ народни думи, които той взема от различни диалекти и ги използва за обогатяване на книжовния език. Вазов си дава ясна сметка, че книжовният език не може да бъде изграден само върху основата на един диалект или на една група диалекти. Националният книжовен език трябва да съсредоточава постепенно в себе си езиковите богатства на всички народни говори. Търсейки непрекъснат допир с целокупната българска народна реч, народният поет обогатява с много нейни елементи книжовната ни реч. Така например думи като *тучен*, *тежкотия*, *дируги*, *пролом*, *ладия* (смятана по-рано за руска, но намерена от него в употреба около Искъра), *неуред* (безпорядък) и много други не са рядкост в неговата белетристична и стихотворна реч. Интересни и ценни са за нас следните бележки на Ив. Вазов по въпроса за народните думи, които намираме в пътеписа му „В недрата на Родопите“.

Ив. Вазов цени народните думи не само от естетическо и формално гледище. Народната реч е за него важен източник също и за обогатяване на книжовния език с думи за означаване на повече и по-разнообразни оттенъци за обогатяване на книжовната синонимика. В разговор с Ив. Шишманов той се изказва така по този въпрос: „Нам ни трябва думи, които да изразяват полутонове. С тая цел аз въведох много народни думи в употреба. Например думата *лъх* е моя. Също и *заник*, и *изгрев*, и *здрач*, и *чука*, и *усте* (вместо клисура). В новите ми стихотворения ще намериш много народни думи.“ Известно е, че Вазов си е служил с „Речник на български език“ от Н. Геров, за да изучава по него народната реч и да черпи оттам народни думи за обогатяване на книжовния език. „Винаги се съветвам с Герова — казва той, — особено когато се съмнявам за народното ударение на някоя дума. Но като прелиствах речника му, намерих много думи, които аз зная и които у него липсват. Например думата *порука* (буря, катастрофа, голям катаклизъм) няма я у него. Изгарянето на Сопот е една голяма *порука*. Ах, какви хубави са въобще българските думи! Жал, че по небрежност не ги отбелязвах едно време.“ Още по-важно за Вазовия метод на работа в този случай е изказаното пак пред Шишманов съобщение, че той си е служил усърдно и със „Сборник за народни умотворения“ за същата цел: „Служех си едно време много усърдно и с Министерския сборник. Сега, за жалост, нямам толкова време. Но какво неизчерпаемо богатство се крие в този сборник! Каква рудница е той за младия писател! Наместо да коват, защо не изучават неговото словно съкровище?“ Също и в споменатите по-горе „бежливи бележки“ върху нашия поетичен език Вазов казва, че „най-голямото съкровище, което ни отваря вратата си, е нашият народен език и народните умотворения. Добре е писателите по-често да шетат из тях.“ Трябва тук дебело да се подчертае стремежът на Ив. Вазов да търси народните думи в живата реч на народните умотворения и така да вниква по-точно и по-правилно в техния смисъл и употреба.

Отношението на Ив. Вазов към употребата на народните думи в книжовния език се различава доста от отношението на други наши писатели, които също си служат, понякога доста изобилно, с народни думи. Докато Вазов постъпва в този случай като езиков строител, който се стреми да обогати общия книжовен език с нови изразни средства, други писатели използват с известна стилизация народната лексика, обикновено само от един говор, за да постигнат определена естетическа идеализация на народния бит (най-типичен пример е П. Ю. Тодоров). Ив. Вазов се отличава и от ония наши битови писатели реалисти, които си помагат с диалектната

лексика за по-ярко, колоритно изобразяване на бита, като си служат с диалектни думи често и тогава, когато за същите понятия са установени вече други книжовни думи. Без да отричаме останалите методи, трябва все пак да се съгласим, че Ив. Вазов повече от другите наши писатели стои на трезво общонационално гледище по този твърде важен за нашия език въпрос. Той издига строителството на националния книжовен език на по-висш етап, схващайки това строителство наистина като един постепенен процес на концентрация на диалектите.

Ив. Вазов е далеч от мисълта, че нашият книжовен език трябва да черпи материал за обогатяването си само от народните ни говори. Народният поет има ясно разбиране за ролята на **з а е м к и т е** от други културни езици, особено от руския. При дълбоките промени в обществения и културния живот и в съзнанието на хората по това време битовата реч вече не разполага с достатъчно средства за израз на новото съдържание на живота.

Първоначално Вазов употребява повече чуждици. Например в критичните му бележки на литературни теми, писачи в първите години след Освобождението, срещаме френски думи като *радикулност, утрира, сциантифически, сюпремна, сюбтилни, блазиран, импозантно*, или пък руски думи и изрази като *развязка, вразумително, обиденни фрази, образ на живот, убежденна, неподделен лиризм, улучшение* и др. С течение на времето количеството на чуждиците у Вазов намалява. Явно е, че много от тях стават излишни, тъй като българският език се развива и обогатява непрекъснато. Характерно е, че при нови издания на съчиненията си Вазов заменя някои чужди думи с подходящи български. Може да се каже, че Вазов се стреми да избягва непонятните в българския език русизми. Той с право счита, че всичките въведени в езика ни чуждици не могат да имат еднаква съдба с течение на времето. Що се отнася до турцизмите, по онова време те се явяват от гледище на културното и политическото ни развитие един излишен слой в нашия език. Към тях Вазов има същото отношение, каквото са имали например и Каравелов, и Ботев. В неговия език те не играят никаква съществена роля. Характерна е употребата на някои турцизми, например в разказа „Дядо Йоцо гледа“, чрез които остарелите понятия на слепия старец се противопоставят на новата българска действителност.

Трезвото отношение на Вазов към чуждиците в нашия език го предпазва от пуристични увлечения. Както личи обаче и от някои споменати по-горе факти, той е бил за едно разумно опазване на чистотата на нашия език, против въвеждането на чужди думи за понятия, които биха могли да се изразят със съществуващите думи в езика ни. Видяхме също, че Вазов е изоставил употребата на въведени вече чуждици, когато е намирал българска дума, подходяща да ги замести. Обикновено той е предпочитал да търси и употребява готови народни думи. Вазов се е водил от правилната мисъл, че думите, създавани от писателите, трябва да отговарят точно на установените в народната реч закони. За тази цел е необходимо писателят да изучава внимателна народната реч.

Известно място в речника на Ив. Вазов заемат и **а р х а и з м и т е**, с които той си служи умерено, и то предимно в случаи, когато разработва сюжети из миналото. Понякога писателят се стреми чрез „архаизми“ да обогати езика с „хубави“ думи, а не да ги подчертава именно като архаизми, свързани с определена историческа обстановка. Това личи и от следните думи в бележките му за нашия поетичен език: „Можем ли да заемаме думи от славянския старобългарски език? Не само че можем, но сме и длъжни. Русите с кривачи гребят от това езиково съкровище. То си е наше, можем свободно да се ползуваме с богатството му. Разумява се, и там трябва мярка и вкус.“

У Вазов преобладават черковнославянските архаизми пред чисто старобългарските (той не е имал специална подготовка по старобългарски език). Ценни данни за развитието на езиковата практика на Вазов дава проучването на

езиковите поправки в различните издания на неговите произведения. В това отношение особено интересни и показателни са поправките в различните издания на „Под игото“, проучени от К. Ничева. Анализът на събрания материал показва, че Вазов се съобразява с правилните тенденции и препоръки за развитието на книжовния ни език по онова време.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

С всички страни на своята практика, както и с теоретичните си изказвания Иван Вазов поддържа народното начало в областта на нашия книжовен речник. В същото време писателят има сериозно, грижливо и правилно отношение към въпроса за неговото културно обогатяване. Работата му в тази област е положителна във всяко отношение. Наред с изобилието на образни словоупотреби, издаващи богато въображение и широка култура, забележителни са свободата, богатството и лекотата на Вазовия изказ.

Като приемник на Каравелов, Ботев и П. Р. Славейков, Иван Вазов има значителни заслуги за установяване на редица съвременни граматични норми, с което е допринесъл за преодоляването на някои твърде подчертани диалектизми в езика на Каравелов, възприети и от Ботев. От друга страна, той взема под внимание и някои особености, несвойствени на родното му сопотско наречие. Изпод перото на Вазов за пръв път се разгръща голямата синтактична гъвкавост на нашия език, увеличена още повече от органическото съчетаване на народни и книжовни по произход конструкции.

ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Шишманов, Ив. Ив. Вазов, Спомени и документи. 1930, с. 110.
- [2]. Иван Вазов. Събрани съчинения, XXI. 1950, с. 367
- [3]. Иван Вазов. Събрани съчинения, VIII, 1944, с. 28
- [4]. Иван Вазов. Събрани съчинения, VIII. 1943, 221—2.
- [5]. Иван Вазов. Събрани съчинения, XXI. 1950, с. 104.

За контакти:

Галина Иванова, студентка от спец. "Български език и чужд език", Русенски университет „Ангел Кънчев“, Филиал-Силистра, e-mail: gloria_1268@abv.bg

Доц. д-рТодорка Георгиева, Катедра по филологически науки, Филиал-Силистра към Русенския университет"Ангел Кънчев", e-mail: knidor@abv.bg

Докладът е рецензиран

Българският езиков развой и неговото отражение в Дубровнишката грамота на Иван-Асен II

Автор: Светлана Стефанова

Научен ръководител: доц. Тодорка Георгиева

***Bulgarian language development in Dubrovnik Charter:** Diploma issued by Tsar Ivan Asen II (1218-1241) in Dubrovnik merchants which allows them to perform free trade on The Bulgarian lands making them exempt from customs duties in some areas cities and gorges. Valuable source of administrative-territorial division of The Bulgarian State in the 13-th Century and the conditions of the internal trade of the time.*

Key words: *Diploma issued by Ivan Asen II, Dubrovnik*

ВЪВЕДЕНИЕ

В своето хилядолетно развитие българският език претърпява различни изменения, като запазва единството си. Неговото влияние се разпростира над редица славянски и неславянски европейски езици. Така например въздействието, което упражнява език върху румънския, е доста старо, доста продължително и необикновено силно. Отдавна е установено вече, че една значителна част от лексикалния състав на румънския език е от български произход. Този факт не може да се обясни по друг начин, а само като се допусне, че между български и румънски език са ставали дълготрайни кръстосвания.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Областите, където в миналото стават тези мзаимни пресичания между българския и румънския език, са главно откъднунавските влашки низини. Именно тук в течение на дълги векове съществува съжителство между румънски и славянски елементи. Началото му съвпада с момента, когато румънското население започва да се спуска от височините на Източна Трансилвания към населените със славянски маси влашки низини. Старото население във Влахия постепенно се претопява сред румънското, за да изчезне напълно с течение на времето. Процесът на претопяването на славянското население в откъднунавските области приключва към XVI в.

Влиянието на славянския субстрат върху румънския език не изчезва, а се вкоренява дълбоко. Най-силно то се проявява в областта на лексиката. Значително по-слабо е въздействието върху останалите дялове на езика – фонетика, морфология и синтаксис. Сред българските лексикални елементи в румънския език откриваме многобройни архаизми.

Изключително силно е българославянското влияние върху дакорумънски и македонорумънски. Потеклото на румънците и ролята на българославянския език при образуването на тази народност са извънредно интересни проблеми, с които се занимават цяла редица от учени начело с големи словенски слависти Б. Копитар и Фр. Миклошич. Отлични румънски учени като Денсушанту и славистът Ян Богдан се изказват за голямата старинност на славянските елементи в румънския език; според Денсушану множеството от славянизмите е проникнало в румънски още в VII в.

Румънският народен език е така дълбоко просмукан от българо-славянски елементи, че според речниковия му състав бихме могли да го смятаме повече за български, докато неговата „граматика“ е латинска. Историята на румънския народен словесен имот и на множеството румънски местни и лични имена може да се разглежда като история не само на един романски диалект, но и като история на българославянския език. Повечето от славянските съставни части на румънския език се отличават с характерни за нашия език качества.

Културно-историческото значение на българославянските елементи в румънския език е многократно изтъквано. Културни думи от почти всички области на материалния и духовния живот: дом и домакинство, занаяти и търговия, украса и облекло, храна и пиетета, държава и църква и т.н. се откриват в съвременния румънски; редица български изрази са проникнали дълбоко в румънския бит и дух.

По този данните на словянобългарските лексикални заемки в другите езици стават едни от най-сигурните доказателства за изключителното словно богатство на нашия език, за неговото широко разпространение и за трайното му влияние върху книжовните и говоримите езици на тогавашна Европа. Но най-силните аргументи в потвърждение на това представят възникналите през среднобългарската епоха текстове. Към тях можем да отнесем Дубровнишката грамота на Иван Асен II.

Историческото значение на Дубровнишката грамота на цар Иван Асен II (1218-1241) е изключително голямо. Тя е дадена през 1230 г. на дубровнишките търговци, като им се разрешава да извършват свободна търговия по българските земи, да бъдат освободени от мита в някои области, градове и клисури. Дубровнишката грамота е ценен извор за административно-териториалното деление на българската държава през XIII в., както и за условията на вътрешната търговия от онова време. В нея се очертават границите на тогавашна България.

Лингвистичният анализ показва, че езикът на грамотата е среднобългарски. За това свидетелстват **фонетични** особености като смесване на носовите гласни, характерно за тази епоха, напр.: ^ад№ вм. <д№; вс<д№ вм. всъ<д№; замаяната на э с @: Пр@слава вм. Прэслава. Тези примери свидетелстват, че докато при носовите гласни се наблюдава изравняване на гласежа им, при ятовата гласна имаме стесняване на нейния гласеж.

С интервокалната йота се наблюдава отразен друг тип промяна – тя започва да изпада с отслабване действието на закона за отваряне на сричката, напр.: Дэвллск@@ хор@, Арбанаск@@ зем@.

Морфологичните особености на Грамотата също свидетелстват за настъпил развой, напр. третото новобългарско спрежение на глагола вече се е появило въз основа на старобългарското трето спрежение: дава вм. дава-тъ, к№п№ва вм. к№п№ва-тъ; променил се е начинът, по който се образува описателно бъдеще време, като за това свидетелства настъпилата граматизация на частицата ще: милости не ще имаэти.

Синтактичните развойни тенденции също са се отразили в езика на Дубровнишката грамота. В нея напр. срещаме засилена употреба на кратките дателни форми на притежателните местоимения – особеност, която в ранните старобългарски текстове е изключително рядка [1].

Макар и кратка по обем, грамотата свидетелства за **лексикалното** богатство на нашия език през оная епоха. В нея срещаме книжовни и разговорни думи, редица заети думи, които са останали непреведени, и които в съвременния български език са разширили своято значение. Сред тях са думи като хора 'област, населението на тази област', оризмо 'грамота, свидетелство' оргия 'неприятност, проблем' и др.

Като приложение по-долу давам самата грамота и нейния превод на съвременен български език [2].

“Моето царство дава тази повеля на дубровнишката страна, на обичните и всеверни гости на царството ми да ходят по цялата страна на царството ми с каквато и да било стока, да внасят или изнасят, или каквато и да е стока да пренасят и до която и да е земя или област да дойдат: до Видин ли, или до Браничево и Белград дойдат, или ходят до Търново и цялото Загоре, или достигнат до Преслав и Карвунската област, или до Крънската област, или Боруйската, или в Одрин и в Димитика, или в Скопската област, или в Прилепската, или в Деволската област, или

Дубровнишка грамота
на цар Иван Асен II

в Арбанската земя [Албания], или отиват в Солун – навсякъде да си купуват и продават свободно, без всякаква щета, да нямат запрещение по всички области на царството ми и купуват и продават без грижа като всеверни и обични гости на царството ми. Който ли пък им напакости в каквото и да било на клисурите, на тържищата или гдето да бъде против закона за търговията, то да се знае, че той е противник на царството ми и милост не ще има, но голям гняв ще изтърпи от царството ми.” (Из “История” на Георги Акрополит).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изключително голямо е значението на Дубровнишката грамота на Иван Асен II – както с данните, които съдържа за развоя на нашия език, така и историческите данни за териториалните граници на тогавашна България.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Мирчев, К. Старобългарски език. С, 1985.
- [2] Акрополит, Г. Документи. С., 1988.

За контакти :

Светла Стефанова, спец. Български език и френски език, II курс, Филиал-Силистра на Русенския университет “Ангел Кънчев”

Доц.Т. Георгиева, Катедра по филологически науки, Филиал-Силистра на Русенския университет “Ангел Кънчев”, knidor@abv.bg

Докладът е рецензиран.

Фейлетоните на Христо Смирненски

автор: Мариела Иванова
научен ръководител: доц. Р. Лебедова

Annotation: *Hristo Smirnenski is a master of feuilleton. His feuilletons had a clear political sense. In it he presents pressing social problems and political situation in Bulgaria and Europe. In this aspect, he is compared with two other masters of the feuilleton – Hristo Botev and Aleko Konstantinov.*

Key words : *feuilleton, political sense, social problems, political situation.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Христо Смирненски е познат в българската литература преди всичко като поет, но той има своите изяви и в публицистиката. Прозата му, също като лириката му, е жанрово и тематично многообразна. Той създава хумористични диалози, фейлетони, памфлети, статии, разкази, търсейки жанрове, които дават възможност за израз на гражданска позиция и морална оценка на основните обществени тенденции в съвременността. Публикува ги в списанията „Червен смях“, „Българан“, „Младеч“ и „Маскарад“, във вестниците „Народна армия“, „Заря“ и в седмичната литературно – научна притурка на „Работнически вестник“.

Фейлетоните на Христо Смирненски са с ясен политически смисъл, с рязко поставени социални проблеми и актуална политическа тематика. В тях той не изневерява на своите нравствени принципи, изразени в поезията, а дори ги задълбочава. Хуморът и сатирата придобиват допълнителна тежест и значение, когато тематичния обхват е свързан с обществено – политическите нрави, с гражданския и социалния живот на България и света. Това показва неговата политическа зрялост, богата обща култура и широк светогледен хоризонт.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Христо Смирненски е майстор на фейлетона ⁶. Определян е като блестящ публицист и е сравняван с други двама майстори на този жанр – Христо Ботев и Алеко Константинов. Тяхното влияние се долавя в стила, темите, образите, идейния заряд и авторската позиция.

Влиянието на Христо Ботев върху Смирненски се проявява както в поезията му, така и в публицистиката му. В голяма степен Христо Смирненски продължава традициите, поставени от Ботев по отношение на политическата тема. Това, което ги обличава, е острият интерес към външнополитическите събития, към лицемерието и фалша на европейската дипломация, а също така и дълбокото негодувание срещу типични социални фигури от българския социален живот – чорбаджии, духовенство, лъжепатриоти у единия, капиталисти, спекуланти, политически реакционери у другия.

Христо Смирненски има фейлетон, носещ същото заглавие като фейлетона на Ботев „**Политическа зима**“. И в двата фейлетона се очертава картина на политическата действителност в Европа и на Балканите. Във фейлетона на Смирненски се представя рязко изострената през 1921 година финансова и икономическа криза на капитализма, в резултат на която в редица европейски

⁶ Думата „фейлетон“ произлиза от френски език. Фейлетонът е жанр в публицистиката и документалистиката. Той се основава на актуални събития, теми и прояви. Отличава се с критицизъм и въздействащ език. Ориентиран е предимно към интересите и възмущенията на градското население. Фейлетонът има за цел да залепи даден обществен проблем със средствата на сатирата, а именно хипербола, алегория, ирония, сарказъм или насмешка.

страни се наблюдава подем на работническото движение. Във фейлетона на Ботев е представена политическата незаинтересованост или още по-лошо - привидната лъжлива политическа заинтересованост на псевдопатриотите българи, които не могат да излязат от затворения кръг на битовото време и на робския манталитет, и не правят нищо за промяна на своя живот. В този смисъл заглавието е една своеобразна метафора на времето, което ни представят и двамата автори. Време, в което цари бездействие, замрялост на духовността и липса на революционен устрем. Време, в което социалните и политическите отношения са сякаш замръзнали. Време, в което всички като че ли са заклещени в статичността на пасивното недоволство, изразено само в мислите. В тях много ясно е обрисувана и Европа. Това показва познаването на съвременната (за съответното време) политическа ситуация. Във фейлетона си Ботев персонафицира недъзите на отделните политически режими в един специфичен национален образ, който е смесица от злободневното и исторически и етнически характерното. Така например Бисмарк е обрисован като „възседнал земното кълбо и точи из него пелин за здравето на Германия“, а руският министър Горчаков - „раздава коливо „за Бог да прости“. Докато при Смирненски директно се представя ситуацията в Европа – „над Париж и Лондон виснат тежки оловни облаци, над Рим ехти снежна виелица.....“. По този начин и двамата много ясно ни представят политическата обстановка и международните отношения. И двата фейлетона завършват с описание на зимна картина, внушаваща, че политическата зима няма да свърши, докато не се превъзмогнат лъжата, жестокостта, лицемерната добромерност, зад която се крие всъщност агресия; внушение, че новата пролет няма да дойде, ако липсва борчески дух.

Друг автор, който оказва влияние върху формирането на Смирненски като творец, е Алеко Константинов. В „Гюро Михайлов пътува“ Смирненски с остър сарказъм рисува образа на новия Бай Ганьо, който е достоен наследник на своя бележит предшественик. Смирненски успява да предизвика отвращение у читателя към морала и навиците на съвременния нему Бай Ганьо. Външният им вид е сходен „Гюро е едър, 30 – 35 годишен...мустаци като Вилхелм II“. Представен е в ситуация подобна на Бай Ганьо – пътуването му към Мездра с влак. Гюро е простоват и без чувство за мяра: „Минават 2 – 3 минути и мистър Гюро почва да се чеше по гърба... После вади нещо и го смачква. После завира ръката си в пазвата и пак вади нещо:

- Ех, че са се размножили тия гадинки – мърмори той. – Когато българинът хване въшка, убива я, турчинът я пуска да лази, сърбинът я хвърля, гъркът я гори с кибрит – интимно обяснява той на съседа си....”

В „Бай Ганьо Длъгнеков прави изборни съвещания“ образът на Бай Ганьо Длъгнеков е наследник, или по-скоро двойник на своя предшественик. Тук действията на персонажа си приличат с тези в „Бай Ганьо прави избори“. Във фейлетона си Смирненски ни представя героя си по време на избори, също като Алеко Константинов във „Бай Ганьо прави избори“. Показва ни как Бай Ганьо Длъгнеков се подготвя да спечели изборите чрез измами и купване на гласове:

„– Абе трябват, пари трябват. Хората искат по 500 лв. на глас...”

- Аман бе, джанъм... пари, пари, пари... Я погледни там колко общински пари отидоха...

Бай Ганьо Длъгнеков се усмихна:

- Абе давайте, давайте..... Не бойте се... Нека имаме болшинство, па колкото увеличаваме гласовете, толкова и данъците...”

Героите са почти идентични: Бай Ганьо Длъгнеков – Бай Ганьо, Демагогоолу, Тафроолу – Гочоолу, Бочоолу. Те също така си имат и своите прототипи: Ганю Длъгнеков – Иван Длъгнеков, Крум Демагогоолу – Крум Попов, Тафроолу – Тафров, земеделец, също един от ръководителите на столична община. Фейлетонът на

Смирненски е написан по повод на изборите за общински съветници. В него авторът изобличава липсата на морал и демагогията по време на избори. Смирненски изобличава лицемерието, проявено като фалшиво благонравие, в различни аспекти. Той проявява нетърпимост към притворството, завоалиращо егоистични цели и стремеж към лични облаги.

Във фейлетона си *„Благотворителност. Лекция за неопитните благотворители“* той осмива многобройните и безрезултатни благотворителни спектакли, израз на лицемерната филантропия, т.е. Смирненски изобличава лицемерната благотворителност, от която всъщност се печели. Тема, която го вълнува, е тази за лъжеморала на журналистите, разкрита в *„Репортер“*. Във фейлетона *„Изборни зиг-заги“* изобличава липсата на политически морал.

Имитативността, наложена като поведенчески модел, е същностен белег на времето и удобно прикритие за грубия прагматизъм. Тя е удобна изходна позиция за устремените към властта и за онези, които симулират обществена ангажираност, осигуряваща им ползи, макар и чрез спекулативни ходове и безнравствени действия. По тази причина чрез богатата палитра на смешното Смирненски демаскира и изобличава притворството, паразитизма и обществената поквара.

Във *„Филантроп“* с хаплив сарказъм или убийствена ирония Смирненски изобличава лицемерната природа на народняка, ограбвач на народни средства, лъжлив филантроп и „християнин“ (бай Анастас):

А иначе бай Анастас е добър християнин. Той не отрича Христовата заповед: „Когато имаш две ризи, дай едната на ближния си“, обаче е разумен човек и винаги си казва: „Ако дам една от двете ризи, помощта ми едва ли ще се забележи, нека станат четири, тогава ще дам две.“ А станат ли четири, бай Анастас се прекръства и дава клетва: „Щом станат осем, ще дам четири, за да се разбере нещо!“

В *„Очи“* и *„Слънцето“* разказва за разочарованието на младите хора от буржоазните идеали, изразява протеста им против войната и копнежа им по нов свят.

Във фейлетоните на Смирненски персонажната система е съставена от видни политически и обществени фигури, които попадат в полезрението на българския социум по онова време. Той създава карикатурни портрети на Фердинанд, Борис III и княз Кирил; на министър-председатели, министри, банкери, търговци, висши царски офицери, водачи на партии, политически лидери – Александър Малинов, Васил Радославов, Никола Геннадиев, Теодор Теодоров, Стоян Данев, Атанас Буров и други. Например във фейлетона *„Камък падна от небето“* повечето от действащите лица са известни политически личности: Стефан Бобчев, Янко Сакъзов, Кръстьо Пастухов, Андрей Ляпчев, Д-р Данев. Атанас Буров присъства във фейлетона *„Писма до провинцията“*. В *„Гюро Михайлов пътува“* осмива политиката на Васил Радославов. Във *„Велики мисли на велики мозъци“* образите Александър Стамболийски, Александър Малинов, Сава Добриянов са представени чрез техни мисли.

Несъмнено най-популярният фейлетон на Христо Смирненски е *„Приказка за стълбата“*. Това е последният му фейлетон, написан и публикуван само три – четири седмици преди смъртта му. Тук е показана свободата на човешки избор, дали ще изкачиш или не стълбата на живота и на властта. Във фейлетона героят изкачва стълбата и по пътя заплаща най-високата цена, която всеки човек може да заплати – изгубва себе си. По пътя си нагоре заличава всичко човешко в себе си – от очите до сърцето си. По този начин променя и същността си, унищожава и смисъла на това, за което е тръгнал нагоре. За Смирненски това не е само социално несъвършенство, но и несъвършенство на самата човешка природа. Този фейлетон освен социална насоченост, притежава и нравствено – философски заряд. Той

разкрива разрушителната сила на фанатизма, който лишава от смисъл и най-светлия идеал.

Формално погледнато текстът е приказка, защото в него са използвани елементи от нея – присъствието на чудесното, приказен персонаж (дявола). В него са заложени притчовото начало и дидактичността. И въпреки това, този текст не е приказка. Можем да кажем, че това е фейлетон, облечен в дрехата на приказка. В приказан стил, със средства, които имат преносен смисъл, авторът проследява гибелния път, по който искреният, но откъсващ се от средата си борец за социална правда престава да бъде борец и се превръща в ренегат. Стълбата е ключовият детайл в текста. Тя трябва да бъде изкачена с цената на всичко. На фона на сивите тълпи с жълти лица и чернеещи сухи ръце бялата стълба с розови жилки е като контрапункт. Нейната нежна белота напомня за изкусително тяло с живи капилляри, т.е. тя е зримата плът на греха.

Според Сава Василев стълбата играе важна роля и в популярния библейски мит, в който се разказва за събитие от живота на Иаков по пътя за Харан. Иаков замръкнал по пътя за Харан и легнал да спи под открито небе, подлагайки си камък под главата вместо възглавница. Тогава той сънувал сън, в който видял стълба. По нея слизали и се качвали ангели, а на върха на стълбата стоял самият Бог. За пръв път Господ му се разкрил и му обещал, че ако го почита и тачи, ще му даде земята, на която лежи, и ще умножи потомството му. На сутринта Иаков се грекъл на Бог. Трансформацията на мита в текста е очевидна. Извършена е обаче десакрализация. Класическият мотив е трансформиран с обратен знак. Вместо сключване на завет с Бог – сключване на завет с Дявола, вместо ангелски път между земята и небето – стълбата разделя два социални полюса. Най – високото място в йерархията заемат смъртни хора – земни властници и тирани, опрени на богатството си, вместо Бог. Следователно над земята и хората властват чадата на Дявола, а не Божиата промисъл и воля. Нарушен е извечният порядък. Преобърнати са ценностите. По този начин Смирненски гротесково интерпретира мита за облога на Дявола и легендата за завета между човека и Бога, поставяйки помежду им една нова притча за стълбата. Това е издигането до високите места в буржоазното общество. Издигане, което не минава даром. Колкото повече се изкачва нагоре, толкова повече той се променя и загубва себе си. Изкушението, слепият стремеж към целта, преследването ѝ с цената на всичко сякаш манипулират сетивата на човека и той започва да чува, да вижда, да чувства по нов начин. Светът му изглежда прекрасен, хората щастливи: „*Аз съм принц по рождение и боговете ми са братя! О, колко красива е земята и колко щастливи са хората!*” Изчезва всяка мисъл за борба. Той вече прославя съществуващия вид. Поуката е ясна – не винаги целта оправдава средствата. Един компромис води друг след себе си. Веднъж изневерил на себе си, човекът престава да бъде личност. Върхът на социалната стълба променя човека, променената гледна точка дава друг образ на света и той е често контрапункт на реалния.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Чрез тематичното многообразие на своите фейлетони Смирненски показва колко добре познава живота в цялото му разнообразие. Те са като своеобразен калейдоскоп на съвременността му. В тях оживяват типове, характеризиращи времето, очертават се същностни конфликти за 20-те години на XX век, внушават се идеи, изразяващи гражданската позиция на автора. Годините, в които живее Христо Смирненски са години на политически сблъсъци и социални напрежения. Именно в такова време фейлетонът е изключително актуален, заради своята обвързаност със злободневни проблеми и възможността за полемика. Чрез този жанр Смирненски ясно заявява моралните си принципи и изобличава всичко, което е против неговите разбирания за справедливост и хуманност.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Иванова, Веска; Тодоров, Илия. „Христо Смирненски. Съчинения. Том Втори“. София, 1988;

[2] Иванов, Живко. „ Христо Смирненски (1898 – 1923 год.)“: <http://www.pero-publishing.com/images/stories/Predgovor.pdf>;

[3] Бенчев, Иван, Манолова, Наташа, Сестримски, Иван. „Творци на българската литература. Том Трети“. София, 1985 год.

За контакти

Мариела Иванова, спец. “Педагогика на обучението по български език и чужд език” (английски), III курс, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал – Силистра, e-mail: mariela_ss@abv.bg

Доц. Р. Лебедова, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенския университет „Ангел Кънчев“ e-mail: lebedova@abv.bg

Докладът е рецензиран

Библейски образи в поезията на Христо Смирненски

автор: Станимира Станчева
научен ръководител: доц. д-р. Румяна Лебедова

Annotation: *Biblical symbols in poetry Smirnensky are mainly related to the topic of the proletarian revolution as an opportunity to change the world and man. One of the main biblical symbols is light. The art world in the lyrics of Smirnensky is represented by distinct oppositions.*

Key words: *symbol, proletarian revolution, opposition chaotic-space-chaotic.*

ВЪВЕДЕНИЕ

В историята на българската литература Христо Смирненски заема мястото на “преобразовател”[1], “трансформатор”; “новатор и завършител” на естетически тенденции от 20-те години на XX век. Той е представител на постсимволизма, чиято поетика е свързана с диалектически тип отношения между символистична образност и реализъм на изображението; с мащабност на образите и идеи, визиращи новите за времето обществени тенденции; с двойствено функциониране на образите – на денотативно и на конотативно ниво.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Поезията на Смирненски е пролетарска. В основата ѝ е интернационалната идея за промяна на обществената реалност и създаването на един нов, основан на справедливостта и равенството свят. Този факт, както и влиянието на символизма [2] предопределят стремеж към универсализиране на изображението. То е постижимо чрез образи, които имат митологичен, библейски или исторически характер. Чрез тях в литературата проникват вечни общочовешки представи и идеи, конкретното се универсализира, разширява смисловия си обем, стига се до големи смислови и художествени обобщения.

Библейските символи в поезията на Смирненски са свързани основно с темата за пролетарската революция като възможност за промяна на света и човека. Те носят едновременно традиционния си смисъл, но и смисъла на новия си, пролетарско-революционен контекст и по думите на Никола Георгиев всеки от тях “е също тъй едно малко полесражение, в което отрицанието на старото стимулира новото, земното, борческото”[3]. Чрез тях се търсят измерения, надхвърлящи националното и регионалното, смисълът се обвързва с висшите сфери на духовното и на общочовешкото.

Един от основните библейски символи е светлината. По традиция той се свързва с основния етически конфликт добро-зло, а в поезията на Смирненски чрез противопоставянето на мрака пълноценно изразява и актуалния за времето класов конфликт.

Художественият свят в лириката на Смирненски е представен от ясно изразени опозиции като мрак - светлина, хаос - космос, смърт - живот, пустота - пълнота, разруха – съзидание, обреченост-себеосъществуване. Те могат да бъдат асоциативно обвързани и да се възприемат като полисемантична опозиция, насочваща както към основния конфликт в поезията на Смирненски, така и към налагащия се като основен космотворчески патос, загатнат още в заглавието на стихосбирката «Да бъде ден».

И в трагедийната лирика («Зимни вечери» и «Деца на града»), и в патетичната лирика властно присъстват образите на мрака и нощта, които отвеждат към внушението за скръб и обреченост. Те са универсален символ на злото и на

смъртта. Въпреки различните варианти на художествена реализация, асоциациите насочват към общото внушение за гнет, мъки и наказания, гибел:

*Нощта е черна и зловеща,
нощта е ледна като смърт...(Да бъде ден)*

*Жадувайки пъчи, угасваме в тъма...
Под черните крила на дебнещата смърт
привеждаме чела със трънени венци...(Ний)
Сред мрака непрогледно гъст
стърчи злокобен силует
на някакъв грамаден кръст,
и хилядни тълпи отворед
вървят, подгонени натам
от яростта на златний бог
и мракът става по-дълбок....(Да бъде ден)*

Обвързан с образите на трънения венец и на златния телец, образът на мрака отвежда към темата за мъченическата съдба на човека в едно общество, в което златото е сакрализирано и идолопоклонничеството пред него обезличава и поругава човешкия Дух. Образът на „златний бог“ може да бъде интерпретиран като вариант, като друго название на демоничното. „Златний телец“, идолът, който Мойсей разрушава, се свързва и с представата за отчуждението, нетърпението, страха и гнева, които са характерни за размирните и кръвопролитни времена. Така имплицитно се визира социалният конфликт като извор на човешко страдание и обреченост. В този порядък на съществуване „бледните смъртници“, потопени в мизерия и безнадеждност, „в сълзи и кървав гнет“, креят без бъдеще, без вяра, без духовен хоризонт. Гибелта е физическа и духовна. Постигнато е внушението, че единственият път към спасението е промяната на този свят чрез бунт и саможертва и създаването на нов свят, в който ще властва светлината.

Преображението на света е представено чрез преобърнатата библейска триада хаос-космос-хаос. Съществуващият свят, в който човекът е обезличен, обезверен и лишен от щастие и бъдеще, ще бъде разрушен чрез революция, за да бъде построен нов свят, в който човекът ще се реабилитира чрез пълноценен живот и социална справедливост и той ще носи характеристиките на „очаквания земен рай“. Промяната на света и човека е представена чрез смяна на мрака със светлината.

Пролетарската революция носи символиката на стихийното и поривното – буря, ураган, пожар, лава, огнен дъжд. Чрез нея се разлюляват основите на робския свят („Юноша, „Улицата“, „Карл Либкхнехт“, „Въглекопач“, „Утрешният ден“, „Веригите на мисълта“, „През бурята“, „Бунтът на Везувий“, „Ний“ и др). Изображението има космически мащаби и е представено в романтична светлина.

Огньят се използва като олицетворение на Божията сила, на закрилническото му присъствие, на справедливия съд [4], но и на Божия гняв. Едновременно с това той внушава идеята за изпитание и е осмислян като пречистваща сила, унищожаваша всяко зло. Във всичките си значения той се обвързва със светостта. Чрез този символ представата за пролетарската революция е сакрализирана.

Бурята се свързва с гръмотевичния глас на Бога [5], тя носи значението на Божия присъда. Земетръсът също отправя към темата за Божия гняв. Тези библейски символи представят смяната на един социален строй с друг като катаклизъм, като своеобразен Апокалипсис. Идеята за пролетарската революция като Апокалипсис [6] присъства и с двете си значения – и като „свършек“, и като Откровение. Основанията за такова разбиране са многопосочни – например чрез множеството образи на звезди, падащи като живи факли[7]; чрез мотива за Страшния съд(«Ний»), след който ще останат само праведните, избраните.

Катастрофичният сблъсък е условие за преход към нова ера, макар и в сферата на утопичното като вяра във възможните справедливост и благоденствие.

Идеята за преображение на света и човека е внушена и чрез библейския образ на кръста, който е символ на мъченичество, но и на себеприносянето, на саможертвената смърт и спасението ("През бурята").

Участието в пролетарската революция е представено като "подвиг свят", а светът след нея като свят на възтържествувалата светлина ("През бурята", "Към висини", "Пролетарий" и др). Образът на светлината има своите варианти – зора, лъчи, звезди, ден, маяк, сияние, факел...и внушава идеята за възкресение на живота и на духовното начало у човека. Тя е израз на божие присъствие и благоволение[8], проявление на любовта му към хората и спасение на помрачение от греха свят. Променя се и емоционалната доминанта – скръбта и обречеността са заменени с радост и оптимизъм.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Чрез библейските образи Смирненски обогатява пролетарската литература с универсални културни представи, чрез които се дистанцира от едноплановото изображение, както и от декламативното и дидактичното звучене. Неговите революционни идеи са изразени по нов, емоционално и смислово по-богат начин и художественият свят на неговата поезия е одухотворен от общочовешки идеали и ценности. Загатването на "отвъдни" значения в много от образите им придава романтичен заряд и мащаб на изображението, чрез което социалните проблеми добиват и философско-психологически измерения..

ЛИТЕРАТУРА

[1]Тази негова роля в литературния процес подчертават Ат. Далчев, Г. Милев, Св. Игов, Ал. Бенбасат, Р. Ликова, Н. Георгиев и др.

[2]Смирненски се оформя като творец в годините н връхния разцвет на българския символизъм; и нещо повече - че съвпадението е не само биографично, по време, и че влиянието на художествения момент се чувства подчертано ясно, подчертано пряко и в най-революционните и новаторски творби на поета...(ВЕЛИКИЯТ ПРЕОБРАЗОВАТЕЛ. Традиция и новаторство в лириката на Смирненски, Никола Георгиев)

[3] <http://liternet.bg/publish/ngeorgiev/120/preobrazovatel.htm>

[4] Нов библейски речник, С., 2007, с.921.

[5] Нов библейски речник, С., 2007,, с.149

[6] Пролетарската революция е представена като вулкан още чрез заглавието "Бунтът на Везувий" и като ден на Страшния съд («Ний»).

[7] Звездите ще опадат като живи факли /Исаия 34:4 – Откр.6:14/

[8] Нов библейски речник, С., 2007, с. 1229.

За контакти

Станимира Иванова Станчева, спец. „Педагогика на обучението по български език и чужд език“ (английски език), III курс, Русенски Университет „Ангел Кънчев“, Филиал – Силистра, e-mail: stanimira_ab@abv.bg

Доц. д-р Румяна Лебедова, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенския университет „Ангел Кънчев“ e-mail: Lebedova@abv.bg

Драмата „ Последната нощ на Сократ “ от Стефан Цанев

автор: Радослава Димитрова Колева
научен ръководител: доц. д-р Тодорка Георгиева

Annotation: *In the drama "The Last Night of Socrates" main character is faced with a difficult choice. Choosing to die as a coward or dignity. In short, in izvanteoretichnite events Nee ever have to deal with a life. He lives with his irrationality and bezpredmetnost with its absolute freedom and the will of samopozhertvuvane to objectify in historical formations is always a magic and a folly.*

Key words: *drama, philosophical questions about life, life, death.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Стефан Неделчев Цанев е роден на 7 август 1936г. в село Червена вода, Русенско. Името му е записано в краткия списък на живите класици на нашата литература. Три поколения българи, съвременници на три епохи го четат, гледат на театралната сцена или слушат авторските му рецитали. Стефан Цанев достига до най-високите нива на драматургичното и това е път на овладяване на магията на изкуството, което „се стреми да извиси духа на човека над полезното и необходимото, правейки го човек“. Цанев има афинитет към камерното психологическо и екстремно натоварване на текста с трагични характери, остри конфликти и съдбовно изпитание на моралните стойности и ценности. Най-често персонажите му са поставени в последните часове преди смъртта, когато те са изправени на съдбовен „самосъд“ за смислите и стойностите на човешкия живот, за пропуснатото и преживяното.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Драматургия се нарича изкуството на театралната композиция и представянето на основните драматични елементи на сцена. Драмата се различава от другите литературни родове както по своята специфика, така и поради двойствения характер на драматическия текст: той е едновременно самостоятелно литературно произведение и литературна основа на театрална постановка. Всъщност обаче колкото и важна да е тази двойственост, тя не е единствено определяща спецификата на драматическото произведение. Това, което превръща драмата в произведение, заслужаващо да бъде отделено в собствен литературен род, не е нейното предназначение за поставяне на сцена. Без съмнение това предназначение е повлияло върху формирането на този литературен род и продължава да определя много от неговите особености и днес. Спецификата на драмата като литературен род обаче надхвърля тази задача на драматическия текст, тя има собствена стойност като литературно произведение и извън сцената, а нейните особености я обособяват и отграничават от останалите литературни родове.

Сократ (на гръцки: Σωκράτης, *Сократес*, 469 пр.н.е. - 399 пр.н.е.) е древногръцки философ, един от най-важните символи на западната философска традиция. Чрез проучвания и задаване на въпроси той създава нов клон на философията, която дотогава е ограничена от рамките на теориите за природата, отнасящ се до морала и моралното образование. Този нов аспект на философската наука се нарича етика (от гръцки: етос - характерното за отделния човек, това, което го различава от другите и му придава индивидуални черти). За Сократ моралното развитие е най-важната човешка задача. За него философията не е само куп от учения и догми, а и начин на живот. Живеейки според своите философски принципи,

Сократ няма време да живее "за себе си", отказва да взема и пари за преподавателската си дейност.

Драмата написана от Стефан Цанев се базира на реалната личност Сократ, с други думи прототип на героя е самият Сократ. В едно са вплетени философията не като наука, теория, а философията на живота, неговият смисъл и времето като величина, която го характеризира. Всъщност в тази драма се разглеждат въпроси на които и днес търсим отговори...

Колко струва един човешки живот? Колко силна е вярата ни в доброто? Къде е границата между доброто и злото? Познаваме ли наистина доброто и дали ако го познавахме щяхме да вършим само добрини? Всъщност животът не е ли едно безумие?

Ако в душата на Сократ никога не е блясвала мълнията на това безумие, това показва, че тая амюзична натура - като начало на диалектичния логос в историята на гръцкия дух - никога не е чувствувала пулса на живота в неговото тайно безсмислие. Разрушителят на орфиката и мита не можеше да проникне в извънпознатия мир на душата, където вместо език и рефлексия се движи нещо безкрайно и дълбоко. Чужд на мистичния екстаз и еротичния шемет, нравственият гений на Сократ жадуваше само знание, знание. С горда ирония той разделяше истината от лъжата, индивидуалното от общото и сплиташе из улиците и площадите на Атина понятия, вместо да продължи в себе си трагичното движение на оня дух, който преди него търсеше съдбата и закона на всемира в играта на вечния огън и в анархията на апайрона. Думите, които тоя фанатик на логоса слушаше през своите сетни часове - "Сократе, прави музика, Сократе!..." - са вик на хаоса и откровение на оная демонична сила, която е необходима за всяко висше съществуване, защото само чрез нея и в нея започва истинското раждане на духа. Тези думи са тъмният шепот на живота, геният на онова сърце, което жадува вечна наслада в недрата на безкрайното.

Интелектуално-нравственият патос на Сократ е присъщ, разбира се, само на заинтересованото от някои практични или теоретични цели съзнание. Това е патосът на интелекта, на оная хипнотизиран от еднообразие и абстрактност орган, който превръща живота в труп и на мястото на индивидуалния - с никакви думи и понятия недостъпен, прост и безмерен процес - поставя един безкръвен сурогат. Сократ е с една дума възплъщение на диалектичния човек и затова той е истинският враг на Диониси.

Сократизмът води всякога не само към унищожение на волята за непосреден живот и съзерцание, но и едновременно той прави скрития ритъм на творчеството невъзможен. Под сократизъм разбираме интелектуализъм и съзнание за емпиричните различия в света извън нас. В такъв смисъл той се явява отрицание на творчеството. Творчеството е винаги един процес на оная първична спонтанност, която няма нищо общо с интенционалния поток (stream of thought) на съзнанието и която се изразява чрез стремежа си да проникне в дъното на нещата. Творческото Аз е геният на хаоса, заключен в себе си и заливащ себе си, подобно на монада, която няма никакви прозорци и която отразява в себе си универсума. Затова всичко онова, в което животът е получил същина и твърд, след като се е самопожертвал по силата на своята собствена съдба - е образ на битието, съзерцано в неговата основна същност. Творческото Аз означава тъждество от безкрайно битие и безкрайно чувство. То е медиумът на оная среща и онова съвкупление на обективния свят с хаоса, което превръща хаоса в небо и му вдъхва дух на безсмъртие. Съществуването на това Аз е всякога признак на интуитивен живот и на воля за преображение на аморфното преживяване в образ. Светът обаче, в който творческото Аз е обективирало своите съдържания, представя един нов свят, какъвто е светът на изкуството или религията.

Поискаме ли да прозрем в самите прояви на творческото Аз, трябва да знаем, че тези прояви са плод на оная металолична съдба на живота, по силата на която той се самопожертвува, отричайки се от своята примитивна самостоятелност, за да приеме една форма и така да стане образ на Неизменното. Така например еротичното преживяване се осъществява само за да осъществи вечната същност на живота, а заедно с това да го превърне в оная идеална ценност, която, съединена с качественоста на личното преживяване, съставя историчната значимост на живота. С други думи, еротичната емоция става дух в оная могъщ миг, когато се възвзема над своята безсмислена субективност, за да създаде своя извънвременен смисъл.

Ние знаем толкова малко за живота и може би никога не ще можем да обхванем неговия истински смисъл. Опитът да го направим достъпен на теорията и анализа, се сблъсква с един парадокс, чиято неразрешимост обяснява същината на самия живот. Тук се повтаря оная трагедия на философското съзнание, която се крие и в схващането на световния процес при Хераклита и Бергсона. Обаче този парадокс е трагедията само на теоретичната рефлексия. За теоретичния човек животът не е никакво противоречие и понятие. Той се къпе в морето на неговата мощ и безсмислие, без да знае защо и за какво. Освободен от интересите на съзнанието, той се отдава на дионистичния танц, загубил език и взор. Тази воля за унищожение на осъзнатия принципен индивидуализъм, за сливане и самозабравяне, за самозамайване отвъд доброто и злото, истината и лъжата, е вечното Да и хаоса, на всемогъщия живот, който всякога се ражда, за да изгори в пламъците на своята стихия и да възкръсне като дух.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Борбата за възвръщане на човека към себе си, борбата за човешкото тъждество, съзнанието за непосредствено взаимодействие между света и човека естествено довеждат до една друга фаза на отношение между микрокосмоса и макрокосмоса – до напрегнатия, драматичен процес на обособяване на личността, до търсене на една по – висока консолидация на личността.

„Последната нощ на Сократ“ е най-силната драматургична творба на Стефан Цанев и със сигурност - любимата на самия автор. Днес, години по-късно, тя отново звучи като откровение в условията на несъвършената ни демокрация. Какво е свободата - не е ли тя вътрешно състояние, променя ли се усещането за нея в зависимост от гледната точка? Кога се живее по-лесно - когато си "роб", или когато притежаваш изстраданото право да избираш? Кое е за предпочитане - да бъдеш палач, но да умреш като философ, или обратното?

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Liternet.bg. Янко Янев
- [2] Розалия Ликова. Писатели и времена. 1968
- [3] Стефан Коларов. Съвременни поети. С., 1978

За контакти:

Радослава Димитрова Колева, студентка, специалност „Педагогика на обучението по български език и английски език“, IV курс в Русенския университет „Ангел Кънчев“, Филиал – Силистра, e-mail: radoslavcheto_1990@abv.bg

Доц. д-р Тодорка Георгиева, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенски университет „Ангел Кънчев“, e-mail: rk-fn@uni-ruse.bg

Ботев през погледа на съвременниците си

автор: Габриела Узунова

научен ръководител: доц. д-р Румяна Лебедова

***Annotation:** This paper is about a brilliant poet and revolutionary Hristo Botev and how his contemporaries remember him. Botev's coevals share their impressions and memory of him. Here I present some quotes about his manner and life conveyed by his friends and followers.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Когато се говори за Ботев става ясна неспособността на езика да изрази дълбочината и силата на чувствата и усещанията, да се намерят точни думи, които да разкрият уникалността на гения. Написаното за Ботев надхвърля многократно написаното от него самия и като че ли това не е достатъчно. Защото за българите той не е само велик поет и герой-революционер. Той е един от знаците на българската идентичност, един от онези личности наред с Паисий, Левски, Раковски, които дават на българина самочувствие, с което да живее, въпреки трагичната си историческа участ.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Животът на титаните винаги поражда митове, самият той се превръща в мит. Само 28 години е краткият му житейски път от малкия подбалкански град до връх Околчица. Има нещо символично в това, че първата рожба на даскал Ботьо Петков се ражда на Коледа. Рождената му дата носи символиката на началото, на пречиштането, към прехода към новия кръг от духовната спирала. Сякаш още раждането бележи съдбата му с величавост и жертвеност. В родния дом, чрез майчината ласка и песен и бащината мъдрост и строгост той възприема онзи типичен национален дух, съхранен през мрачните векове на робството.

Екзистенциалният му избор сочи посоката и Смисъла на човешкия живот. Още приживе създава митология и сам се вписва в нея. Той сам избира съдбата си, както и тя него. Той ни показва как се зрее за саможертва и смърт по пътя на идеала. Той изкача своя път към Голгота с решителност, присъща на малцина. Ботев е върхна точка и синтез на националната ни душевност. За това за него говорим като за митичен образ на българския герой.

Разказите за Ботев са изпълнение с вдъхновение и удивление. Образът му е моделиран по библейски схеми, които реализират личността му и го представят в романтична светлина - възвишен, монументален, излязъл на борба със стихии и побратам на самодивите.

Към неговия образ са се устремявали вдъхновено редица български художници, които се опитвали, както се изразява Стоян Заимов, „да характеризират Ботева с най-ясни и гъсти краски“. Те са се уповавали не само на субективното си тълкование на творческата личност, но са черпили вдъхновение от спомените на Ботевите съвременници.

Иван Вазов го представя като образец на мъжка хубост: „Той беше висок, едър – почти исполин – с черни, пламенни очи, с нос дълъг, римски, малко кривичък към лявата буза, челото му широко, благородно, на двата края на което, под бялата кожа, постоянно треперева сини жилчици, косата му черна, щръкнала. Умната му физиономия, необикновено високият му стан, гърлестият му говор и смях, гордият му смел и разкрячен ход го отличаваша и туряха по-горе от множеството, сред което вървеше замислен.“

В своята „Опит за биография“ Захари Стоянов не пропуска да подчертае мъжественото обаяние, което излъчва Ботев. То е в синхрон с благородството и

гордостта му, с железния характер и силна воля: „Христо бил образец на хубостта в пълния смисъл на тая дума. Ръст класически, очи големи и черни като на гарван, вежди-пиявици, чело изпъкнало и широко, което красяло къдравата глава като венец, нос римски, брада и мустаки черни, коса къдрава, лице и ръце бели и деликатни, гърди и плещи широки – да му се ненагледаш...при това прибавете огненото му и ораторско слово, дарбата на разказчик да описва и представлява в живи краски всичко, за каквото говори, да иронизира и увлича и ония от слушателите си, които напада – вие ще да имате пълния портрет на Христа Ботйова.”

Но с физическия образ, даден от Захари Стоянов не е бил съгласен близкият приятел на Ботев, писател и публицист Стоян Заимов. Той ни дава една по-различна представа за образа на Ботев: „Ботев беше действително образец на мъжка красота, при това висок, снажен, с офицерска виправка, гдето се е рекло левен-гидия. Косите му не бяха черни и лъскави, както казва биографът, а „кария”, при това гладки, светли и мазни. Очите му бяха действително големи, но не „черни като на гарван”, както ги рисува биографът, а бяха също като косите му „кария”, при това малко подвижни и почти всякога спокойни, като че ли гледаха вечно върху една отдавна избрана точка... Челото му беше широко, но не и изпъкнало, а равно и гладко. Брада и мустаки не черни и гъсти, а кафяви и възредки. Ръцете му бяха бели, но не деликатни, а големи и кокалести, каквито са били на баща му. Знакът на лявата страна на челото му във вид на латинско S не е венна жила, както казва биографът, а знак с нараняване на острото на фурка, когато е ходел по риска в калоферските улици.. Действително изпъкваше дебела венна жила, когато биваше раздразнен, или пък когато събираше всичкото внимание върху разрешаването на някои задача, но тази жила се появяваше не от дясната или лявата страна, а по средата на челото му, каквато жила имаше Любен Каравелов...”

Излагайки в хронологичен ред биографията на Христо Ботев – рождената дата, образованието в Русия, учителстването му в Задунаевка и Калофер, емиграцията му в Румъния, редактирането на вестник „Знаме”, „Будилник”, „Нова България”, литературните му изяви, подвига на парахода „Радецки”, боя при Милин камък и геройската му смърт сред суровата природа на Врачанския балкан, Захари Стоянов дава една много висока оценка на героя. Многократното сравняване на Ботев с велики исторически личности показва неговото над национално значение: „Христо Ботйов е бил човек, роден и предназначен от необяснимите стихии да бъде голям човек, да води подире си тълпите, да заповядва и да прави епохи...Ако той беше син на Италия, щеше да бъде ако не Гарибалди и Мацини, то поне тяхната дясна ръка. Ако беше французин,съвременник на Юлската революция или на Луи Наполеона, то първата барикада на града Париж, щеше да се нарича „Ботйова”...”

Още по-светъл изпъква образът на революционера поет от пламенните думи на близкия му съратник Стоян Заимов: „Кой е Ботев?...Българинът, който възпя политическия идеал на бившия турски роб, а днес свободен народ...Като четеш неговите произведения, представляваш си го като Хала, с един размах крепости събаря, с един поглед империи разрушава...А фразата му? О, фразата му е вулкан, извергающ гореща лава, разтопен свинец и дъжд от гореща пепел.” Тази ярко образна, революционно-романтична характеристика на Ботев остава в съзнанието на българина и до днес.

От всичко в личността на Ботев блика неукротима енергия, насочена към творческия изказ. Хората, които са се докоснали до поезията му остават удивени от чувствата, които извират от нея. От единството между думи и дела извира енергията, която го превръща в мерило за българския национален дух. Захари Стоянов поставя своя акцент върху ораторския дар и върху поетичния талант на поета революционер, и подчертава способността му да разказва „божествено” и „красноречиво” чрез „огнено и ораторско слово” : „И с живо слово, и с перо, и с вънкашни обръщения, и с поведение, той бил достоен да запалва хората, да ги кара

да мрат за идеята. Който го чувал един път да говори, който го виждал как живее и се води с хората, той не можел вече да го забрави през живота си. Никаква гордост, никаква надменност към ония смъртни братя, които продавали боза и били кръчмари...”

Освен като оратор, потомците на Ботев съхраняват образа на „ангел спасител”. Удивителното единство на сърцето и разума у Ботев, единството на живот и творчество, на думи и дела, на живота и смъртта, на индивидуалното и наднационалното, на човешкото и историческото, му придават чертите на икона: „Какъв ми се видя Ботев? Чудно ми е, че в портретите, които рисуват, той е много черен. Видя ми се малко светъл, като че от челото му, от цялото му лице се излъчваше някакво сияние, като ореол, какъвто сте виждали по иконите. Очите му пронизваха...”

От една страна образът на Ботев, на който се гледа като на икона, а от друга – владее на словото като литературна схема за сакрализиране, защото „В началото бе Словото и Словото бе у бога и Бог бе Словото” ни кара да погледнем на Ботев като на Спасител, повел народа си към избавление. Поривът към свободата предопределя цялостното му поведение, житейския му път, мотивира отношението му към света и става неговото „Символ верую”. Този порив и копнеж по свободното битие раждат у Ботев думите на готовност за подвига: „Аз ще направя ръцете си на чукове, кожата си на тъпан и главата си на бомба, пък ще да изляза на борба със стихииите...” В това самопризнание е целият Ботев!

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ботев е идеолог и борец за свобода във всичките й форми. Затова бихме могли да твърдим, че в дадения исторически момент той е върховен израз на българското. Няма по-гениална и всеобхватна, по-силно въздействаща и вдъхновяваща хората поезия от Ботевата. Тя е върховен израз на наслоявания с векове гняв на българина, към всеки, който ограничава свободата му и отнема представата му за родно – дом, близки, родина. Чрез единството между изречено и сторено, чрез абсолютната безкористност и саможертвеност в името на Отечеството, Ботев се вписва в националната митология и се превръща в нравствена мяра за редица поколения.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Игов, Св. История на българската литература, София, 2001
- [2] Динова-Русева, В. Христо Ботев в българското изобразително изкуство, С., 1976
- [3] Лебедова, Р. История и литература, РУ, 2008 [4] Динеков, Петър. Христо Ботев – геният на една епоха, С., 1973
- [4] Динеков, Петър. Христо Ботев – геният на една епоха, С., 1973

За контакти

Габриела Узунова, спец. “Педагогика на обучението по български език и чужд език”(английски), III курс, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Филиал – Силистра, e-mail: gabi_uz@abv.bg

Доц. д-р Румяна Лебедова, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенския университет „Ангел Кънчев” e-mail: lebedova@abv.bg

Докладът е рецензиран

Билингвизмът като социално явление в България

автор: Илиана Михайлова

научен ръководител: доц. д – р Тодорка Георгиева

Annotation: *Ability to speak two languages. It may be acquired early by children in regions where most adults speak two languages. Children may also become bilingual by learning languages in two different social settings. A second language can also be acquired in school. Bilingualism can also refer to the use of two languages in teaching, especially to foster learning in students trying to learn a new language.*

Key words : *bilingualism, bilingual*

ВЪВЕДЕНИЕ

Билингвизмът (двуезичието) е твърде разпространено явление в целия свят. През последните години развият се процес на демократизация в световен мащаб подсили това явление междуезиковите контакти зачестиха, даде се възможност за свободно общуване между народите. Явленията от миграционен характер, небивалият разцвет на средствата за комуникация, демократизирането на науката и научните изследвания, както и стремежът на културите към общуване и взаимно обогатяване по безспорен начин доказва, че състоянието на многоезичие е характерно за бъдещето на всяко общество. Все по-често днес се смята, че гражданинът на утрешния ден трябва да бъде годен за междуетническо общуване. Почти всички суверенни държави било то официално моно или мултиезични, се сблъскват с проблема каква политика да прилагат по отношение на малцинствата, техните езици и образование. В развитите демократични държави се водят постоянни дискусии по проблемите на образованието в условията на множественост на културите и езиците. Търсят се съответни политически решения и се предлагат различни модели за нуждите на конкретната образователна програма. В тези дискусии особено място заема билингвизмът (двуезичието).

В съвременната литература се употребяват паралелно двата термина – двуезичие и билингвизъм, за хората, които говорят едновременно два езика. При тях съвместно функционират две езикови системи в говорното общуване. Двуезичието се разглежда като психически механизъм от знания, умения и навици, позволяващи на човека да създава и поражда речевы произведения, последователно принадлежащи на две езикови системи. Определят се следните видове двуезичия: симетричен, когато двата езика се знаят еднакво добре; асиметричен, когато единият език е доминант, като обслужва повечето ситуации на общуването, а другият само се разбира или се говори слабо; хоризонтален, когато и двата езика са равностойни на своята функция или семейна роля.

Билингвизмът може да бъде също пълен и непълен. Пълен, когато двете езикови системи са овладени достатъчно добре и при говорене едната не оказва влияние на другата. Непълен, когато говорещият владее добре единия език, но не владее добре другия език и при общуването употребява чести заеми от първия. Мнозинството от учениците, идващи от село в града, са непълни билингви, защото не владеят добре говоримо български език.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Въпросното явление е широко разпространено и у нас. Открай време България е била кръстопът за много народи. Това движение на народите е дало отражение върху облика на българската нация. Днес в състава ѝ влизат различни етнически малцинства власи, гърци, арменци, евреи, но най-многобройни са турците и циганите. Много често децата на семействата билингви от села, отдалечени от града, постъпват в училище (дори в гимназиалния етап) със съвсем ограничен

лексикален запас от българския език и това създава редица трудности при по-нататъшното им обучение. Нещо повече – това действа на някои учители демотивиращо за работа и дори понякога предизвиква у тях отчаяние. Успеваемостта и постиженията при такива ученици са ниски.

Какво трябва да имаме предвид, когато работим с ученици билингви

При преминаването на една култура към друга се наблюдават значителни промени в лексиката, често носещи характер на качествен скок, а строежът на езика е способен да остане непроменен. В процеса на обучение на децата билингви наред с езиковите трябва да се имат предвид и културните особености, които влияят положително или отрицателно върху овладяването на българския език, за да се структурира правилно учебното съдържание и да се поднася дозирано. Децата билингви понякога постъпват в училище, усвоили варианта на официалния език, който общността е създала за нуждите на комуникацията в самата общност. Този език се характеризира с редица отклонения от нормата. Всичко това обяснява разпространеното явление билингвизъм и в същото време ни кара сериозно да се замислим върху проблемите, които има това население при овладяването на официалния език българския. Развитието на демократичните процеси в нашата страна изправя образователната ни система пред необходимостта да решава проблемите на обучението на двуезичните деца в съответствие с практиката в развитите демократични държави. Статистическите проучвания сочат непрекъснато нарастване броя на децата-билингви. Тяхната социализация е процес продължителен и специфичен, свързан с преодоляване на редица трудности. В основата на този процес лежи овладяването на официалния език, защото самостоятелната интелектуална изява на младежите в обществото изисква висока езикова култура. Усвояването на българския език от двуезични деца на равнище битова реч е предпоставка и факторно условие за интензивно обучение в клас и по-нагоре. Ако тази възможност се пропусне по обективни или субективни причини (деца-билингви не се обхватат в системата на предучилищно възпитание или пък възпитателите им в детската градина не са подготвени в необходимата степен за сложната работа по овладяването на българския език) учебният процес в началния курс се обременява с допълнителни трудности и грешки.

Обучението по български език на учениците-билингви има своя специфика, защото билингвистичната ситуация влияе върху системата на обучение въобще. Децата-билингви от етнически малцинства не са специфична категория в проблематиката на специалната педагогика като наука. Те са изключение и от дефиницията за деца със специални педагогически нужди, освен случаите, когато има и други проблеми наред с изпитваните трудности от чисто езиков характер. Но общо взето децата-билингви, освен че са двуезични са и бикултурни, т.е. носят двата езика и двете култури. Те имат специфични методики, форми и подходи за тяхното обучение, необходимостта от създаването на една по-гъвкава педагогическа стратегия. Световната психо- и етнопсихолингвистика доказва, че когато се вземат предвид факторите като етнокултура, традиции, особености на майчиния език като езикова система, овладяването на втория език става по-лесно и по-бързо. Отчитането на този факт ще гарантира по-нисък процент на неграмотни по отношение на официалния език сред някои етнически групи, както и ранна езикова социализация на децата, растящи и обучаващи се в условия на билингвизъм. Една единствена държава може да съдържа множество езици и един единствен език може да бъде говорен в много държави. Ако вземем предвид народите, които населяват планетата и езиците, които те говорят, то ние ще се намерим пред едно почти неподдаващо се на описание многообразие. От друга страна това положение бързо се променя, поради миграционните процеси и значителното развитие на средствата за комуникация, които правят по-сложна етническата и езиковата действителност във всяка страна. В последно време у нас започна често да се

говори и пише за билингвизма във връзка с обучението на българските турчета и роми, получили правото да изучават майчин език в училище.

Интересът към двуезичието се свързва с 1907 година и с изследването на Л. В. Щерба. Изводите му стават основополагащи в съвременната теория на езиковите контакти. Той скицира програмата за изучаване и описване на езиковите контакти като процес на интерференцията. Труден е въпросът за дефинирането на двуезичието, поради сложността и многоплановостта му като явление. Има различни определения, на повечето от които в една или друга степен им липсва достатъчна обхватност и точност. У. Вайнрайх (1922) под двуезичие разбира владенето на два езика и редовното превключване от единия на другия в зависимост от ситуацията на общуване.

Условията за изучаване и усвояване компонентите на двуезичието позволяват да се различават: ранен и късен билингвизъм, чист и смесен, контактен и неконтактен. Условията, при които се използват знанията от двата езика, позволяват да се различават контактен и неконтактен билингвизъм, индивидуален, групов и масов, функционално пълен и функционално непълен тип двуезичие. Като ранен и късен тип, двуезичието се определя от възрастта, в която започва изучаването на втория език. Като чист и смесен тип, билингвизмът се характеризира по признака владене на двата езика. За чисто двуезичие говорим тогава, когато двата езика съществуват като автономни знакови системи, в противен случай двуезичието е смесено (по Л. В. Щерба). Контактният и неконтактният тип се различават по признака среда на общуване, в зависимост от наличието или отсъствието на условия за непосредствено общуване с носителите на втория език. Индивидуалният, груповият и масовият билингвизъм условно се различават по степента на разпространение на двуезичието, компонентите на което се явяват конкретните езици и избора на обекта за изследване. Бондалетов (1987) счита, че ако владенето на двата езика е характерно за отделни членове на социума, то това е индивидуален билингвизъм, ако е характерен за по-голям кръг от хора, то той е масов. Масовият билингвизъм може да обхваща населението на един регион от страната (административно-социална област или икономически регион), а може и цялата нация. В първия случай двуезичието е регионално, а във втория национално. Ако билингвизмът е свойствен за всички без изключение социално-културни групи от народа, се нарича пълен или цялостен. Като функционално пълен и функционално непълен тип двуезичието се характеризира от гледна точка на използваните форми на речта (четене, писане, говорене, разбиране), а така също от гледна точка на функционалния обем на употреба на компонентите на двуезичието в различните сфери на социалната дейност. Същински билингвизъм е координативният билингвизъм. За такъв можем да говорим само ако и двете езикови системи са усвоени от детето достатъчно добре. При координативния билингвизъм се поставят в пълно равновесие двата езика, които се ползват свободно. Той предполага достатъчно функционално овладяване на двете езикови системи на ниво: фонетика, граматика, лексика и прагматика.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

На каква възраст детето учи най-добре втори език?

Колкото по-рано, толкова по-добре ще научи езика. Изследвания и експерименти показват, че децата, които учат втори език преди навършване на четири години, използват същата част от мозъка си, с която учат и майчиния език. Освен това малките деца не се притесняват и естествено имитират произношението на втория език.

Какви са предимствата на двуезичието?

Децата по-лесно решават проблеми, по-креативни са и имат по-добро разбиране за комплексни ситуации. Дори и да загуби интензивна връзка с езика в

основното училище, ако по-късно отново се върне към него много по-лесно и бързо ще го усвои в сравнение с другите деца.

Освен това ще бъде по-самоуверено и ще има развито отношение към чужди култури.

Ще навреди ли ученето на втори език на овладяването на български език /майчиния език/?

В повечето случаи ученето на втори език ще засили познанията по български език /майчиния/. Сравняването на двата езика ще помогне на детето да разбере по-добре всеки един от тях.

По-трудно ли е за детето да учи два езика едновременно?

Няма емпирични данни, но със сигурност не е необходимо детето да има специални умения или заложби, за да расте двуезично. Ако едно дете от съвсем малко е в среда от два езика, то ще овладее и двата.

Езикът не е цел, а средство за обучение и възпитание.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Ангелов, Б., „Комуникативни аспекти на ранното чуждоезиково обучение“, София, 2007 г.

[2] Ангелов, Б., „Детето и светът – между езика и речта“, София, 1994 г.

[3] Здравкова, Ст. и Хр. Кючуков, „Ограмотяване в условия на билингвизъм“, София, 1998 г.

[4] Колева, И., „Билингвална технология. Рефлексивния подход за обучение на децата от ромски произход“, ГЛ, 2004 г.

[5] Кючуков, Хр., „Обучението по български език в детската градина в условията на билингвизъм“, София, 2008 г.

За контакти:

Илиана Галинова Михайлова, студентка, специалност „Педагогика на обучението по български език и английски език“, IV курс, Русенски университет „Ангел Кънчев“, Филиал – Силистра, email: mihaylova_3009@abv.bg

Доц. Тодорка Георгиева, Катедра по филологически науки, Филиал – Силистра към Русенския университет „Ангел Кънчев“ e-mail: knidor@abv.bg

Докладът е рецензиран

Тоталитарният режим в България

Автор: Мария Веселинова, студент в I курс,
Университет "Овидиус", Констанца, Румъния
Научен ръководител: доц. Тодорка Георгиева

Ce înseamna sa fii european

Georgieva Maria-Denitsa

***What means to be an european citizen?** In the transaction rights and freedoms, that were created with the establishment of the European citizenship (1993), are observed. For example the right of free transpassing and stay in another country member of the EU, the right of diplomatic protection outside EU and the right to participate on the local elections, hold in the country we live or study, no matter of our nationality.*

***Key words:** european citizenship, country member of the EU, rights and freedoms*

INTRODUCERE

În anul 2013 se aniverseaza 20 de ani de la infiintarea cetățeniei europene, bazele acesteia fiind puse in Tratatul de la Maastricht, care a intrat în vigoare la 1 noiembrie 1993.

La începutul Tratatului, în articolul B al dispozițiilor comune, statele membre au decis: "întărirea protecției drepturilor și intereselor resortisanților statelor membre prin instituirea unei cetățenii a Uniunii" [2].

Mai departe, în articolul 8 al Tratatului, se precizeaza ca cetățean al Uniunii Europene este orice persoana care are cetățenia unui stat membru si care se bucură de drepturi și au obligații, care sunt prevăzute în acest articol.

Dar ce înseamna sa fii cetățean european si care sunt drepturile de care beneficiem?

EXPUNERE

Pentru a da raspunsul bun la aceasta întrebare, in primul rând trebuie sa explicam ce reprezinta cetățenia europeană.

Cetățenia europeană nu înlocuiește cetățenia națională, ci vine în completarea acesteia, adăugând noi drepturi. Ea are ca scop sa ajute orice persoana fizică sa participe mai bine în viața politică și socio-economică a statului membru în care se afla. "Deținerea unei cetățenii naționale a unui stat membru al Uniunii este absolut necesara pentru dobândirea cetățeniei Uniunii. Contrarul este imposibil - cetățenia europeană nu poate fi folosită pentru dobândirea cetățeniei unui alt stat membru, altul decât cel a cărui naționalitate o are persoana. Cu toate acestea, statele membre își păstrează dreptul de a stabili propriile condiții pentru dobândirea sau pierderea cetățeniei lor naționale"[4].

După ce am stabilit ce reprezintă cetățenia europeană, o sa analizez cateva din drepturile descrise in articolul 8.

Primul drept descris in acest articol este acela de "liberă circulație și de ședere pe teritoriul statelor membre"[2].

Probabil acesta este dreptul cel mai bine cunoscut si folosit. Datorita lui putem sa calatorim, sa mergem în vacanța sau sa gasim un loc de munca si sa ne stabilim mai ușor într-un alt stat membru.

Dobandirea acestui drept ne permite sa învațam în alte state membre, diploma astfel obtinuta fiind recunoscută în toate țările UE, pentru că fiecare dintre acestea are încredere în calitatea sistemelor de învățământ ale altora.

Pentru a promova învățământul în strainatate "UE a condus programe de promovarea schimburilor educaționale pentru tineri de a învăța și de a studia în străinătate, să învețe noi limbi străine și să participe la activități cu școli sau colegii din alte țări. Printre aceste programe sunt "Comenius" (învățământul secundar), "Erasmus" (studii

superioare), "Leonardo da Vinci" (formare profesională), Jean Monnet" (didactice universitare și de cercetare în instituțiile europene)"[1].

Probabil cel mai cunoscut program dintre ele este Erasmus, stabilit în 1987 și al cărui scopul este schimbul studențesc pentru studii într-un alt stat membru. În program participa 33 de state (27 de state membre plus Islanda, Norvegia, Lihtenstein, Elveția, Croația și Turcia.) Dreptul de a participa la Erasmus îl au doar studenții care sunt resortisanți ai unui stat membru al UE și care studiază în universitățile acreditate, care au contracte cu astfel de alte universități din alte state membre.

Mai departe, în articolul 8b al Tratatului de la Maastricht se presupune ca "orice cetățean al Uniunii, care își are reședința într-un stat membru și care nu este resortisant al acestuia, are dreptul de a alege și de a fi ales la alegerile locale din statul membru în care își are reședința, în aceleași condiții ca și resortisanții acelui stat ... orice cetățean al Uniunii care își are reședința într-un stat membru și care nu este resortisant al acestuia are dreptul de a alege și de a fi ales la alegerile pentru Parlamentul European în statul membru în care își are reședința, în aceleași condiții ca resortisanții acelui stat"[2].

Cu aceasta cetățenii europeni dobândesc drepturi politice specifice. Indiferent de naționalitatea noastră sau țara în care trăim, avem dreptul sa votam la alegerile locale din aceasta țara și la alegerile pentru Parlamentul European. Aceste drepturi nu sunt pe deplin legitime. Ele pot fi limitate, atunci când este necesar, din cauza unor probleme specifice fiecărui stat. Cu toate acestea, din punct de vedere tehnic, avem dreptul sa alegem primarul pentru orașul în care trăim, în orice țară din UE.

În articolul 8c este prevazut cazul ca: "Orice cetățean al Uniunii beneficiază, pe teritoriul unei țări terțe în care nu este reprezentat statul membru al cărui resortisant este, de protecție din partea autorităților diplomatice și consulare ale oricărui stat membru, în aceleași condiții ca și cetățenii acelui stat" [2].

Deci fiecare cetățean are dreptul la protecție consulară în afara UE. De exemplu, dacă un cetățean bulgar merge în excursie într-o țară din Africa, și are nevoie de protecție diplomatică, dar în aceasta țară nu există o reprezentare diplomatică sau consulară din Bulgaria, el are drept la protecție din partea autorităților unui alt stat membru al UE, care are reprezentare în aceasta țară, cum ar fi de exemplu Marea Britanie. Ajutorul care va fi acordat acestui cetățean bulgar nu o sa fie cu nimic diferit de ajutorul care o sa fie dat unui cetățean britanic, aflandu-se în același situație.

În urmatorul text este presupus ca: "orice cetățean al Uniunii are dreptul de a adresa petiții Parlamentului European", precum și ca "orice cetățean al Uniunii se poate adresa Ombudsmanului"[2].

Pentru ca institutiile UE sa fie mai accesibile pentru cetățeni, prin Tratatul de la Maastricht a fost creat postul de Ombudsman. El este numit de către Parlamentul European și are aceeași mandat ca el - 5 ani. Ombudsmanul este responsabil sa ajute cetățenii, în cazurile de administrare defectuoasă în care instituțiile sau organele oficiale au încălcat legea, nu au respectat principiile bunei administrări sau au încălcat drepturile omului. Exemplele includ: nedreptate, discriminare, abuz de putere, lipsa sau refuzul de informații sau proceduri abuzive.

Obiectivul Ombudsmanului este de a examina aceste plângeri și de a încerca să găsească soluție care sa fie de acord între reclamant și instituția sau organismul.

Cetățenii Uniunii europene au și mai multe drepturi, care nu au fost precizate în Tratat, dar fac parte din legislația secundara a Uniunii. Ele sunt "dreptul la viață, integritate, libertatea de exprimare...dreptul la grevă, de a fi informat și consultat, dreptul de a concilia viața de familie cu viața profesională, dreptul la ocrotirea sănătății și la ajutorul social în întreaga UE"[1].

Cu Tratatul de la Amsterdam, care a intrat în vigoare în 1999, au fost adaugate mai multe drepturi.

Tratatul include un articol nou, consacrat principiul general al nediscriminarii. Conform acestuia, Uniunea Europeana poate combate orice forma de discriminare,

indiferent dacă e pe baza de rasă, religie, etnie, vârstă, origine, etc.

Prin Tratat este consolidat principiul de egalitate între femei și bărbați la locul de muncă și au fost adăugate o serie de drepturi. Cetățenii europeni se pot adresa instituțiilor europene într-o limbă oficială și au dreptul de a primi răspunsul în aceeași limbă. Dreptul de acces la documentele Parlamentului European, Consiliului de Miniștri și alte instituții. Și dreptul de acces legal la funcții publice și europene.

Iar Tratatul de la Lisabona "introduce o nouă prevedere care permite unui milion de cetățeni dintr-un număr semnificativ de state membre, să ceară direct Comisiei Europene luarea în discuție a unei inițiative de care sunt interesați, într-unul dintre domeniile de competență ale UE" [3].

CONCLUZIE

Noi, cetățenii europeni, avem deja multe drepturi-care sunt în dezvoltare, la care se adaugă unele drepturi mai noi. Dar, în afara de acestea, există și unele simboluri ale identității noastre europene comune. Acestea sunt pașaportul european, folosit din 1985, Ziua europeană - 9 mai, motto-ul Europei - "Unitate în diversitate", drapelul european - un cerc de 12 stele aurii pe un fond albastru și imnul UE - Oda Bucuriei de Beethoven.

Toate drepturile și simbolurile descrise mai sus le-am primit și noi, în anul 2007, când Bulgaria și România au dobândit statutul de state membre ale Uniunii Europene.

BIBLIOGRAFIE:

[1] Fontaine, Pascal. Europa in 12 lessons, Editura European Commission, Belgium, 2010, p. 55.

[2] Tratatul de la Maastricht, 1992.

[3] Tratatul de la Lisabona, 1999.

[4] <http://iankov.blogspot.com> (blog-ul oficial al Ianko Iankov).

За контакти:

Georgieva Maria-Denitsa, Universitatea "Ovidius" din Constanța
Facultatea de Istorie și Științe politice
Доц. д-р Тодорка Георгиева

Докладът е рецензиран.

Влияние на антропогенните фактори за изменение на климата

Автор: Бетина Радославова Ковачева

Научен ръководител: доц. д-р Теменужка Богданова

Summary: In recent years increases interest on issues related to the study of climate and its change. Today everyone is clear that the business of the people is related to global climate change. Dependency change from anthropogenic increases and denial of this fact may in the future be disastrous

Key words: climate, climate change, global warming, environment, human factors

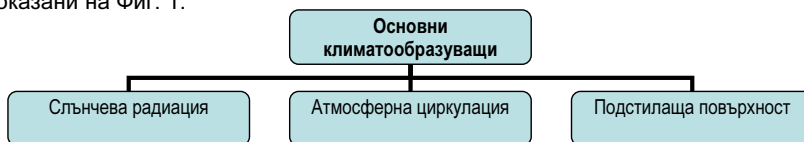
ВЪВЕДЕНИЕ

През последните години нараства интереса на обществото към въпросите, свързани с изучаването на климата и неговото изменение. Днес на всеки е ясно, че стопанската дейност на човека има отношение към глобалните климатични промени.

Зависимостта на климата от антропогенния фактор нараства и отричането на този фактор може в бъдеще да е катастрофално.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Понятието „Климат“ се определя като съвкупност от метеорологични елементи, които характеризират средното състояние на атмосферата на дадено място. Климатът се формира като резултат от тясното взаимодействие между радиационните, циркулационните и природогеографските процеси, протичащи там. Изучава се посредством дълготрайни измервания на метеорологичните елементи и определяне на тяхното средно състояние. Основните климатообразуващи фактори са показани на Фиг. 1.

Фиг. 1

В глобален аспект по смисъла на Рамковата конвенция на Обединените нации за изменението на климата (РКОНИК) се дават следните определения:

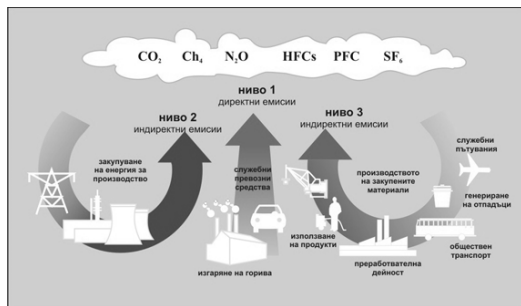
"Неблагоприятни последици от изменение на климата" означава промени във физическата среда или флората и фауната в резултат от изменението на климата, които имат значителни вредни въздействия върху състава, устойчивостта или продуктивността на естествените и на управляваните екосистеми или върху функционирането на социално-икономическите системи, или върху човешкото здраве и благосъстояние.

"Изменение на климата" означава изменение на климата, пряко или непряко свързано с човешка дейност, което променя състава на глобалната атмосфера и което се явява в допълнение към естественото вариране на климата, наблюдавано за сравними периоди от време.

"Климатична система" означава съвкупността от атмосферата, хидросферата, биосферата и геосферата и тяхното взаимодействие [Рамкова конвенция на Обединените нации по изменение на климата, 1992].

Основната цел на Протокола от Киото е да се намалят антропогенните емисии на парникови газове в атмосферата. Шестте основни парникови газа, влияещи върху изменението на климата са въглероден диоксид, метан, двуазотен оксид, хидрофлуорокарбони, перфлуорокарбони (PFC) и серен хексафлуорид (SF₆)

За отчитане на отделените емисии парникови газове в резултат на човешката дейност са въведени понятията директни и индиректни емисии. (фиг. 2)

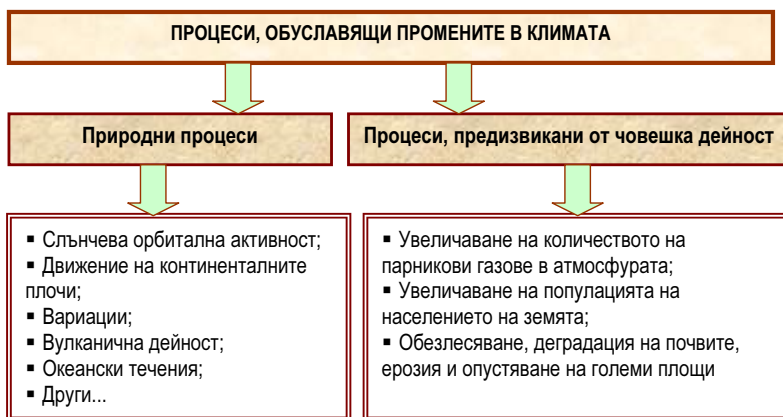

фиг. 2

Парниковият ефект е процес, при който някои атмосферни газове, като водни пари, въглероден диоксид, озон, двуазотен оксид, метан и други, поглъщат излъчваната от земната повърхност слънчева радиация, загрявайки атмосферата при повърхността на Земята.

С понятието „Глобално затопляне“ се определя екологичния проблем на бързо увеличаващата се концентрация на някои от парниковите газове, основно на CO₂, което изменя климата със сериозни последици - планетата бързо повишава температурата си.

Процесите обуславящи промените в климата могат да се класифицират най-общо в две основни групи според своя произход: природни и антропогенни.(фиг. 3)

фиг. 3

"Околна среда" е комплекс от естествени и антропогенни фактори и компоненти, които се намират в състояние на взаимна зависимост и влияят върху екологичното равновесие и качеството на живота, здравето на хората, културното и историческото наследство. (Закона за опазване на околната среда)

Околната среда и нейните компоненти: почви, води, атмосферен въздух, растителна покривка и животински свят, е естественото обкръжение на човека, основата за неговия живот и стопанско благополучие. Това е един от най - ценните

национални активи и всички ще имаме полза ако я защитим и опазим. Това е от голямо значение за създаване на оптимални условия за опазване здравето на хората. Постепенно започваме да осъзнаваме каква беда ни грози, ако не променим начина си на живот към по-природосъобразен. Чрез своето негативно действие върху водите, почвата и въздуха, ние вредим косвено върху животните, растенията, а и върху самите себе си.

Антропогенните фактори се свързват с резултатите от съзнателната дейност на хората, т.е. съвкупността от въздействието на дейността на човека върху останалите организми. Човекът изменя релефа, състава на почвата, атмосферата, водните басейни. Някои причисляват антропогенните фактори към биотичните

От гледна точка на научния подход за антропогенните фактори, опазването на природата се заключава в намаляването или пълното прекратяване производството на вредни фактори, в увеличаване производството на полезните, в защита на конкретни обекти от вредното действие на комплекса от антропогенни и естествени фактори.

Въздействието от човешката дейност може да бъде: преднамерено-предварително обмислено с някакво намерение /насочено/ и непреднамерено-без предварително обмисляне /неосъзнато/.

Преднамерено въздействие от човека. Преднамерено е въздействието от метеорологичен порядък като засяване на облаците с различни химични реагенти с цел да се стимулира изваляване. Подобна намеса са и опитите за разпръскване на мъгли по летищата. Още по – съществени последици за локалния климат имат целенасочените мероприятия по стопанското усвояване на пустините в Съветска Средна Азия и страните от Близкия изток.

За формиране на пустини вследствие на антропогенни фактори е показателен примерът с многогодишната суша през 60 – 70 - те години на XX в., обхванала област Сахел на юг от Сахара. Американският учен Чарни описва причините за това явление, довело до климатични промени от голям мащаб. Според него стадата добитък унищожават растителността, в атмосферата възникват низходящи движения, които спират влажния тропичен въздух от юг и така препятстват падането на валежи. Така една плодородна област с площ няколко милиона квадратни километра постепенно се превръща в пустинен ландшафт.

Преднамерено е и топлинното “Замърсяване” на атмосферата и океана, вследствие получаване на топлина при изгаряне на твърдо и течно гориво.

Повишаването на температурата на водата на повърхността на моретата и океаните, заради което възникват урагани, не може да бъде обяснено само с естествени причини. Причината за повечето най-интензивни урагани през последните години е свързана с антропогенни фактори - по-специално с глобалното затопляне, възникнало вследствие дейността на хората.

Непреднамерено въздействие от човека. Този вид въздействие върху климата се отъждествява преди всичко със стопанската дейност на хората.

Замърсяване на въздуха. Безспорно една от най-популярните екологични теми днес е увеличаването на количеството вредни газове в атмосферата и парниковия ефект. Такива са парниковите газове като Въглеродният диоксид, Метанът, Азотният оксид и други. Те до голяма степен са продукт на индустриалната дейност на човека.

Друга важна предпоставка за замърсяване на въздуха е неговата запрашеност. Тя се получава в резултат от изгарянето на изкопаемите горива и влияе пряко върху достъпа на слънчева светлина. Твърдите прахови частици, останали във въздуха при изгаряне на горивата, пречат на слънчевата радиация да достига до Земята, където е нужна за редица жизнени процеси. Същевременно попадналият върху полярните ледници прах, ускорява разтапянето и застрашително повдига нивото на световния

океан и унищожава местообитанието на застрашените видове бели мечки, пингвини, моржове и др.

Вредата на фреоните върху климата на планетата- на тях се дължи изтъняване на озоновия слой, който предпазва земята от вредната ултравиолетова слънчева радиация. Фреоните са вещества, изхвърляни от битовата техника, дезодорантите и други.

При изгаряне на петрол и природен газ в атмосферата постъпва допълнително количество въглероден диоксид, което не е предвидено в природния кръговрат на въглерода. През последните години ежегодно във въздушния океан постъпват над 5 млрд. т. въглерод. Очаква се това да повиши приземните температури, като по - висока ще е стойността им в полярните ширини.

При изгаряне на същите горива се получават и серни оксиди, които при взаимодействието си с водата образуват сярна и сериста киселини. Те попадат в атмосферата, връщат се върху земята като киселинен дъжд, нанасяйки големи вреди върху растенията и животните. Производството и експлоатацията на автомобилен транспорт увеличава количеството аерозоли в атмосферата. Тези аерозолни частици в големите промишлени центрове надминават 100 mg/m³.

Замърсяване на водите. Известно е, че водата е един от основните компоненти в строежа на почти всички растения и животни. Ето защо се налага редовно да приемаме вода, за да възобновяваме запасите на организма си. Повърхността на земята се състои от вода, но от нея само 0, 001 % е питейна. Именно затова трябва да сме изключително внимателни да не замърсяваме и бездруго оскъдните количества.

Основните замърсители на водата са промишлените предприятия, отпадните води от големи населени места, фекалните и други отпадъци от животновъдните комплекси и преработвателните предприятия от хранително-вкусовата промишленост и други.

Антропогенният фактор не щади и океана. Върху неговите изпарения са се наслоили огромни количества петрол. Обикновено този тип замърсяване има твърде локален характер и нарушенията в климата са по – забележими в районите, свързани с добив на петрол – Персийския и Мексиканския залив, Северно и Каспийско море.

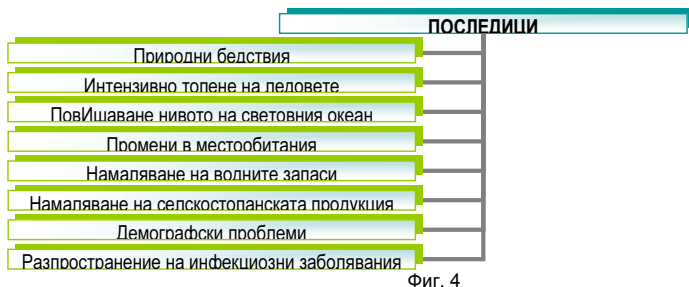
Замърсяване на почвата. Почвата представлява най-горният рохав слой на земната повърхност, който притежава своето плодородие. Уви, поради неправилна експлоатация и замърсяване с различни химически съединения и битови отпадъци, това последно свойство постепенно се губи. Някои от най-опасните замърсители са т.нар. тежки метали, в смисъл на токсични. Такива са Cu, Zn, Mo, Co, Mn, Fe и пр., които същевременно в по-малки количества играят важна роля в живота на растенията и животните. Отново негативно влияние играят торовете и пестицидите, също и бионеразградимите вещества, като гума, пластмаса, текстилни материали и други.

Много осезаемо е и антропогенното въздействие върху радиационния бюджет на Земята и от там върху климата. Изменят се свойствата на подстилящата повърхнина и от там следва унищожаване на растителността. В засушливите области поради увеличаване на стада от едър рогат добитък, се включва в действие циркулационния механизъм, който формира пустините.

Можем да гледаме на горите като на естествени климатици. Иглолистните гори в северните зони – Канада, Скандинавия, Русия отделят т.нар. терпени, на които се дължи специфичния им аромат. Последните открития показват, че терпените способстват за уплътняване на облаците над горите, като водните пари се превръщат в аерозоли. По-плътните облаци отразяват слънчевите лъчи и така водят до понижаване на температурата.

За да се управляват антропогенните фактори, е необходимо добре да се опознаят средствата за тяхното производство, качествените и количествените им особености, характера на въздействието им върху природата, тяхното взаимодействие с естествените фактори. Антропогенният фактор може да бъде полезен за климата, стига да действа в синхрон с всички фактори, които направляват природата.

Последиците от изменението на климата, обобщаваме в следното (фиг. 4):

Фиг. 4

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Как все още може да бъде предотвратена климатична катастрофа? Какъв трябва да е нашият принос за опазването на климата? Концентрацията на парникови газове в атмосферата не трябва да продължава да расте. Това може да бъде постигнато само чрез драстично редуциране на емисиите. Изгарянето на твърди горива (нафта, природен газ, въглища) трябва да бъде драстично намалено чрез: понижаване на потреблението на енергия и промяна на енергоснабдяването в посока на възстановими видове енергия (слънце, вода, вятър, биомаса, земна топлина). Освен това от атмосферата може да бъде отнеман въглероден двуокис, например чрез залесяване. Трябва да се съхраняват големите горски площи, които поемат подобни газове, това означава, че трябва да бъде спряно изсичането на горите.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] http://www.dadalos-iizdv.org/nachhaltigkeit_bg/grundkurs_4.htm
- [2] <http://ucha.se/watch/818/Sreda-na-Zhivot-Ekologichni-faktori>
- [3] <http://okolnatasreda.blogspot.com/2010/06/0001.html>
- [4] <http://www.greentech.bg/?p=35569>
- [5] <http://spasizemqta.hit.bg/vuzduh.html>
- [6] <http://alg-a.com/?p=129>

За контакти

Бетина Ковачева, студентка 2 курс, специалност Физика и информатика, Е-mail: betelina53@mail.bg

Гл. ас. д-р Теменужка Богданова, РУ"А. Кънчев", Филиал-Силистра, катедра технически и природоматематически науки, тел. 086821521 Е-mail: betina93@abv.bg

За какво ни разказва светлинният лъч

Автор: Бетина Ковачева

Научен ръководител: доц. д-р Теменужка Богданова

Summary: About us be happen very beautiful and amazing phenomena. Natural phenomena, due to the play of light are really amazing. Knowing the laws of physics, we can properly explain the reasons for their appearance. The tale of the beam.

Key words: atmosphere, the Sun, Moon, stars, light, mirage, rainbow, clouds

ВЪВЕДЕНИЕ

Ние живеем в океан от светлина. За човека светлината е необходимо условие за труд и източник на радост, тя дава възможност лесно да се ориентираме, да четем и пишем, да гледаме телевизия. Светлината е най-мощното средство за изучаване на околния свят.

Магията на светлината дарява с красотата и вълшебство сетивата ни. Около нас се случват много красиви и невероятни явления. Природните явления, които се дължат на играта на светлината са наистина невероятни. Познавайки физичните закони, ние можем правилно да обясним причините за появата им.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Безспорно Слънцето има жизненоважно значение за живота на нашата планета. Земята е уникална със своята атмосфера, защитаваща ни от вредните слънчеви лъчи, пропускайки само онези, които влияят благотворно върху всички живи същества.

Пътят на светлинния лъч би бил праволинеен в атмосферата, ако плътността на въздуха беше една и съща от земната повърхност до горната граница на атмосферата. Но атмосферата около Земята се състои от въздушни пластове с различна плътност, която с увеличаване на височината постепенно намалява. Лъч, който идва от Слънцето или звездите, навлизайки в атмосферата, ще преминава от слой с по-малка плътност към слой с по-голяма плътност. Пречупването е толкова по-голямо, колкото разликата в плътностите на двата слоя е по-голяма и лъчът пада по-наклонено към граничната повърхност. Това изкривяване на лъча се нарича рефракция. В следствие на това откриваме красотата на оптични явления, породени в безоблачна атмосфера.

В ясна и безлунна нощ, спирайки за по-дълго време погледа си върху някоя от по-ярките звезди, забелязваме как тя леко трепти, променяйки същевременно яркостта и цвета си. Това оптично явление е известно като „блещукане на звезди“. Кои са причините, довели до красотата на нощното небе? Известно е, че въздухът е в непрекъснато движение, което води до разместване на слоевете. Идващите от звездите светлинни лъчи при преминаването си през атмосферата ще бъдат подложени на случайни смущения и ще се пречупват повече или по-малко. В резултат на това звездата леко ще трепти, изменяйки постоянно своето видимо положение на небето. Това трептене е най-силно, когато звездата е близо до хоризонта.

Милиони хора са наблюдавали в небето причудливи замъци, непознати обекти, дори цели градове. Науката има обяснение на този природен феномен. Когато над земната повърхност има въздушни слоеве с различна плътност, слънчевите лъчи се пречупват по особен начин. Наблюдава се природно атмосферно оптично явление мираж. Миражът е пример за оптична илюзия.

Когато се заговори за мираж, първата асоциация е за пустиня, изнурени пътници и призрачен оазис в далечината, който ги маме напред. Свързваме миражите предимно с пясъчните пустини, но редица изследвания и публикации

показват, че най-продължителни и ясни те се наблюдават всъщност на Аляска. Морската шир също е благоприятно място. За появата на миражите трябва безбрежни пространства – те се появяват на хоризонта, задължително в спокойно време – излезе ли вятър, изчезват. В древността тези видения са хвърляли хората в ужас или страхопочитание. Днес физиката дава обяснение на механизма на образуването им, но това не намалява по никакъв начин тяхната завладяваща магия.

Миражите се наблюдават при пречупване на светлината от въздушни слоеве с различна температура, а следователно с различна плътност и показател на пречупване. Тогава лъчите се отклоняват от правата линия и се закривяват. Това закривяване е от порядъка на минути, но ефектът се натрупва, особено когато слънчевите лъчи изминават големи разстояния през атмосферата (например при залез) или когато температурните различия са големи (пустинните миражи).

Необходимо условие за наблюдението на миражите е времето да бъде тихо. В противен случай вятърът размесва различните въздушни слоеве и миражи не се наблюдават. За истинските миражи са необходими по-стръмни температурни промени и най-често температурни инверсии. Инверсии се формират когато топлият въздух от вътрешността е доведен над студения морски въздух.

Условия за образуване на т. н. „горен мираж“ се създават и в пустините рано сутрин, когато въздухът долу още е много студен поради голямото понижение на температурата през нощта. Тогава пътуващите в пустинята кербани от хора виждат цели оазиси пред себе си. Тези видения ги примамват дълбоко в пустинята и там загиват.

През горещите летни дни асфалтираното шосе през деня силно се нагрива от Слънцето. Нагрива се и непосредствено прилежащият до него въздух, а температурата на по-горните слоеве бързо спада. Човек вижда предмета по посока на обърнатия лъч т. е. заедно с обекта, вижда и образа му под него. И понеже в атмосферата винаги има, макар и слаби движения, образът на небето леко се вълнува и създава впечатление на леко вълнуваща се водна повърхност. Тогава един лъч, изхождащ от даден обект, по посока към Земята ще навлиза от по-плътните горни въздушни слоеве към долните, плътността на които бързо намалява и ще се изкривява, обръщайки изпъкналата си страна към Земята, докато най-после, след пълно вътрешно отражение, се обърне нагоре. Явлението е известно като „долен мираж“.

Според митологията Моргана е морска нимфа, която примамва моряците с призрачни видения. Понякога по различни причини намаляването или увеличаването плътността на въздуха във височина става неравномерно. Създават се условия за наблюдаване на многократен горен мираж. Над обекта се виждат няколко негови образа, при това някои обърнати. Явлението се нарича „Фата Моргана“.

В днешно време думата „мираж“ е много по-популярна с преносното си значение, отколкото в своя буквален смисъл. Тя е станала синоним за нещо недостижимо, което силно желаем, но уви, ни се изпълзва. „Мираж“ се оказва и любимо название за морски курорти, хотели и всякакви места за почивка. Приема се, че понятието предизвиква асоциацията за нещо мечтано, жадувано, така както жадният пътник в пустинята копнее за сянката, водата и спокойствието на оазиса.

Явлението е получило своето название по името на връх Брокен в планината Харц в Германия, където най-често е било наблюдавано. В планинските места сутрин или вечер, когато Слънцето е ниско до хоризонта, а на срещуположната му страна има екран от облаци или мъгла, местните жители или туристи понякога виждат върху този екран огромни човешки сенки, в някои случаи доста ясно очертани. Понякога около главите на фигурите се виждало цветно сияние, подобно на това, което се рисува около главите на светците по иконите. Това е карало хората

да вярват, че на небето се явяват пратеници на бога. Това явление се е наблюдавало и в България - в Стара планина, Пирин и Рила. Ако в момент на изгрева или залеза на Слънцето на някой от най-високите върхове на планина се намира човек, се наблюдава сянка. Обяснението е следното: Понеже Слънцето е ниско, неговата сянка се проектира направо върху облака, съответно уголемена като върху екран.

Светлинните лъчи, преминавайки през атмосферата, не само се изкривяват, но и се разсейват от молекулите на въздуха и намиращите се в него малки водни капчици и пращинки. Това е причина за възникване на интересни и красиви явления. Как да обясним синия цвят на небето? В синия цвят определено има нещо външно, но не всички имаме нужните думи, за да го опишем. Понякога просто съзерцаваме безмълвно...А обяснението от гледна точка на науката физика е следното. Тъй като преки лъчи идват в нашето око само откъм страната на Слънцето, то поради това в другите части небето ни изглежда синьо. Когато слънчевата светлина пътува през атмосферата, тя се сблъсква с газовите молекули. Тези молекули разпръскват светлината. Колкото по-къса е дължината на вълната на светлината, толкова повече се разпръсва от атмосферата. Синята светлина се разпръсва повече, десет пъти повече, отколкото червена светлина например, защото тя е с по-къса дължина на вълната, отколкото на останалите цветове. Ето защо небето е синьо.

Представете си летен залез и често пъти слънцето ни изглежда овално. Пречупването от атмосферата прави слънцето да има такава форма. Долната му част е замъглена и по-жълта, тъй като неговата светлина е преминала по-дълъг път в плътната, а възможно и по-прашна, атмосфера, която е погълнала и част от светлината, и затова е и почервеняла.

Защо залезът е червеникаво оранжев? Когато слънцето е на хоризонта, отнема по-дълъг път на неговата светлина чрез атмосферата да достигне очите ви, отколкото, когато слънцето е точно над главата ви. До момента в който, светлината достигне очите ви, повечето от синята светлина е разпръсната. Светлината накрая се вижда като червеникаво оранжева, цвят на бяла светлина минус синьо.

Лъчите при залеза на слънцето се пречупват от атмосферата и правят слънцето да изглежда по-високо в небето. По-долният лъч е по-закривен от горния, правейки образът му овален. Лъчите се закривяват към по-високата плътност. По-високата плътност е свързана с по-високото атмосферно налягане и по-ниска температура. Изкривяването на слънчевите лъчи към Земята го прави да изглежда винаги по-високо в небето. Луната и звездите по подобен начин винаги изглеждат по-високо.

При изгрев и залез виждаме диска на Слънцето и Луната червени. Явлението е известно като Заря. С приближаването на Слънцето към хоризонта се увеличава пътя, който лъчите изминават в атмосферата. Колкото по-дълъг път изминат лъчите в атмосферата, толкова повече те се разсейват и отслабват. Затова при изгрев и залез може да се гледа срещу Слънцето без опасност за повреждане на очите. Поради това, че най-много се разсейват виолетовите и сините лъчи, след като са изминали такъв дълъг път в атмосферата, те са успели напълно да се разсеят. Тогава до нас достигат само червените и оранжевите лъчи.

Макар и високо в атмосферата, облаците са причина за редица светлинни явления. Облаците в атмосферата се състоят от водни капки, ледени кристалчета или двете заедно, в зависимост от това, на каква височина над Земята се намират. Преминаването на светлинните лъчи през тях е свързано с редица красиви явления.

Явлението дъждовна дъга - на външната, изпъкнала страна на дъгата се намира червения цвят, следван от оранжевия, жълтия и т.н., а на вътрешната – виолетовия цвят. Появява се, когато на едната страна на небосвода има облаци и вали, а на срещуположната страна грее слънце. Броят на цветовете в дъгата,

яркостта на отделните цветове и тяхната променливост, широчината на дъгата и др. зависят от метеорологичните условия, които никога не могат да се случат абсолютно еднакви. Обяснява се с пречупването, разлагането и отражението на светлината от дъждовните капки в атмосферата. Твърде често наред с основната дъга над нея се наблюдава още една, наречена вторична. Цветовете в нея са обратно разположени на тези в основната и са по-малко ярки. Двете заедно образуват двойна дъга. Двойна дъга се наблюдава, когато слънчевите лъчи се отразяват вътре в капката два пъти и напускат я, попадат в окото на наблюдателя. Необходимо е Слънцето да бъде на определена височина над хоризонта, така че падналите върху долната страна на капката лъчи след двукратно отражение да я напуснат достатъчно наклонени към Земята, за да могат да достигнат до нея.

В случаите, когато Слънцето е покрито от полупрозрачни облаци, състоящи се от ледени кристалчета, се наблюдава явлението «хало». Кристали с форма на шестостенна призма се съдържат в пересто-слоестите облаци и затова явлението се наблюдава само при тях. Преминавайки през Слънцето, светлинните лъчи се пречупват и дават различните форми на хало.

"Пархелиус" в превод от гръцки означава - лъжливо Слънце. Това е една от формите на Хало: на небето се наблюдава едно или няколко допълнителни проекции на Слънцето, разположени на една и същата височина над хоризонта както и самото Слънце. Милиони ледени кристали с вертикална повърхност, отразяващи слънчевата светлина формират този красив феномен.

Наблюдават се цветни пръстени непосредствено разположени около Слънцето, Луната и някои по-ярки звезди или малко отдалечени от тях. Наблюдават се, когато те са закрити от тънка пелена от водни или ледени облаци. Явлението е известно под името «венци»

Да надникнем в страниците на историята... Нютон описал постановката на своя опит за изследване дисперсията на светлината по следния начин: „През 1666 година аз се снабдих с една триъгълна стъклена призма, за да правя опити върху прочутите явления, отнасящи се до цветовете. След като затъмних стаята и направих дупка на капака на прозореца, за да проникне подходящо количество слънчева светлина, аз поставих призмата пред отвора, за да бъде пречупена светлината към противоположната стена. Съзерцанието на тези така получени живи и интензивни цветове бе най-напред твърде приятно забавление.“

Според една легенда древногръцкият учен Архимед защитил своя роден град Сиракуза, като от голям брой плоски огледала (излъскани щитове) направил сферично огледало. Събрал с него слънчевите лъчи, насочил ги върху римските кораби и ги запалил.

Приложението на светлинната терапия или фототерапията в медицината е известно още от древни времена. Първият източник на светлина, прилаган във фото- медицината, е Слънцето. Дори в древен Египет слънчевата светлина е била използвана за лечение. По-късно, в антична Гърция, Хипократ изучава и описва употребата ѝ при лечението на различни болести.

Въпреки, че терапията с естествена слънчева светлина е нямала научно обяснение по това време, лечебната ѝ сила е била очевидна, римските и арабските лекари я използват редовно в медицинската си практика.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Светлината е електромагнитно излъчване с дължина на вълната във видимия за човешкото око диапазон на електромагнитния спектър. Такова определение дава науката за понятието „Светлина“. Но това понятие има и житейско - философски смисъл. Слънчевите лъчи са главен източник на енергия за всички живи същества. Слънцето е най-големия природен лечител, използван от древността до наши дни. Слънчевите лъчи за извор на жизненост и бодрост, те са предпоставка за нормална

жизнена дейност на човешкия организъм, за нормалното физическо и психическо развитие, за запазване работоспособността на човека.

Светлината е енергия, красотата, хармония!

ЛИТЕРАТУРА

- [1] www.meteoros.de
- [2] www.allthesky.com/gallery.html
- [3] www.sundog.clara.co.uk/atoptics/phenom.htm
- [4] www.polarimage.fi
- [5] www.boonhill.net/NCO/members_pictures/Kessler/northern_lights.html
- [6] www.natural-reality.de/morganen
- [7] www.exploratorium.edu/learning_studio/auroras
- [8] science.nasa.gov/spaceweather/aurora
- [9] www.rikberty.com
- [10] www.digitalblasphemy.com
- [11] www.weather-photography.com

За контакти:

Бетина Ковачева, студентка 2 курс, специалност Физика и информатика, Е-mail: betelina53@mail.bg

Гл. ас. д-р Теменужка Богданова, РУ"А. Кънчев", Филиал-Силистра, катедра технически и природоматематически науки, тел. 086821521 Е-mail: betina93@abv.bg

Ултравиолетовите лъчи в живота на човека

Автор: Любомир Стефанов

Научен ръководител: гл. доц. д-р Теменужка Богданова

Summary: After the visible light in the light spectrum is the area of the invisible UV light to the eye. Major natural source of such light is the Sun. Much of the emitted from the sun strong ultraviolet rays are filtered out by the ozone layer of the atmosphere and only a few of them reach the earth. Let's think about the consequences that could occur as a result of the massive destruction of the ozone layer.

Key words: Ultraviolet rays, sun, ozone layer,

ВЪВЕДЕНИЕ

Човек живее в океана от лъчи на най-големия естествен енергиен източник на Земята – Слънцето. То е най-могъщата лечебна сила и едновременно опасна стихия, особено в годините на повишена слънчева активност.

Слънчевите лъчи са извор на жизненост и бодрост, главен източник на енергия за всички живи същества – растения, животни, човек. Слънцето е най-големият природен лечител, известен и използван от древността до наши дни.

От спектъра на слънчевите лъчи най-важни за лекуване, предпазване от заболявания и закаляване са невидимите (инфрачервени, ултравиолетови) и видимите лъчи.

ИЗЛОЖЕНИЕ

След видимата светлина в спектъра се намира областта на невидимите за окото ултравиолетови лъчи. Основен естествен източник на такива лъчи е Слънцето. Атмосферата на Земята филтрира вредните за живите организми лъчи, които идват от космоса. Най-удивителната страна на това качество на атмосферата е, че тя пропуска само безвредните лъчи, т.е. видимите лъчи, инфрачервените лъчи и радиовълните. Всички тези лъчи са необходими за живота. Така например определеното количество ултравиолетови лъчи, на което атмосферата позволява да преминат, имат голямо значение за осъществяването от растенията фотосинтеза, която от своя страна е необходима за поддържане живота на организмите. Голяма част от отделяните от Слънцето силни ултравиолетови лъчи биват филтрирани от озоновия слой на атмосферата и до Земята достигат само малка част от тях, необходими за живота.

През 1801г. Йохан Ритер, независимо от англичанина У.Х.Уластън открива невидими за човешкото око лъчи, намиращи се непосредствено до виолетовата част на видимия спектър, които подобно на останалите познати видими лъчения се отразяват и пречупват. По-късно се изяснява, че тези лъчи, наречени ултравиолетови, заемат една твърде обширна зона от оптическата част на спектъра на електромагнитните вълни, граничеща с рентгеновите лъчи. Ултравиолетовото лъчение е разновидност на лъчистата енергия, което има дължина на вълната от 9 до 400 nm.

Ултравиолетовите лъчи намират приложение в много сфери-фотографията, астрономията, медицината и най-широко приложение във фототерапията.

Слънчевата радиация действа главно с ултравиолетовите си лъчи на клетъчно равнище. Белтъчните съединения се разпадат с образуване на хистамино подобни вещества, които при умерена концентрация активират жизнените процеси действие. Едновременно с това при слънчево облъчване се ускорява процесът на синтез на нови белтъци. Късовълновите ултравиолетови лъчи имат изразено бактерицидно (убиващо бактериите) действие.

Приложение на ултравиолетовите лъчи медицината. В медицината ултравиолетовото облъчване се използва за лечение на кожни заболявания като псориазис и витилиго. УВ-лъчението може да увреди колагеновите влакна и да ускори стареенето на кожата защото се унищожава витамин А в кожата.

Докато при въздействие с инфрачервените лъчи се образува топлина, под въздействието на ултравиолетовите лъчи (УВЛ) се отключват фотохимични реакции, които са начални звена за редица биохимични и биологични процеси в живия организъм. Биологично действие оказва само погълнатата енергия. Дълбочината на проникване на светлинната енергия зависи от дължината на вълната и оптичните свойства на средата. УВЛ проникват, в зависимост от дължината на вълната, от 0,1 до 0,6 mm.

Спектърът на УВ светлина от изкуствените източници се различава от спектъра на слънчевото УВ-лъчение. Атмосферата пропуска най-много УВ лъчи с по-голяма дължина на вълната, докато спектърът на УВ лампи съдържа лъчение и от трите зони. Затова лечението и профилактиката с изкуствена УВ светлина изисква по-голяма предпазливост. Преоблъчването е свързано с риск от увреждания на кожата (изгаряния, рак), на роговицата и лещата на очите (катаракта) и на имунната система. УВ светлина се поглъща главно в роговицата и лещата и не достига до ретината. Лъчите от ултравиолетовия диапазон притежават изразена биологична активност и могат да имат вредно въздействие, но в зависимост от продължителността и интензивността на облъчването.

В последните години се говори все повече за вредата от слънчевите лъчи. Това е продиктувано от напредването на научните изследвания в тази област (особено проучванията върху рака на кожата), а също така от все по-разрастващият се екологичен проблем, свързан с намаляването на озоновия слой, естествен мощен филтър на вредните слънчеви лъчения. Доскоро се считаше, че УВЛ (именно те се използват при солариумите) са напълно безвредни, но тези лъчи, именно поради дълбокото си проникване в кожата, допринасят за т.нар. хронично слънчево увреждане, по-бързото стареене на кожата, появата на бръчки. Те са отговорни и за остро слънчево увреждане на кожата, известно като слънчево изгаряне. Носителите на по-голяма квант енергия УВЛ водят до по-значително нарушаване на енергийното равновесие на молекулата, която изпада в електронно-възбудено състояние на по-високо енергийно ниво, респ. до избиване на електрон, т.е. предизвиква се фотоелектричен ефект. В това състояние на възбуда органичната молекула влиза по-лесно във фотохимични реакции.

Ултравиолетовите лъчи, приложени върху телесен участък, отключват първата реакция от страна на кожата. Основните кожни реакции не са еднакво интензивни за всички части на тялото. Карциногенезата, т.е. образуването на рак (в случая на кожата), се свързва със способността на УВ-В-лъчите да нарушават строежа на ДНК-структурите (носеци генетичния материал отговорен за правилното възпроизводство на клетките) в клетките на кожата. При попадането си върху кожата УВ-лъчите се абсорбират в зависимост от дължината на вълната си от различни молекули ДНК, белтъчни, мастни, водни и др., които имат фоточувствителност към съответната дължина на вълната. При абсорбиране на УВ-лъчите от биологичните молекули започва каскада от фотохимични реакции, водеща до продукцията на вторични биологично активни вещества, някои от които имат пряк токсичен за клетката ефект. Такива са например свободните радикали, а други са фактори на възпалителния процес и предизвикват реакция на мястото на поражението. Прекомерното излагане на въздействието на слънчевите УВ-лъчи води и до промени в имунната функция на кожата. Известно е, че кожата на някои е по-чувствителна към слънчевите лъчи, по-трудно почернява и е по-податлива на слънчево изгаряне. Това обикновено са хората с по-светла кожа. Тези, с по-тъмна

кожа, по-трудно изгарят и по-лесно почерняват. На съвременните слънцезащитни продукти винаги трябва да бъде отбелязан коефициентът на слънцезащитния фактор.

Слънцето излъчва в ултравиолетовия спектър в УВ-А, УВ-В, УВ-С диапазоните, но озоновият слой пропуска в земната атмосфера едва 1-3% от това излъчване. Излагането на УВ лъчение предизвиква производство на витамин D. По-голямата част от положителните ефекти върху здравето са свързани с този витамин. Той участва в регулирането на метаболизма на калций (който е важен за функционирането на нервната система, растежа на костите и поддържането на костната плътност), в имунитета, клетъчната пролиферация, секрецията на инсулин и кръвното налягане. Прекалено много излагане на УВ-В радиация може да доведе до директно увреждане на ДНК, слънчево изгаряне и рак на кожата.

В резултат на действието на ултравиолетовите лъчи се ускоряват окислителните процеси и се подобрява обмяната на веществата, а от там – и обмяната на солите. Поемането на калциеви и фосфорни соли от храната става по-интензивно, а отделянето им от организма се забавя, което има противорахитично действие, особено при децата. Под действието на ултравиолетовите лъчи се образува противорахитичният витамин D₂, увеличава се количеството на хемоглобина и броят на червените кръвни клетки, подобрява се газовата обмяна.

Ултравиолетовите лъчи оказват въздействие върху мазнините на кожата, произвеждащи този витамин, който след това се поема в тялото. Смогът пречи на продуциращите витамин D слънчеви лъчи. Слънчевият загар спира производството на витамин D чрез кожата. Допринася за правилното оползотворяване на калция и фосфора. Необходим е за здравината на костите и зъбите. В комбинация с витамин А и С може да помогне за предпазване от настинки. Болестите при недостиг са рахит, тежки форми на загиване на зъбите, остеомаляция (размекване на костната тъкан). При някои хора съществува вродена неспособност за изработване на меланин. Те се наричат албиноси. Кожата им лесно се възпалява дори и ако за съвсем кратко време са изложени на слънце.

Слънчевите лъчи имат способността да потискат защитата на организма към болести, т.е. намаляват имунитета. Друга тяхна функция е да стимулират кожните клетки да отделят пигмент, при което кожата потъмнява. По начало слънчевото облъчване е вредно за кожата. Затова е добре солариумът да се използва само за предварителен загар, който предпазва от изгаряне на плажа.

Тъмният цвят на кожата се смята за по-красив, защото се свързва със здраве, с живот сред природата и чист въздух. Медицината обаче не е доказала, че тъмната кожа е знак за по-крепко здраве.

Известно е, че солариумите имат лечебно действие при някои кожни болести, при които се цели потискане на имунитета. Това са автоимунни заболявания, при които защитната система на организма започва да унищожава собствените му белтъци - псориазис, кръгов косопад. Излагането на кожата на слънчеви лъчи се използва и при някои ракови заболявания на кръвта с цел да се убият бързо делящите се ракови клетки.

Солариумът работи с ултравиолетови лъчи, които имат дълбока проникваща способност. Интересното е, че се използва дължина на вълната, от която не се получава нагряване на кожата, а само проникване на лъчите до меланоцитите и тяхното възбуждане, което води до поява на пигментация.

В солариума кожата остарява по-бързо. Сауната е колкото полезна, толкова и вредна за кожата. Може да е странно, но въпреки диктата на естествените слънчеви лъчи и горещината, много хора могат да бъдат заварени в сауна или солариум - било за отслабване, било за тен. Солариумът обаче се препоръчва от лекарите само за първоначален загар, а не за придобиване на тен. Сауната помага на кожата като стимулира потоотделянето, но вреди като драстично я обезводнява.

Солариумът има и редица грехове към кожата. Тя остарява по-бързо при хората, които по-често се подлагат на модната процедура. Солариумът намалява еластичността на кожата. Освен това, ако има струпания на пигмент на едно място, може да се образува рак. По-голям риск има за хората, които имат наследствено предразположение към кожни проблеми, а също и за възрастните. Доколко солариумът ще вреди зависи и от апаратурата, от периода, през който се сменят лампите и другите устройства, от това с какви средства се предпазва кожата в солариума. Тези средства защитават кожата от намаляване на влажността и съхраняват нейната еластичност. Понякога вредните ефекти могат да се появят и след години, защото кожата има "памет".

Фотозащита. Естественият тен на кожата съвсем минимално я предпазва от изгаряне, много повече го правят фото защитните средства. През лятото е добре да се ползват мазни кремове, които да задържат течностите в кожата. Най-важното е тези кремове да са възможно най-чисти от допълнителни вещества като билки, консерванти, аромати. Има фото защитни кремове, подходящи за различните типове кожа. Загарът, получен в солариум, предпазва от изгаряне на плажа. Но и с двете не трябва да се прекалява.

Някои животни, включително птици, влечуги и насекоми (напр. пчелите) виждат в близката ултравиолетова част от спектъра. Много плодове, цветя и семена ярко се отличават по-ярко в ултравиолетово, отколкото в обхвата на човешкото зрение. Скорпионите светят или приемат жълта или зелена окраска под действието на ултравиолетовите лъчи. Много птици имат шарки в перата си, които могат да бъдат наблюдавани само в ултравиолетово, а урината и други секрети на някои животни, вкл. на човека, се открояват много по-лесно, когато са облъчени с ултравиолетови лъчи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Безспорно Слънцето има жизненоважно значение за живота на нашата планета. Земята е уникална със своята атмосфера, защитаваща ни от вредните слънчеви лъчи, пропускайки само ония, които влияят благотворно върху човешкия организъм. В последните години се наблюдава изтъняване на защитният озонов слой на атмосферата и дори образуване на озонови дупки. Това ни кара да се замислим за последствията, които биха настъпили при по-мощното разрушаване на озоновия слой. Без защита слънчевата светлина ще проникне с цялата си мощ и неминуемо ще окаже пагубно влияние на всички живи организми.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] <http://www.referati.org/ultravioletovi-lychi/13533/>
- [2] <http://www.scribd.com/doc/47405594/УЛТРАВИОЛЕТОВИ->
- [3] <http://o-light.hit.bg/lumin.html>
- [4] <http://www.ab-bg.com/olymp/el-valni/spektyr.html>

За контакти:

Любомир Стефанов, студент 2 курс, специалност Физика и информатика, тел: 0883326051, E- mail: sprinta92@abv.bg

Гл. ас. д-р Теменужка Богданова, РУ"А. Кънчев", Филиал-Силистра, катедра технически и природоматематически науки, тел. 086821521 E- mail: betina93@abv.bg

За трептенията в нашия живот

Автор: Елиз Бакал

Научен ръководител: доц. д-р Теменушка Богданова

Summary: In nature and technology - most of the common mechanical movements are oscillations. They are all around us. Flicker as the cylinder piston engine cars, tree leaves, our heart, strings of the guitar, the surface layer of the water of lakes and seas, alternating electric current.

Key words: mechanical movement, oscillation, frequency, amplitude, resonance

ВЪВЕДЕНИЕ

В природата и техниката едни от най – често срещаните механични движения са трептенията. Те са навсякъде около нас. Трептят например буталата на цилиндрите на двигателя на автомобила, листата на дърветата, нашето сърце, струните на китарата, повърхностния слой на водата на езерата и моретата, променливият електричен ток.

ИЗЛОЖЕНИЕ

От физиката знаем, че трептене е движение, което се повтаря през равни интервали от време и тялото се отклонява многократно от равновесното положение ту в една, ту в друга посока. Най – прост вид трептене представлява трептенето, което възниква под действието на вътрешни сили, след като системата бъде извадена от равновесно положение. Такова трептене се нарича собствено или свободно. Най-прости примери за трептене са движенията на пружинното махало и на математичното махало.

Трептенията, които се срещат в природата, се класифицират по различен начин. В зависимост от природата им различаваме механични, електромагнитни, електромеханични трептения и др. Според характера на въздействието съществуват: собствени (или свободни) трептения, принудени трептения, затопрения и затихващи трептения.

Трептенията, дължащи се на вътрешни за една система сили, се наричат собствени, или свободни трептения. Честотите на собствените (свободните) трептения, се наричат собствени честоти. Собствени трептения възникват след еднократно внасяне на енергия в системата. Например в пружинно махало е необходимо да отместим топчето от равновесното му положение, увеличавайки потенциалната енергия, или да го ударим, придавайки му скорост и кинетична енергия. При деформации в стоманените греди, във валовите на парни турбини, в крилата на самолети и изобщо в твърдите тела възникват сили на еластичност. Тези сили пораждат собствени трептения.

Трептения, които се извършват под действие на външна, периодично изменяща се сила, се наричат принудени. Под действието на външната периодично изменяща се сила амплитудата на системата отначало постепенно се увеличава и след кратко време се установяват трептения с постоянна амплитуда и честота, равна на честотата на външната сила. Те са незатихващи принудени трептения, защото загубата на енергия се компенсира периодично от външните сили.

Нека окачим чрез ластик на пръста си пълна кутия със сок. Ластикът подберете така, че собствената честота на полученото пружинно махало да бъде няколко херца. Ако движим бавно ръката си нагоре–надолу: кутията следва движението ѝ, без ластикът да се разтяга забележимо. В този случай кутията извършва трептене под действие на външната сила, която произлиза от ръката, а не от ластика.

Трептения, извършвани под въздействие на периодично променяща се външна сила, се наричат принудени трептения. Честотата на принудените трептения е равна на честотата на промените на силата, която ги предизвиква.

Принудените трептения са често срещано явление. Острието в машини за пробиване на скали и асфалтови настилки извършва принудено трептене. Принудени трептения възникват при работа на машините, в които има въртящи се или извършващи други периодични движения части. Такива трептения могат да извършват и технически съоръжения без движещи се части – например мост, по който марширува колона войници.

Трептения, чиято амплитуда намалява с времето, се наричат затихващи трептения. За да бъдат трептенията незатихващи, когато силите на триене и на съпротивление не се пренебрегват, намалението на механична енергия трябва да се компенсира. Например ходът на механичните ръчни часовници се регулира чрез хармоничните трептения на тяло, наречено баланс. Поддържането на постоянна амплитудата на тези трептения става, като механичната им енергия се попълва за сметка на енергията на деформираната часовникова пружина.

За бързо намаляване трептенията на ресорите на автомобилите при движение по неравен път се използват специални устройства-амортизтори. В тях при движение на бутало в цилиндър с течност, тя предизвиква появата на по-голямо съпротивление и бързо затихване на трептенията – т.н. затихващи трептения

За да не се губи излишно време за отчитане на показанията на електроизмервателните уреди (амперметър, волтметър и др.), се използва устройство “успокоител”, чрез което се постига бързо затихване на трептенията на стрелката. То представлява метална пластинка, закрепена към стрелката и имаща възможност да се движи между полюсите на постоянен магнит. Вследствие взаимодействието на индуцираните токове в пластинката с полето на магнита, трептенията на стрелката бързо затихват и тя показва стойността на измерваната величина.

Явлението, при което амплитудата на принудените трептения рязко нараства, когато честотата на външната сила се доближи до собствената честота на трептящата система, се нарича резонанс. Елементарен пример за механичен резонанс е люлката. Ако човек се опитва да поддържа честота близка до резонансната честота на люлката, последната ще отива все по-високо (увеличена амплитуда).

Вреден ли е резонансът? Еластични системи като машини, корпуси на кораби, самолети, ракети, автомобили и др. могат да представляват трептящи системи и при работа на двигателите могат да възникнат периодично действащи сили. Амплитудата на трептенията може да нарасне толкова много, че да доведе до разрушаване на конструкцията или части от нея. При всички тези случаи се вземат специални мерки, за да не се допусне резонанс вследствие принудените трептения, които може да възникнат.

Резонансната честота е много важно понятие, особено при строежа на мостове. През 1905 година рухва Египетският мост в Санкт Петербург. Като причина се посочва резонансът между собствените трептения на мостовата конструкция и принудените трептения, причинени от преминаването на гвардейски конен ескадрон. Най-известният пример за разрушение от резонанс е висият мост Такома в щата Вашингтон, САЩ. Мостът с обща дължина 1 600 м е разрушен на 7-ми ноември, 1940 г. вследствие настъпил резонанс под действие на силен вятър.

Резонансът може да има неблагоприятни последици, тъй като е възможно големите амплитуди на трептенията да доведат до разрушаване на машините и съоръженията, в които е възникнал. Съществуването на резонанс в стругове и други металорежещи машини води до бързото им износване и до рязко влошаване на точността на обработката. Собствените честоти на трептенията на корпуса на кораб

трябва коренно да се различават от честотите на трептенията, които пораждат двигателите и винтовете. В противен случай в корпуса могат да се появят пукнатини и разкъсвания.

Резонансът е особено опасен за високите сгради и небостъргачите. Люлеенето, което възниква вследствие действието на ветровете, в някои случаи е осезаемо за хората в тях. Освен това, може да предизвика сериозни повреди и дори разрушаване на тяхната конструкция.

Доколко ще нарасне амплитудата на принудените трептения при резонанс, зависи от действащите в системата сили на триене и съпротивление. Когато те са малки, амплитудата може да се увеличи многократно. Когато обаче те са големи, нарастването на амплитудата е незначително – резонансът се избягва.

Начините за избягване на вредните последици от резонанса са два:

- Съоръженията и машините се конструират така, че собствените им честоти на трептене да се различават от честотите на принудените трептения.

- Увеличават се силите на триене или съпротивление, така че при резонанс амплитудата на принудените трептения да не нараства до опасни стойности.

Резонансът може да бъде и полезен. Така например той дава възможност да се разделят частици в различни смеси, да се измерват честотите на трептения и т.н. Особено важна роля играе резонансът при музикалните инструменти.

Ядрено - магнитният резонанс е много полезен при съдови изследвания и за диагностициране на болести. В акустиката резонансът се използва за усилване на звука.

Влияние на трептенията върху човека. Трептенията оказват вредно влияние на човешкия организъм. Човек е в състояние да издържи на трептения с честота 5 Hz и амплитуда 4.5 cm само за много кратко време. Особено опасен за човека е диапазонът от 3 Hz до 7 Hz , в който попадат честотите на собствените трептения на тялото като цяло. При по-високи честоти на резонанса може да се причинят физиологични изменения в нервната система, вестибуларния апарат, зрението, речта. Силните вибрации водят до сериозни увреждания на дробовете, сърцето, мозъка и др.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Едно от най – важните неща в живота е информацията. Тя се предава по всевъзможни начини, но по своята същност е просто вид трептене. Говорът е един от начините за предаване на трептения.

ЛИТЕРАТУРА

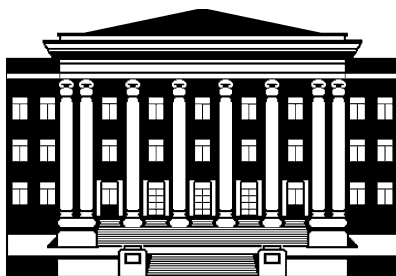
- [1] <http://www.znam.bg/zmonres/edu/fizika%209/EUK/UNIT10/unit8.htm>
- [2] <http://www.kaminata.net/harmonichno-treptene-t60454.html>
- [3] <http://phys.tu-sofia.bg/ef/Phys%202/Lektzii/Trepteniya/11%20vupros.pdf>
- [4] <http://elearning-phys.uni-sofia.bg/~gchrista/Lekcii/VypBIOL-28-Treptenia.pdf>
- [5] <http://vinagi.bg/materials/view/id/25959/Tr%D0%B5pt%D0%B5niya+i+valni>

За контакти

Елиз Бакал, студентка 2 курс, специалност Физика и информатика, E- mail: eliz_92@abv.bg

Гл. ас. д-р Теменужка Богданова, РУ"А. Кънчев", Филиал-Силистра, катедра технически и природоматематически науки, тел. 086821521 E- mail: E-mail:betina93@abv.bg

**РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
“АНГЕЛ КЪНЧЕВ”**

СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ СНС'14

П О К А Н А

**Русе, ул. "Студентска" 8
Русенски университет
“Ангел Кънчев”**

Филиал Силистра

**СБОРНИК ДОКЛАДИ
на
СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ – СНС'13**

Под общата редакция на:
Гл. ас. д-р Галина Лечева

Отговорен редактор:
проф. д-р Ангел Смрикаров

Народност българска
Първо издание

Формат: А5
Коли: 7,875
Тираж: 30 бр.

ISSN 1311-3321

ИЗДАТЕЛСКИ ЦЕНТЪР
на Русенския университет “Ангел Кънчев”